

**TURUN
YLIOPISTO**

”SUVAITKAA SUVAITA”

Marraskuun liikkeen näkemykset
Suomen mielenterveyspolitiikkaan vuosina 1967–1972

Poliittisen historian
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Jenna Herva

Ohjaaja:
Yliopistonlehtori Mika Suonpää

14.11.2022
Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Poliittinen historia

Tekijä: Jenna Herva

Otsikko: ”Suvaitkaa suvaita”: Marraskuun liikkeen näkemykset Suomen mielenterveyspolitiikkaan vuosina 1967–1972

Ohjaaja: Yliopistonlehtori Mika Suonpää

Sivumäärä: 104 sivua

Päivämäärä: 14.11.2022

Tämä pro gradu -tutkielma käsittelee Suomen mielenterveyspoliittista keskustelua vuosina 1967–1972. Näkökulmana aiheeseen toimii 1960-luvulla vaikuttanut Marraskuun liike. Tämän yhden asian liikkeen mielenkiinto kohdistui yhteiskunnan harjoittamaan kontrollipolitiikkaan, joka kohdistui niin sanottuihin poikkeaviin. Yhden ”poikkeavien” ryhmän muodosti psyykkisesti sairaat. Tutkielmassa selvitetään miten Marraskuun liike näki ajan mielenterveyspolitiikan ja miten se halusi sitä kehittää ja mitä konkreettisia toimia se teki sen eteen.

Tutkielman alkuperäisaineistona toimii Kansan Arkiston Marraskuun liikettä koskevat aineistot. Lisäksi yhden aineistokokonaisuuden muodostavat lehtiaineisto, johon kuuluvat lehdet: *Kollega*, *Medisiinari*, *Mielenterveys*, *Sosiologia*, *Ylioppilaslehti* ja *Wibelius*. Marraskuun liike julkaisi myös joitakin kirjoja. Julkaistuista kirjoista muun muassa teokset *Vaatteet pois ja aatteet* sekä *Minuuden riistäjät* toimivat myös tutkielman alkuperäisaineistona. Jälkimmäisen teoksen kautta liike myös levitti antipsykiatrisia käsityksiä Suomeen. Aineiston analyysissä metodina hyödynnetään pääasiallisesti laadullista sisällönanalyysia. Lehtien osalta käytetään myös retoriikan analyysia. Retoriikan analyysin kautta tarkastellaan liikkeen käyttämää kieltä, jonka kautta edelleen pohditaan muun muassa sitä, kenelle liike tekstinsä osoitti ja mitä se yritti argumentaatiollaan saada aikaan.

Marraskuun liike näki, että 1960-luvun mielenterveyspolitiikassa oli puutteita ja erityisesti hoidon laitosvaltaisuuden haluttiin muutosta. Tutkimuksessa havaittiin kuitenkin myös, että nimenomaisesti juuri psykiatrisia sairaaloita ja potilaita koskevaa aineistoa ei merkittävästi löytynyt. Ensinäkemältä näyttääkin, että liikettä olisi kiinnostanut enemmän muut ”poikkeavien” ryhmät, kuten vangit. Merkittävää on kuitenkin ymmärtää, että poikkeavuus toimi eräänlaisena sateenvarjokäsitteenä, joka kokosi alleen kaiken normin vastaisen käytöksen. Näin myös Marraskuun liike käytti termiä poikkeava, eikä se nähnyt aina tärkeäksi eritellä sitä, puhutaanko esimerkiksi sairaudesta vai vangeista.

Kokoavasti voidaan todeta, että Marraskuun liikkeelle mielenterveyspoliittinen keskustelu oli keskustelua poikkeavuudesta. Liikkeelle merkittävä keino saada muutosta aikaan oli suvaitsevaisuuden lisääminen. Liike näki, että yhteiskunnan suvaitsemattomuuden takia poikkeavuutta oli olemassa ja tämän takia tapa parantaa poikkeavien asemaa olisi näin suvaitsevaisuuden lisääminen. Tärkeää on kuitenkin ymmärtää, että kaikki jäsenet eivät asiaa näin nähneet. Tutkimuksessa havaittiinkin, että liike ei ollut sisäisesti yhtenäinen, vaan sen sisällä vaikutti sekä ideologisesti virittyneempiä vallankumouksellisia että maltillisempia toimijoita. Yleisellä tasolla poikkeavuuden teeman lisäksi suvaitsevaisuuden lisääminen nousi kuitenkin merkittävään rooliin. Näin se voidaan nähdä olleen liikkeelle merkittävä yhteiskunnallinen kehityskohta, jolla olisi vaikutuksensa myös mielenterveyspolitiikkaan.

Avainsanat: Marraskuun liike, mielenterveys, 1960-luku, radikalismi, kontrollipolitiikka, psykiatrinen sairaala, psykiatrinen sairaanhoito, laitokset, pakkohoito, Suomi, yhden asian liikkeet, poikkeavuus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Tutkimusaihe- ja kysymykset	5
1.2	Lähteet sekä aikaisempi tutkimus	7
1.3	Metodit	12
1.4	Tutkimusta ohjaavat käsitteet ja viitekehykset	15
2	Lähtökohtia mielenterveyspoliittiselle keskustelulle	24
2.1	Mielenterveyden varhaista historiaa	24
2.2	<i>Pakkoauttajat</i> yhteiskunnallisen keskustelun herättelijänä	26
2.3	Marraskuun liikkeen synty ja organisoituminen	35
3	Aika ennen mielisairaalaviikkoa	45
3.1	”Jos epäkohta ei korjaannu, se on tehtävä julkiseksi”	45
3.2	”Poikkeavien ongelma ratkeaisi parhaiten, jos poikkeavat kuolisivat”	52
3.3	Ideologista keskustelua	63
4	Mielisairaalaviikko	73
4.1	Lähtökohdat ja teemat	73
4.2	Epäkohtia mielenterveyspolitiikassa	75
4.3	<i>Vaatteet pois ja aatteet</i>	82
4.4	<i>Minuuden riistäjät</i>	87
5	Mielisairaalaviikon jälkeen	94
5.1	Toimita hiipuu: ”Tarvitaanko Marraskuun liikettä enää?”	94
5.2	”Jotain sellaista radikaalia aikoinaan” vaiko pelkkää vankien hyysäystä?	99
6	Matkalla mielisairaudesta mielenterveyteen	105
	Lähteet	109

1 Johdanto

1.1 Tutkimusaihe- ja kysymykset

Miksi ei kukaan kysy, miksi asianomainen yritti itsemurhaa? Miksi lääkäri ei ehdi puhua potilaan kanssa kuin sanan tai pari päivässä? Miksi Hoitohenkilökunta ei ole psykiatrisesti koulutettua, vaikka itsemurhayritykset aina tapahtuvat nimenomaan psyykkisistä syistä? Miksi ei kukaan kiinnitä mitään huomiota potilaan pelko- ja tuskatiloihin? Miksi? Ja miksi?¹

Näin kysyi eräs psykiatrisen sairaalan potilas vuonna 1969 julkaistussa teoksessa *Vaatteet pois ja aatteet*. Teos julkaistiin psykiatristen sairaaloiden potilaille järjestetyn kirjoituskilpailun perusteella ja edellä oleva lainaus kuvaa potilaan näkemystä ajan psykiatrisiin sairaaloihin ja niiden sisäisiin oloihin. Se luo myös valoa niihin asioihin, jotka ajan mielenterveyspolitiikassa nähtiin olevan pielessä ja näin kiteyttää myös pro gradu -tutkielmani aiheen.

pro gradu -tutkielmassani tutkin mielenterveyspoliittista keskustelua Suomessa 1960-luvun lopulta 1970-luvun alkuun. Keskiössä minulla on Marraskuun liikkeen² näkemykset aiheeseen. Liikkeen toiminta ajoittui vuosien 1967–1972 välille ja tämä toimii myös tutkimukseni aikarajauksena. Liike oli yksi 1960-luvulla vaikuttaneista yhden asian liikkeistä ja sen mielenkiinto kohdistui yhteiskunnan kontrollipolitiikan varjolla harjoittamiin pakkotoimenpiteisiin. Yhdeksi kontrollipolitiikan uhriksi joutuneeksi ”poikkeavien” ryhmäksi Marraskuun liike näki psyykkisesti sairaat. Gradussani keskitynkin Marraskuun liikkeen näkemyksiin ja kritiikkiin Suomen psykiatrisista sairaaloista sekä yleisesti mielenterveyshoidosta sekä laajemmin mielenterveyspolitiikasta. Tutkimuskysymykset, joihin pyrin vastaamaan ovat: millaisena Marraskuun liike näki Suomen mielenterveyshoidon ja -politiikan? Miten se halusi sitä kehittää? Mitä konkreettisia toimia liike teki sen eteen?

Mielenterveyspolitiikan tutkimista ei nykypäivästä katsoen ole tarpeen suuremmin perustella, sillä aihe koetaan nykyäänkin merkittävänä. Tämän takia on myös perusteltua tutkia mielenterveyshoidon historiaa sekä siihen liittyvää kritiikkiä, sillä tämä kritiikki on osaltansa vaikuttanut siihen, millaiseksi mielenterveyshoito ja -politiikka on historiansa aikana muovautunut. Aikarajaus on myös perusteltua tehdä 1960-lukuun, sillä tuolloin vaatimukset mielenterveyshoidon osalta muuttuivat entistäkin äänekkäämmiksi. Lisäksi samaan aikaan

¹ Vaatteet pois ja aatteet 1969, 12.

² Alkuun myös Marraskuunliike, ruotsiksi Novemberrörelsen.

Suomeen rantautuivat myös kansainväliset antipsykiatriset näkemykset. Vaikka suomalaista kritiikkiä mielenterveyspolitiikkaa kohtaan ei täysin antipsykiatriseksi mielletä, sitoi ajan keskustelu, jota Marraskuun liike oli monelta osin herättelemässä, suomalaisen keskustelun osaksi laajempaa kansainvälistä kontekstia.

Näkökulmakseni mielenterveyteen olen rajannut Marraskuun liikkeen, sillä tutkimuskirjallisuuden perusteella liike oli merkittävin 1960-luvun liike, joka otti kantaa mielenterveyspolitiikkaan. Kun puhutaan 1960-luvun mielenterveyspoliittisesta keskustelusta, mainitaan aina lähes poikkeuksetta Marraskuun liike. Ajan mielenterveyspoliittiseen keskusteluun osallistui kuitenkin myös muita osapuolia, aina yksittäisistä henkilöistä lähtien suurempiin järjestöihin. Esimerkkinä voidaan mainita Suomen Mielenterveysseura, joka Marraskuun liikkeen tavoin otti kantaa kontrollipoliitiikkaan psykiatrisesta näkökulmasta.³ Näen kuitenkin perustelluksi tutkia mielenterveyspolitiikkaa juuri Marraskuun liikkeen kaltaisen liikkeen näkökulmasta, sillä sen kaltaisten liikkeiden ja yhdistysten toiminta on usein järjestäytyneempää sekä näkyvämpää kuin esimerkiksi yksittäisten ihmisten. Lisäksi niiden sisälle on organisoitunut useampia, eri taustoista tulevia jäseniä, jotka tuovat moniäänisyyttä liikkeiden toimintaan. Marraskuun liikkeessä jäsenenä oli muun muassa psykiatreja, sosiologeja, opiskelijoita, mutta myös itse niin sanottuja poikkeavia.

Yhden asian liikkeenä Marraskuun liike tarjoaa myös näkökulmaa 1960-luvun liikehdintään ja siihen, miten 1960-luvun radikaaleja ajatusmalleja saatettiin soveltaa mielenterveyteen. Mielenterveys aiheena näyttää kiinnostaneen myös Marraskuun liikkeen sisällä; Mielisairaiden asema ja huolto -työryhmään oli yli 50 halukasta osallistujaa.⁴ Ilmeisesti muiden työryhmien jäseniä ei ole kuitenkaan arkistoitu, joten sitä, miten tähän työryhmään kohdistunut kiinnostus suhteutuu muiden työryhmien herättämään kiinnostukseen, ei voida arvioida. Itse Marraskuun liikkeen merkittävyyttä tutkimuksen kohteena lisää myös se, että liikkeen asema yhteiskunnallisena keskustelijana tunnistettiin jo 1960-luvulla: liikkeeltä pyydettiin esimerkiksi kannanottoja ja lausuntoja joihinkin yhteiskunnallisiin ja poliittisiin kysymyksiin. Esimerkiksi sosiaalihuollon periaatekomitea pyysi Marraskuun liikkeeltä

³ Helasvuo 1997, 33.

⁴ Mielisairaiden asema ja huolto, Da Marraskuun liike 1967–1970 sidottu kirja (sidos), 1F9 Marraskuun liike (ML), Kansan Arkisto. Välttääkseni liian pitkiä viittemerkintöjä viitatessani arkistoaineistoon, tuon viitteessä esille, jos dokumentti on päivätty. Jos mainintaa ei ole, ei dokumentista löydy päiväystä.

vuonna 1969 lausuntoa mietintöönsä.⁵ Marraskuun liike otti myös itse ahkerasti kantaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin ja antoi esimerkiksi esityksensä valtion vuoden 1969 tulo- ja menoarvioon.⁶

Tämä työ on jaoteltu johdannon lisäksi neljään käsittelylukuun. Johdannon edetessä esittelen tutkimukseni aineistot ja aikaisemman tutkimuksen. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään metodeja sekä tutkimuskirjallisuudesta nousevia ja työtä ohjaavia keskeisiä käsitteitä sekä viitekehyksiä. Toisessa pääluvussa tarkastelen ensin mielenterveyshoidon varhaisempaa historiaa, jonka jälkeen esittelen niitä lähtökohtia, jotka johtivat Marraskuun liikkeen syntyyn sekä mielenterveyspoliittisen keskustelun kehittymiseen. Tämän jälkeen esittelen Marraskuun liikettä kontekstoiden sen 1960-luvulle. Toisen pääluvun tarkoitus on antaa yleinen katsaus ajalliseen sekä liikkeen sisäiseen kontekstiin, joissa seuraavissa pääluvuissa liikutaan, joten eteneminen on osittain temaattista. Kolmannessa pääluvussa siirrytään selkeämmin kronologiseen etenemiseen. Mielenterveyden osalta Marraskuun liikkeen toiminnan voidaan nähdä kulminoituneen vuonna 1969 järjestettyyn mielisairaalaviikkoon, joten tämän takia on perusteltua tarkastella liikkeen mielenterveyden eteen tekemää työtä kronologisesti. Kolmannessa pääluvussa käsitellään täten liikkeen toimintaa ja näkemyksiä ennen mielisairaalaviikkoa. Neljännessä pääluvussa keskitytään yksinomaan mielisairaalaviikkoon ja sen aikana julkaistuihin materiaaleihin ja järjestettyyn toimintaan. Viidennessä pääluvussa siirrytään ajallisesti mielisairaalaviikosta eteenpäin ja keskitytään siihen, millaista toiminta oli teemaviikon jälkeen aina liikkeen lakkauttamiseen asti. Tässä luvussa pohditaan myös liikkeen saamaa kritiikkiä sekä sen perintöä mielenterveydellisen ja kontrollipoliittisen keskustelun saralla. Loppuluvussa esitellään työn johtopäätökset.

1.2 Lähteet sekä aikaisempi tutkimus

Tutkimukseni alkuperäisiä aineistona toimii Kansan Arkiston Marraskuun liikettä koskeva arkistomateriaali. Arkistossa on yksi kansio, johon on koottu liikettä koskeva aineisto. Aineistoon sisältyy esimerkiksi epäkohtaluetteloita, tiedotteita, erilaisia mietintöjä, yhdistyksen säännöt sekä periaateohjelma. Tutkimuksessani keskityn erityisesti kansiesta löytyviin mielenterveyttä koskeviin aineistoihin, huomioiden kuitenkin jossain määrin myös muun aineiston.

⁵ Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö, pyydetty lausunto/ML, 15.3.1969, Da, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

⁶ Marraskuun liikkeen esitys valtion vuoden 1969 tulo- ja menoarvion muuttamiseksi, Da, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

Vuonna 1969 Marraskuun liike järjesti mielisairaalaviikon ja iso osa alkuperäisaineistostani koskeekin tätä temaviikkoa. Mielisairaalaviikkoon liittyen Marraskuun liike koosti muun muassa epäkohtaluettelon sekä julkaisi yleisen tiedotteen mielisairaalaviikosta.

Mielisairaalaviikon aikana liike kustansi myös kaksi kirjaa: Marraskuun liikkeen jäsenen Raija Alhon toimittaman *Vaatteet pois ja aatteet: mielipiteitä mielisairaaloista* sekä kanadalaissyntyisen sosiologin Erving Goffmanin *Minuuden riistäjät: tutkielma totaalisisista laitoksista*.⁷ Ensin mainittu koostettiin mielisairaalaviikon yhteydessä järjestetyn kirjoituskilpailun perusteella. Kilpailu oli psykiatristen sairaaloiden potilaille, joten kirjasta löytyy heidän omia kokemuksia elämästään psyykkisen sairauden kanssa sekä sairaalassa. Toinen teos taas sisältää Marraskuun liikkeen suomentamana kaksi Goffmanin alkuperäisteoksen *Asylums* neljästä esseestä. *Asylums* perustuu Goffmanin omaan kenttätööhön 7000 potilaan psykiatrisessa sairaalassa.⁸ Tämän teoksen kautta tarkastelen sitä, missä määrin Marraskuun liikkeen näkemykset suhteutuvat kansainvälisiin keskusteluihin mielenterveyspolitiikasta sekä psykiatrisista sairaaloista. Kolmantena aikalaikirjallisuutena minulla toimii vuonna 1967 julkaistu Lars D. Erikssonin toimittama teos *Pakkoauttajat*, joka antaa näkökulmaa siihen, millainen yhteiskunnallinen tilanne oli juuri ennen Marraskuun liikkeen perustamista.⁹ Liike perustettiin puoli vuotta teoksen julkaisun jälkeen ja perustajajäseninä toimivat monet samat henkilöt, jotka olivat myös *Pakkoauttajat* -teokseen kirjoittaneet.¹⁰ Teoksessa käsitellään myös monia samoja aiheita, jotka nousivat Marraskuun liikkeen keskeisiksi teemoiksi.

Yhtenä alkuperäisaineistokokonaisuutena minulla toimii myös lehdet. Marraskuun liikkeen vuonna 1971 julkaiseman oman lehden *Wibeliuksen* lisäksi tarkastelen myös muissa lehdissä ja aikakauskirjoissa esiintyviä Marraskuun liikkeen jäsenten kirjoituksia. Julkaisuja, joita käsittelen ovat *Ylioppilaslehti*, lääketieteenkandidaattiseuran aikakauskirja *Medisiinari*, Turun lääketieteen kandidaattiseuran aikakauskirja *Kollega* sekä Suomen mielenterveysseuran julkaisema aikakauskirja *Mielenterveys* ja Westermarck-seuran julkaisema *Sosiologia*. Lehdissä esiintyvien kirjoitusten kautta tarkastelen sitä, miten Marraskuun liike kirjoitti mielenterveyteen liittyvistä asioista niin jäsenilleen kuin laajemmallekin yleisölle. Olen valinnut juuri edellä mainitut lehdet ja aikakauskirjat, sillä en halunnut keskittyä ainoastaan mielenterveyden alan julkaisuihin, vaan saada myös laajempaa näkökulmaa aiheeseen eri

⁷ Alho 1969; Goffman 1969.

⁸ Mäkelä 1997.

⁹ Eriksson 1967.

¹⁰ Tuominen 1991, 229.

julkaisujen kautta pitäen näkökulman kuitenkin mielenterveyden tematiikassa. Marraskuun liike toimi myös yliopistokampuksilla ja osa sen jäsenistä olikin opiskelijoita, ja kuten historian professori Kustaa H. J. Vilkuna kirjoittaa, opiskelijapolitiikan julkisen keskustelun todellisiksi kanaviksi muodostui muun muassa *Ylioppilaslehti*.¹¹ Tämän takia on perusteltua tarkastella myös *Ylioppilaslehteä* sekä muita opiskelijajärjestöjen lehtiä. Osan valituista lehdistä Marraskuun liike mainitsee myös omissa materiaaleissaan, joten nähdään, että liikettä itseään kiinnosti juuri kyseiset lehdet ja juuri niihin se yritti myös kirjoituksiaan saada.

Yhden aineistokokonaisuuden tutkimukselleni muodostavat myös aikalaisten muistelmat. Esimerkiksi psykiatri ja myöhemmin politiikassa vaikuttanut Ilkka Taipale on kirjoittanut teoksen *Mielisairaalassa*, joka hänen sanojensa mukaan on sosiaalipoliittinen ja lääketieteellinen ohjelmajulistus ja toimintaohje, eikä tavanomainen muistelmateos.¹² Taipaleen teoksen lisäksi niin ikään psykiatri ja poliitikko Claes Anderssonin muistelmateokset *Jokainen sydämeni lyönti* ja *Kaksitoista vuotta politiikassa* antavat näkökulmaa Marraskuun liikkeen entisten jäsenien näkemyksiin liikkeestä, sen toiminnasta ja siitä, mitä se sai aikaan.¹³ Lisäksi vasemmistoaktivisti ja toimittaja Johan von Bonsdorff on kirjoittanut muistelmateoksen *Kun vanha vallattiin*. Teoksessa von Bonsdorff muistelee 1960-lukua ja sivuaa myös monesti Marraskuun liikettä, jossa hänen on kerrottu itse myös olleen mukana.¹⁴ Teosta varten hän on haastatellut lukuisia aikalaisia. Muistelmia hyödynnän 1960-luvun historiakuvan kontekstoinnissa, mutta ennen kaikkea ne tarjoavat näkökulmaa siihen, miten aikalaiset itse kokivat 1960-luvun, Marraskuun liikkeen ja mitä perintöä he näkevät liikkeen ja aikakauden jättäneen jälkeensä. Muistelmakirjallisuuden käyttö tutkimuksessa ei kuitenkaan ole ongelmatonta. Von Bonsdorffkin kirjoittaa, kuinka hänen teoksessaan on ”[–] se mitä minä muistan 60-luvusta – lukuisten ystävien avulla.”¹⁵

Muistelmakirjoituksissa kyse on siis nimenomaan siitä, mitä kirjoittaja tai muut muistelijat muistavat. Tämän takia muistelmia tulee tarkastella varauksella. Historian alan väitöskirjassaan *Menneisyys ja historiakuva* Katja-Maria Miettunen on kritisoinut erityisesti 1960-luvun tutkimuksessa esiintyvää ilmiötä käyttäen muistelmia ja muistelijaa ainoana lähteenään niissäkin tapauksessa, kun tarkoituksena on saada menneisyyttä koskevaa tietoa.

¹¹ Vilkuna 2013, 19.

¹² Taipale 2018, 9.

¹³ Andersson 2000; Andersson 2009.

¹⁴ Helasvuo 1997, 29.

¹⁵ Von Bonsdorff 1986, 7.

Esimerkiksi Miettunen nostaa juuri von Bonsdorffin teoksen kirjoittaessaan, kuinka monelta tutkijalta on sumentunut teoksen muistelmaluonne, kun sitä on hyödynnetty lähteenä 1960-luvun tapahtumahistoriaa tutkiessa.¹⁶ Etnologian ja antropologian professori Outi Fingerroos sekä tutkija Riina Haanpää kirjoittavat myös teoksessa *Muistitietotutkimus* julkaistussa artikkelissaan ”Muistitiedon ydinkysymyksiä”, kuinka muistitietoa on sen konstrukttiivisen luonteensa takia pidetty vähäpätöisenä, yksipuolisena ja hyödyttömänäkin tutkimuksen lähteenä. Kirjoittajat kuitenkin huomauttavat, että muistitietotutkija onkin kiinnostunut menneisyyden moniäänisyydestä eikä tavoite näin olekaan välttämättä etsiä faktoja muistitiedosta tai konstruoida menneisyyttä.¹⁷ Samassa teoksessa julkaistussa artikkelissaan amerikkalaisen kirjallisuuden professori sekä muistitietotutkija Alessandro Portelli kirjoittaa myös, kuinka muisti ei ole vain passiivinen tiedon säilytyspaikka ja juuri muistin kyky jäsenellä tapahtumia tekee muistitiedosta hyödyllistä. Muutokset muistetussa kertomuksessa kertovat muistelijan tavasta hahmottaa menneisyyttä ja omaa elämäänsä. Ne myös kuvaavat muistelijan yritystä sijoittaa haastattelutilanne – oman tutkimukseni tapauksessa pikemminkin muistelutilanne – sekä koko muisteltava kertomus historialliseen kontekstiinsa.¹⁸

Tässä tutkimuksessa von Bonsdorffin sekä muiden aikalaisten muistelmia hyödynnetään antamassa tilaa myös aikalaisten omille – vaikkakin muistinvaraisille – kokemuksille ja käsityksille. Osaltansa muistitietoa myös hyödynnetään kontekstoinnin apuna, pitäen kuitenkin kaiken aikaa mielessä teosten muistelmaluonteen ja sen aiheuttamat rajoitukset. Miltään osin muistitiedon kautta ei ole tarkoitus rakentaa faktuaalista kuvaa menneisyydestä, vaan tarkoitus on tuoda tutkimukseen moniäänisyyttä sekä myös tarkastella, historioitsija Jorma Kalelaan viitaten, miksi aikalaiset muistavat sitä, mitä muistavat ja miksi juuri muistettavaa tietoa pidetään muistelemisen arvoisena.¹⁹ Tämän kautta voidaan edelleen tarkastella sitä, minkälainen kuva 1960-luvusta on rakentunut ja miksi.

Marraskuun liikettä itsessään ei ole laajasti tutkittu, vaikka monissa tutkimuksissa sitä onkin sivuttu. Liikettä on tutkittu osana monia 1960-luvun radikalismia ja liikehdintää käsitteleviä tutkimuksia. Esimerkiksi kulttuurihistorian professori Marja Tuomisen väitöskirja ”*Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia*” käsittelee 1960-lukua sukupolvinäkökulmasta ja samalla myös sivuaa Marraskuun liikettä. Myös sosiologian professori Martti Siisiäinen käsittelee

¹⁶ Miettunen 2009, 24.

¹⁷ Fingerroos, Haanpää 2006, 32–33.

¹⁸ Portelli 2006, 58.

¹⁹ Kalela 2006, 83.

Marraskuun liikettä lyhyesti teoksessaan *Suomalainen protesti ja yhdistykset*. Sosiologi Risto Alapuro taas tarkastelee teoksessaan *Suomen Älymystö Venäjän Varjossa* Marraskuun liikkeen ajatusten yhteyttä Erik Allardtin luomaan solidaarisuusteoriaan. Tutkija Juho Saksholmin väitöskirja *Reform, revolution, riot?* suhteuttaa taas Suomen 1960-luvun liikehdinnän muihin pohjoismaihin ja sivuaa myös Marraskuun liikettä. Nämä yleisemmin 1960-luvun liikehdintää käsittelevät teokset tuovat tutkimukseeni kontekstia juuri liikehistorian saralta.²⁰

Kontekstia työlleni tarjoavat myös Suomen mielenterveyden historiaa käsittelevät tutkimukset. Esimerkiksi Oulun yliopiston oppi- ja aatehistorian professori Petteri Pietikäinen on tutkinut mielenterveyshistoriaa Suomessa laajasti teoksessaan *Kipeät sielut*. Tutkija Markku Salo vastaavasti on tutkinut mielisairaala-instituution historiaa Suomessa ja Italiassa sekä psykiatrisen hoitojärjestelmän kokemaa rakennemuutosta sosiologian väitöskirjassaan *Sietämisestä solidaarisuuteen*. Tutkija Antti Parpola käsittelee teoksessa *Toivo/häpeä* kattavasti psykiatrian historiaa Suomessa paneutuen erityisesti teoksen nimen mukaisesti sairastumista seuraaviin tunnetiloihin, jotka vaihtelevat häpeästä toivoon. Parpolan teoksessa käsitellään lyhyesti myös Marraskuun liikettä. Suomalaisten tutkimusten lisäksi kansainvälisten tutkimusten kautta saan näkökulmaa globaaliin psykiatrian ja mielenterveyspolitiikan kehitykseen. Esimerkkinä voidaan mainita kanadalaisen historioitsijan Edward Shorterin teos *Psykiatrian historia*, jossa tarkastellaan länsimaalaisen psykiatrian hoitoa perusteellisesti sen alkuvaiheista lähtien. Tämänkaltaiset laajemmin mielenterveyden, psykiatrian alan ja sairaaloiden historiaa tutkivat teokset auttavat minua sijoittamaan niin Marraskuun liikkeen kuin myös sen kritiikin osaksi laajempaa yhteiskunnallista ja mielenterveyshistoriallista kontekstia niin Suomessa kuin kansainvälisestä näkökulmasta.²¹

Yksinomaan juuri Marraskuun liikkeeseen liittyen olen löytänyt muutamia tutkimuksia ja artikkeleja. Mikko Myllynkangas ja Katariina Parhi käsittelevät Marraskuun liikettä teoksessa *Social Class and Mental Illness in Northern Europe* julkaistussa artikkelissaan ”Liberating the deviants”. Lisäksi liikkeeseen liittyen on tehty muutamia Pro gradu -tutkielmia, joissa tutkitaan liikkeen ajatuksia ja näkemyksiä kokonaisuudessaan. Esimerkiksi Kaisa Honkala käsittelee vuonna 2010 kirjoittamassaan poliittisen historian pro gradussaan ”YK:n

²⁰ Tuominen 1991; Siisiäinen 1990; Alapuro 1997; Saksholm 2020.

²¹ Pietikäinen 2020, Salo 1996, Parpola 2013, Shorter 2005.

ihmisoikeudet vankiloihin!” laajasti Marraskuun liikkeen ideologiaa ja kritiikkiä kontrollipolitiikkaa kohtaan. Tässäkin kuitenkin mielenterveyspolitiikan käsittely jää vain muutaman kappaleen varaan.²²

Voidaan havaita, että monia teemoja, joita nostan pro gradu -tutkielmassani esille, on sivuttu aikaisemmassa tutkimuksessa. Tutkimukseni sijoittuu siis täten osaksi aikaisemman tutkimuksen tutkimuskenttää, mutta valitsemaani lähestymiskulmaa – mielenterveyspolitiikka yksinomaan Marraskuun liikkeen näkökulmasta – ei ole tietojeni mukaan aikaisemmin nostettu pääasialliseksi näkökulmaksi. Tutkimuksellani täydennän siis vallitsevaa tutkimuskenttää tarjoamalla tuoreen näkökulman siihen.

1.3 Metodit

Tutkimukseni aineisto on kirjallista arkisto- ja lehdistömateriaalia, ja osaltansa tämän takia metodinani toimii laadullinen sisällönanalyysi. Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi kirjoittavat, että laadullisen analyysin voi karkeasti jakaa kahteen ryhmään: analyysin, jota ohjaa teoreettinen tai epistemologinen asemointi sekä analyysiin, jota lähtökohtaisesti ei ohjaa mikään teoria tai epistemologia. Jälkimmäiseen voidaan kuitenkin soveltaa teoreettisia ja epistemologisia lähtökohtia. Sisällönanalyysi lukeutuu jälkimmäiseen laadullisen analyysin ryhmään.²³ Oma analyysiani ei ohjaa mikään teoria, mutta siihen voi sisällyttää erilaisia tutkimuksellisia viitekehyksiä, joten tämänkin perusteella laadullinen sisällönanalyysi on toimiva metodi tutkimukselleni.

Luvusta kolme lähtien hyödynnän myös retoriikan analyysiä tarkastellessani Marraskuun liikkeen kirjoituksia eri lehtiin ja julkaisuihin. Retoriikan analyysin keinoja voidaan hyödyntää osana diskurssianalyysiä esimerkiksi, kun tarkastellaan, miten erilaisia esityksiä tuotetaan ja retoriikan analyysin keinot voivat olla hyödyksi, kun tarkastellaan, miten joitakin tekoja pyritään saamaan oikeutetuiksi tai miten ne saadaan näyttämään kyseenalaistamattomilta faktoilta.²⁴ Retoriikan analyysi voidaan kuitenkin luokitella myös omaksi metodikseen, jonka avulla paljastetaan interaktiokonteksti, jonka kirjoittaja tai puhuja on konstruoinut esiin. Kysymyksiä, joihin retoriikan analyysissä pyritään vastaamaan ovat, kuinka puhuja esittää itsensä ja mistä asemasta, kenelle teksti on osoitettu, mitä argumentoidaan ja onko se perusteltua. Oleellista retoriikan analyysissä on ajatus siitä, että

²² Myllykangas, Parhi 2019; Honkala 2010.

²³ Sarajärvi, Tuomi 2018.

²⁴ Jokinen 1999, 47.

puhe tai teksti syntyy aina jossain sosiaalisessa kontekstissa, jossa tavalla tai toisella on osoitettavissa ”puhujan” ja ”kuulijan” roolit.

Sosiologian professori Pertti Alasuutari kirjoittaa, kuinka filosofi Chaïm Perelmanin ja sosiologi Lucie Olbrechts-Tytecan tutkimuksien²⁵ vaikutuksesta on syntynyt niin kutsuttu uusi retoriikka. Tämä retoriikan tutkimuksen suuntaus tutkii niitä keinoja, joilla puhuja haluaa vaikuttaa yleisöön.²⁶ Teoksessaan *Retoriikan valtakunta* Chaïm Perelman kirjoittaa myös uudesta retoriikasta. Perelmanin mukaan uuteen retoriikkaan, joka myös argumentaatioteoriana tunnetaan, sisältyy kaikki vakuuttamiseen sekä suostutteluun tähtäävät esitykset riippumatta mitä asioita käsitellään tai kuka muodostaa yleisön. Perelman korostaa yleisön merkitystä kirjoittaessaan, kuinka puhujan tulee sovittaa esityksensä yleisönsä mukaan, jotta sillä on vaikutusta. Tämä tarkoittaa sitä, että puhuja voi valita päättelynsä lähtökohdiksi vain väitteitä, jotka yleisö hyväksyy. Perelman huomauttaa myös, kuinka argumentaatiossa ei pyritä niinkään todistamaan johtopäätöksiä, vaan siirtämään lähtökohdille osoitettu hyväksyntä koskemaan myös johtopäätöksiä. Oleellista on myös, kuinka tavoitteena ei ole vain älyllinen hyväksyntä vaan myös toiminta.²⁷

Tässä tutkimuksessa retoriikan analyysia käytetään omana metodinaan eikä niinkään osana diskurssianalyysiä, sillä kiinnostuksen kohteena on Marraskuun liikkeen käyttämä retoriikka sekä diskurssit nimenomaisesti retoriikan valossa. Tämän takia en näe tarpeelliseksi aloittaa diskurssianalyysistä ja hyödyntää retoriikan analyysiä siihen, vaan tarkoituksenmukaisempaa on lähteä liikkeelle suoraan retoriikan analyysistä. Tärkeää on kuitenkin pitää myös mielessä, että diskurssianalyysi ja retoriikan analyysi risteävät monilta osin ja käytännössä niitä ei täysin voidakaan toisistaan irrottaa, vaikka metodin määrittelyn tasolla se onnistuukin.

Kari Palonen ja Hilikka Summa kirjoittavat myös, kuinka retoriikkaa voidaan luokitella sen mukaan, mihin kielenkäytön tasoon huomio suunnataan. Näin voidaan erottaa kolme retoriikan luokkaa. Ensimmäinen luokka on puheiden ja esitysten retoriikka, jossa puheita ja tekstejä sekä muita esityksiä tarkastellaan kokonaisuutena. Niiden vaikuttavuutta tai taidokkuutta arvioidaan suhteessa yleisöön. Toisena on argumentoinnin retoriikka, jossa keskitytään siihen, miten yleisön käsityksiä tietyistä asioista pyritään muuttamaan tai

²⁵ Ks. esim. Perelman, Chaïm ja Lucie Olbrechts-Tyteca. *Traite de l'argumentation : La nouvelle rhétorique*. Paris : Presses universitaires de France, 1958.

²⁶ Alasuutari 2011, 157–158.

²⁷ Perelman 1996, 12, 19, 28.

vahvistamaan. Kolmantena luokkana on trooppien ja kielikuvien retoriikka. Tätä retoriikan luokkaa voidaan tarkastella argumentoinnin välineenä, mutta sen kautta voidaan myös tutkia tekstien, kirjoittajien tai aikakausien tyypillisiä tai yksilöllisiä ajatusmalleja tai tyytlejä.²⁸

Tässä tutkimuksessa retoriikan analyysin keinoin analysoin sitä, minkälaista kieltä Marraskuun liike käytti, mitä se yritti argumentaatiollaan tavoitella ja kenelle se suuntasi kirjoituksiaan. Tarkastelen myös, löytyykö liikkeen teksteistä joitain ajallensa tyypillisiä ilmauksia. Retoriikan analyysi mahdollistaa minulle siis keinon tarkastella liikkeen käyttämää kieltä tarkemmin ja tämän kautta voin edelleen analysoida laajemmin liikettä, sen tavoitteita ja toimintakeinoja. Tutkimuksessani huomioidaan siis jossain määrin Palosen ja Summan esittelemät kaikki retoriikan luokat ja kielenkäytön tasot.

Kuten kaikessa historiantutkimuksessa, myös omassa tutkielmassani lähdekritiikki nousee merkittävään osaan ja kulkee mukana läpi analyysin. Lähdekritiikki voidaan jakaa sisäiseen ja ulkoiseen lähdekritiikkiin. Historian professori Pirjo Markkola kirjoittaa artikkelissaan ”Lähdekritiikki: niin hiljaista ettei sitä huomaa”, että ulkoisella lähdekritiikillä tarkoitetaan yksinkertaistetusti aineiston identifiointia; tarkastellaan lähteen tyyppiä ja alkuperää ja kysytään, onko lähde se, mikä se väittää olevansa. Markkolan mukaan ulkoisen lähdekritiikin kysymyksille harvemmin tarvitsee uhrata ajatuksia, sillä monissa tapauksissa voidaan suoraan nähdä, onko kyseessä sellainen aineisto, kuin mitä se väittää olevansa.²⁹ Usein tutkija siis harjoittaa ulkoista lähdekritiikkiä ilman, että sitä tarkemmin tutkimuksessa sanoitetaan. Sen sanoittaminen voidaan nähdä nousevan olennaiseksi erityisesti silloin, kun on epäily dokumentin tai aineiston luotettavuudesta ja aitoudesta. Oman tutkimukseni kohdalla koen voivani luottaa, että aineistoni todella on sitä, mitä se niin sanotusti väittää olevansa, sillä osa aineistostani on julkista lehdissä tai painetuissa kirjoissa julkaistua. Myöskään arkistomateriaalin osalta aineistosta ei ollut noussut esille mitään, mikä herättäisi epäilystä aineiston aitoudesta. Arkistoaineiston identifiointia vaikeuttaa välillä kuitenkin se, että kaikkia dokumentteja ei ole päivätty. Päiväämättömien aineistojen sisällön kautta pystyn kuitenkin monissa tapauksissa arvioimaan vähintään vuoden, milloin ne on julkaistu ja vähintäänkin osaan sanoa, että aineisto on Marraskuun liikkeen toimintavuosien aikana tuotettua.

²⁸ Palonen, Summa 1996, 10.

²⁹ Markkola 2008, 170.

Markkolan mukaan sisäinen lähdekritiikki taas on aineiston käyttökelpoisuutta koskevia pohdintoja ja se riippuu aina tutkimustehtävästä ja sen rajauksesta.³⁰ Myös historian yliopistonlehtori Ville Vuolanto kirjoittaa artikkelissaan ”Tutkimusprosessi, metodit ja historian tutkimuksen ominaislaatu”, että sisäisen lähdekritiikki on menneisyyden jäänteiden todistusvoiman arvioimista suhteessa tutkijan tutkimuskysymykseen.³¹ Lisäksi lähdekritiikin valossa voidaan pohtia myös sellaisia kysymyksiä, kuin kuka aineiston on tuottanut ja miksi, mistä aineisto kertoo ja minkälaisesta näkökulmasta. Lisäksi voidaan pohtia, mistä aineisto ei kerro, eli mitä on jäänyt tai jätetty sen ulkopuolelle.

Käytännössä tutkimusprosessini etenee seuraavanlaisesti: olen valinnut tietyn aineiston tutkimukseni kohteeksi ja näin myös rajannut jotakin aineiston ulkopuolelle. Rajaukseeni vaikuttaa se, miten aineistoni vastaa tutkimuskysymyksiini. Rajauksen ja aineiston etsimisen jälkeen olen siirtynyt aineiston läpikäymiseen. Työtäni helpottaakseni olen jakanut aineistoa eri aihepiirien alle. Esimerkkinä voidaan mainita puhtaasti mielenterveyttä käsittelevät aineistot sekä liikkeen ideologiasta kertovat aineistot. Aineiston analysoinnissa hyödynnän esiteltyjä metodeja eli laadullista sisällönanalyysiä sekä retoriikan analyysiä pitäen lähdekritiikin kaiken aikaa mielessä.

1.4 Tutkimusta ohjaavat käsitteet ja viitekehykset

Tutkimusaiheeseeni liittyy oleellisesti monia käsitteitä, jotka ovat tarpeen määritellä, sillä ne auttavat ymmärtämään käsittelemiäni teemoja sekä jossain määrin ohjaavat tutkimustani tai luovat sille viitekehyksiä. Myös alkuperäisaineistostani nousee monia käsitteitä, joita voidaan retoriikan analyysin keinoin tutkia. Näitä esittelen kuitenkin myöhemmissä luvuissa niiden noustessa ensimmäistä kertaa esille. Tässä luvussa keskityn erityisesti tutkimuksellisiin ja tutkimuskirjallisuudesta nouseviin käsitteisiin ja viitekehyksiin.

Käsitteiden tutkimuksessa käsittehistoria nousee keskeiseksi tutkimukselliseksi otteeksi. Teoksen *Käsitteet liikkeessä* johdannossa kirjoitetaan, kuinka käsittehistoria ei ole metodi, vaan yksi tapa ymmärtää kielellinen käänne yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen alalla. Lisäksi painotetaan, kuinka tutkijan on tärkeää ymmärtää omien käsitteidensä historiallisuus ja kiistanalaisuus. Teoksen kirjoittajat luonnehtivat käsitteitä keskeisiksi ”poliittisen kielen solmukohdiksi”, sillä vastapuolet saattavat käyttää usein samoja, ajankohtanaan suosittuja

³⁰ Markkola 2008, 172.

³¹ Vuolanto 2007, 306.

käsitteitä antaen niille omaa näkemystään tukevan merkityksen. Tämän seurauksena samana pidetyt käsitteet voivat saada eri kielissä ja poliittisissa kulttuureissa erilaisia merkityksiä.³² Tämä on hyvä pitää mielessä, kun käsitellään Marraskuun liikkeen käyttämiä käsitteitä, sillä kyse on jossain määrin siitä, miten liike itse on ymmärtänyt tietyt käsitteet ja miten se niitä on päättänyt käyttää. Myös tutkimustani ohjaavien käsitteiden osalta on tarpeen pitää mielessä se, miten ne on ymmärretty historiansa aikana ja miten niitä on käytetty tutkimuksessa.

Teoksen *Sanat siltana menneisyyteen* artikkelissa ”Käsitehistoria tutkimusasenteena” tutkija Jani Marjanen ja akatemiaprofessori Pasi Ihalainen kirjoittavat myös, kuinka käsitehistorian perusoletuksiin kuuluu käsitteiden kiistanalaisuuden lisäksi ajatus siitä, kuinka kielellinen muutos sekä tuottaa että heijastaa yhteiskunnallista muutosta. Lisäksi käsitehistoria on kiinnostunut siitä, miten käsitteitä on määritelty ja arvotettu eri ryhmien toimesta, tavoitteena vaikuttaa mielipiteisiin.³³ Mielenkiintoista onkin tarkastella, miten Marraskuun liike on mahdollisesti yrittänyt käsitteiden kautta vaikuttaa mielipiteisiin, mutta nähdä myös, miten sen käyttämät käsitteet ovat saattaneet vaikuttaa yhteiskunnalliseen kehitykseen tai vastaavasti heijastella sitä.

Yksi tutkimustani ohjaava viitekehys on liiketutkimus. Tuominen kirjoittaa, kuinka kanonisoituja todellisuudentulkintoja särkemään pyrkiviä liikkeitä tutkiessa, on tärkeä pohtia liikkeen sisäistä dynamiikkaa sekä sitä, miten ja millaiseksi muotoutuu liikkeen suhde yhteiskunnan valtakoneistoihin.³⁴ Omassa tutkimuksessani tämä tarkoittaa esimerkiksi Marraskuun liikkeen organisoitumisen tarkastelua. Lisäksi keskityn siihen, miten liike suhteutui julkiseen valtaan. Tämän tutkimuksen tapauksessa olennaiseksi nousee myös liikkeen suhteutuminen yhteiskunnan valvomiin julkisiin laitoksiin.

Liiketutkimusta tehdessä on hyvä määritellä, mikä ymmärretään liikkeeksi. Siisiäinen kirjoittaa teoksessa *Uudet ja vanhat liikkeet* julkaistussa artikkelissaan ”Uusien ja vanhojen liikkeiden keinovalikoimat”, kuinka yhdistysmuotoinen organisoituneisuus on ollut hyvin tyypillistä suomalaiselle kollektiiviselle toiminnalle. Siisiäisen mukaan lähes kaikki merkittävät yhteiskunnalliset liikkeet ovat omaksuneet mallikseen formaalin yhdistyksen organisoitumisen ja mukauttaneet toimintansa sen vaatimuksiin. Liikkeen organisoituminen yhdistykseksi on yleensä tarkoittanut valintaa väkivaltaa kaihtavien ja lainmukaisten, eli ei-

³² Hyvärinen et al. 2003, 9–10.

³³ Marjanen, Ihalainen 2022, 66.

³⁴ Tuominen 1991, 39.

aktionististen, toimintatapojen puolesta. Siisiäinen tekee myös jaon proaktiivisiin ja reaktiivisiin liikkeisiin. Proaktiivisiksi ymmärretään yhteiskuntakriittiset liikkeet, jotka asettavat tavoitteensa tulevaisuudesta käsin ja jotka pyrkivät saamaan aikaan vallitsevan yhteiskuntasysteemin rajat ylittävän uudenlaisen yhteiskuntatilan. Muun muassa 1960-luvun opiskelijaliike ja vuosisadan alun työväenliike voidaan luokitella proaktiivisiksi liikkeiksi. Reaktiiviset liikkeet taas vastustavat tietyn ajankohdan kehityssuuntia. Tämä tehdään puolustamalla menneisyyden arvoja tai etuoikeuksia. Reaktiivisten liikkeiden tyyppiä lähelle tuleviksi liikkeiksi Siisiäinen näkee 1920- ja 1930-lukujen äärioikeistolaiset liikkeet sekä 1990-luvun suomalaiset skinhead -ryhmät.³⁵ Tämän jaottelun mukaan voidaan nähdä, että Marraskuun liike oli proaktiivinen ja toiminnassaan ei-aktionistinen liike.

Siisiäinen kirjoittaa myös, kuinka 1960-luvun Suomessa syntyi monia yhden asian liikkeitä, jotka toivat politiikkaan ja julkisuuteen uudenlaisia teemoja sekä tapoja niiden käsittelyyn. Näitä teemoja olivat muun muassa sukupuolten roolit, seksuaalisuus, kolmas maailma, suomalaiset etniset ja sosiaaliset vähemmistöt, pasifismi, liikenne ja ympäristö.³⁶ Miettunen määrittelee yhden asian liikkeitä vapaiksi yhteenliittymiksi, jotka syntyivät tietyn ongelmaksi koetun asian muuttamiseksi.³⁷ Marraskuun liikkeelle tämä ongelma oli kontrollipolitiikka ja sen varjolla toteutetut pakkotoimenpiteet. Lisäksi liike näki kontrollipolitiikan kohdistuvan eniten heikompiin, joten voidaan nähdä sen ajaneen sosiaalisten vähemmistöjen asiaa. Miettunen tuo myös esille, kuinka radikaalit, eli poliittisesti aktiiviset 1960-lukulaiset puhuvat nimenomaan yhden asian liikkeistä ja siksi ne myös historiakuvassa tällaisia ovat, riippumatta siitä, olivatko ne todellisuudessa ennemminkin yhdistyksiä tai järjestöjä.³⁸ Marraskuun liikekin ymmärretään yhden asian liikkeeksi, vaikka se oli todellisuudessa rekisteröity yhdistys. Lisäksi se ymmärretään yhden asian liikkeeksi siitäkin huolimatta, että liikkeen kiinnostuksen kohteena ei suinkaan ollut mikään yksi asia, vaan lähes kaikki sosiaalisen kontrollin muodot. Tämän onkin nähty jossain määrin sotivan perinteistä yhden asian liikkeiden määritelmää vastaan.³⁹ Tutkija Timo Soukola on myös kirjoittanut, kuinka Marraskuun liike ei ikinä ollutkaan ”aito kansanliike” vaan sellaisena esiintymään pyrkinyt ”asiantuntijoiden aktio”.⁴⁰

³⁵ Siisiäinen 1998, 219, 221–222.

³⁶ Siisiäinen 1998, 228.

³⁷ Miettunen 2009, 20.

³⁸ Miettunen 2009, 58.

³⁹ Saksholm 2020, 112.

⁴⁰ Soukola 1997, 118.

Huolimatta siitä ymmärtääkö Marraskuun liikkeen enemmän yhden asian liikkeeksi vai rekisteröidyksi yhdistykseksi, näki se itse itsensä radikaaliksi liikkeeksi, joten myös radikalismi on tarpeen määritellä. Kielitoimiston sanakirja määrittää radikalismien tarkoittavaan mielipiteiden jyrkkyyttä, äärimmäisyyskantaa ja olojen jyrkkään muuttamiseen pyrkivää suuntaa.⁴¹ Tämä sanakirjamääritelmä on yksinkertaistus ja todellisuudessa radikalismiin sisältyy huomattavasti enemmän vivahteita ja eri suuntauksia. Yhteiskunnallisen radikalismien aalto käynnistyi 1960-luvulla Yhdysvalloissa kansalaisyhteiskunnan liikkeenä ja laajeni vuosikymmenen kuluessa länsimaissa nuoren koulutetun keskiluokan ja opiskelijoiden liikkeeksi. Radikalismi esiintyi kulttuuri- ja yhteiskuntaradikalismina, jotka myös sekoittuivat toisiinsa.⁴² Filosofian tohtori ja toimittaja Tapani Suominen kirjoittaa, kuinka useissa maissa, mukaan lukien Suomessa, 1960- ja 1970-lukujen kulttuuriradikalismi kytkeytyi opiskelija- ja nuorisoradikalismiin. Ajan radikalismien tutkimus on näin myös usein kohdistunut yliopistomaailmaan. Suominen huomauttaa, että vaikka yliopistomaailma olikin useassa maassa keskeinen nuorten liikehdinnän lähtöpaikka, kaikkea ajan radikalismia ei tulisi ymmärtää ainoastaan opiskelijoiden liikehdintänä, sillä radikaaleilla liikkeillä oli myös vaikutusta yliopistojen ulkopuolella.⁴³ Hyvänä esimerkkinä tästä toimii Marraskuun liike. Sen ainoa tai edes suurin toimintakenttä ei ollut yliopisto eikä liikkeessä suinkaan vaikuttanut pelkästään opiskelijoita. Suomalaisen radikalismien erityispiirteeksi on nähty myös sen nopea kiinnittyminen valtionkoneistoon.⁴⁴ Marraskuun liikkeen osalta on myös nähtävissä, että moni sen aktiivijäsen siirtyi liikkeestä politiikkaan 1970-luvulla liikkeen toiminnan hiipuesssa.

Nuorison radikalismia ja liikehtimistä on myös tarkasteltu tutkimuksissa monista eri näkökulmista. Sen on nähty olevan muun muassa sosiaalinen ongelma, jonka takana on joutilaisuutta, kontrollin puutetta ja huonoa kasvatusta. Koulu- ja yliopistomaailmassa syntyneitä radikalismia on selitetty myös väestörakenteen muutoksella; suurten ikäluokkien seurauksena koulutuspaikat kasvoivat nopeasti. Myös taloudellisilla ja kulttuurisilla tekijöillä on nähty olevan vaikutuksensa liikehdintään. Psykologisesta ja psykohistoriallisesta näkökulmasta katsoen kyseessä taas oli kollektiivinen isäkapina. Näiden lisäksi radikalismien syiksi on arveltu erilaisia salaliittoteorioita, karismaattisia johtajia, vanhan vasemmiston sisäisiä ongelmia ja eri maiden sisäisiä olosuhteita. 1960- ja 1970-lukujen radikalismi on

⁴¹ ”Radikalismi”. Kielitoimiston sanakirja.

<<https://www.kielitoimistonanajakirja.fi/#/radikalismi?searchMode=all>> [luettu 11.11.2022].

⁴² Konttinen 1998, 187

⁴³ Suominen 1997, 42–43.

⁴⁴ Salo 1996, 259.

nähty myös uniikkina historiallisena ilmiönä kuin myös säännönmukaisesti toistuvana sukupolvikonfliktina.⁴⁵ Tapoja tulkita radikalismia ja radikaalia liikehdintää on siis runsaasti, ja nähdään, että eri tulkinnat saattavat tukea, mutta myös jossain määrin osaltansa kumota toisiaan.

Marraskuun liike ei nähnyt itseään mihinkään puolueeseen sitoutuneeksi. Moni liikkeen aktiivisista jäsenistä oli puolueiden jäseniä, mutta tavoitteena liikkeen toiminnassa oli puoluepoliittinen riippumattomuus ja tavoitteena oli saada puolueille kontrollipoliittiset ohjelmat ja poliitikot kiinnostumaan kontrollipoliitikasta.⁴⁶ Poliitiikan tutkija Rauli Mickelsson kirjoittaa myös teoksessaan *Suomen puolueet*, kuinka 1960-luvun nuorisoradikalismi ei ollut puoluesidonnaista, vaan siirtyminen puolueisiin tapahtui vasta 1970-luvulla.⁴⁷

Puoluepoliittisesta riipputtamuudestaan huolimatta liikkeen voidaan nähdä edustaneen ajan vasemmistolaisuutta. Vasemmistolaiseksi jäsenet itsekkin liikkensä näkivät, sillä ”se vaatii syvällisiä uudistuksia ja vastustaa sortoa”.⁴⁸ Vasemmistolaisuus on laaja käsite ja sen sisälle mahtuu niin radikaalia ääri vasemmistoa, sosialismia kuin punavihreyttä. Lisäksi siihen yhdistetään muun muassa vallankumouksellisuus sekä konfliktit sosialismi-kapitalismi -ja työläiset-riistäjät -akseleilla.⁴⁹ Vasemmistolaisuus voidaan siis nähdä eräänlaiseksi kattotermiksi, jonka alle mahtuu runsaasti erilaisia tarkentavia määritelmiä. Se, mikä vasemmistolaisuudeksi ymmärretään vaihtelee riippuen ajasta ja paikasta, minkä takia sitä ei voidakaan täysin tyhjentävästi määritellä.

Vasemmistolaisuudesta puhuttaessa on tarpeen tarkemmin määritellä uusvasemmistolaisuus, joka nousi keskeiseksi 1960-luvulla. Uusvasemmistolaisuudella tarkoitetaan hajanaista aatesuuntausta, jolla on poliittisesta näkökulmasta tarkastellen suhde niin valtiovaltaa vastustaneeseen anarkismiin ja rauhanaate pasifismiin. Lisäksi sillä on nähty olleen yhteyksiä vallankumouksellisuuteen, sosialismiin ja kommunismiin trotskilaisuuden, maolaisuuden, luxemburgilaisuuden ja kolmasmaailmaisuuden kautta. Myös seksuaalinen vapautuminen ja

⁴⁵ Suominen 1997, 20–21.

⁴⁶ ”Vähemmistöjen oikeudet. Marraskuun liike (1968).” Elävä Arkisto, Yle. <<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/09/08/vahemmistojen-oikeudet>> [luettu 11.11.2022]; ”Marraskuun liike” teoksessa *Minuuden riistäjät*, 1997.

⁴⁷ Mickelsson 2021, 221.

⁴⁸ Tiedote 7/1968, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

⁴⁹ Mickelsson 2021, 451.

kulttuuri- sekä elämäntaparadikalismi, joka näkyi esimerkiksi pukeutumisen kautta liitettiin uusvasemmistolaisuuteen. Suomen uusvasemmistolaisuuden erityispiirteeksi on nähty sen nopea kanavoituminen puolueisiin, kuten SDP ja SKDL. Tätä ei samoissa määrin ole muissa maissa esiintynyt.⁵⁰ Lisäksi uusvasemmistolaisuutta on määritelty antikapitalistiseksi sekä antikommunistiseksi, antiautoritääriseksi sekä antihierarkkiseksi. Sen syntyä edelsi kaikkialla länsimaisissa yhteiskunnissa 1960-luvun radikaalien mobilisoitumista, jota Suomessa edustaa erityisesti Helsingin yliopiston vanhan ylioppilastalon eli Vanhan valtaus vuonna 1968.⁵¹

Ajallisesti tutkimuksessani liikutaan 1960-luvulla ja kysymystä siitä, miten 1960-luku tulisi ymmärtää, on myös paljon pohdittu kyseistä aikaa koskevassa tutkimuksessa. Ajallisesti ymmärrettynä 1960-luku on vuosikymmen, joka kattaa vuodet 1960–1969. Kun puhutaan 1960-luvun radikalismista, liikkeistä tai 1960-luvulla eläneistä sukupolvena määrittely muuttuu määrittelijästä riippuen. Määritelmät vaihtelevat myös riippuen mistä maasta puhutaan. Tuominen tuo väitöskirjassaan esille, kuinka erään 1960-luvulla eläneen mielestä on väärin jakaa aikakaudet aatteellisiin vuosikymmeniin, sillä esimerkiksi 1960-luvun radikalismi ei vaikuttanut merkittävästi kuin vasta vuosikymmenen lopulla, vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkeen. Tämän takia ei tulisi puhua koko 1960-lukua määrittävästä radikalismista. Tuominen kuitenkin muistuttaa, että huolimatta siitä ajatteleeko 1960-luvun radikalismien syntyneen vuonna 1960 vai 1966, se ei noussut esille tyhjiöstä, vaan sillä oli historiallinen taustansa. Ja lisäksi vaikka radikalismi ei olisikaan ollut koko vuosikymmenen ”Zeitgeist”, määritteli se omalta osaltansa jossain määrin koko vuosikymmentä.⁵² Siisiäinen taas on teoksessaan *Suomalainen protesti ja yhdistykset* jaotellut Suomen protestijaksoja vuodesta 1905 lähtien. Hänen mukaansa aikaa vuodesta 1966 vuoteen 1968 voidaan nimittää yleisvasemmistolaisen radikalismien kaudeksi, kun taas vuodet 1968–1970 olivat poliittisen vasemmistolaisuuden aikaa. Vuonna 1970 alkoi taas protestin proletaarinen käänne, joka kesti vuoteen 1973 asti.⁵³ Vuosikymmen on siis jaoteltu pienempiin jaksoihin niitä määrittävien tekijöiden mukaan.

1960-luvun liikehdintää ja radikalismia tarkastellaan usein myös sukupolvinäkökulman kautta ja tällöin usein esille nousee Karl Mannheimin sukupolviteoria. Sosiologi Matti Virtanen erittelee väitöskirjassaan *Fennomanian perilliset* Mannheimin teoriasta kolme tasoa:

⁵⁰ Miettunen 2009, 81.

⁵¹ Gilcher-Holtey 2014, 3.

⁵² Tuominen 1991, 79–80.

⁵³ Siisiäinen 1990, 65–66.

samanikäisten sukupolvi, kokemuksellinen sukupolvi ja mobilisoitunut sukupolvi.

Samanikäisyys ei vielä luo yhteisöllisyyttä, vaan se vaatii yhteisen, saman ikäisenä koetun avainkokemuksen. Yhteisen avainkokemuksen kautta samanikäisistä muodostuu kokemuksellinen sukupolvi. Mobilisoitunut sukupolvi taas muotoutuu, kun kokemuksellinen sukupolvi osallistuu oman aikakautensa sosiaalisiin ja intellektuaalisiin liikkeisiin. Huomioitavaa on, että vain harva kokemuksellinen sukupolvi lopulta myöskään mobilisoituu.⁵⁴ Näin ajateltuna 1960-luvulla eläneitä ja vaikuttaneita ei voida pitää yhtenäisenä sukupolvena vain samanikäisyyden perusteella, vaan merkittävää on se, miten he osallistuivat aikansa liikkeisiin. Sosiologian professori Semi Purhonen kirjoittaa teoksessa *Kenen sukupolveen kuulut?* kuinka myös suurten ikäluokkien, eli toisen maailmansodan jälkeen syntyneen ikäpolven, sisällä suhtautuminen 1960-luvun radikalismiin muodostaa merkittävän rajalinjan eivätkä suuret ikäluokat muodosta arvoiltaan tai suuntautumiseltaan yhtenäistä ryhmää, jota niin sanottu 60-lukulaisuus kuvaisi ongelmitta. Teoksessa myös jaotellaan suuret ikäluokat neljään eri ryhmään: ikäluokan tavallisiin jäseniin, epäpoliittiseen eliittiin eli korkeakoulutettuihin, jotka eivät radikalismiin osallistuneet, anti-60-lukulaisiin eli kielteisesti radikalismiin suhtautuneisiin sekä 60-lukulaisiin eli niihin, jotka osallistuivat radikalismiin.⁵⁵ Näistä viimeinen ryhmä, 60-lukulaiset, on usein se ryhmä, jonka kautta koko ikäluokka yksinkertaistetusti ymmärretään. Tärkeää on kuitenkin ymmärtää myös se, että ikäluokka oli hajanainen ja olennaista onkin kysyä, miten aikalaiset itse kokivat sukupolvensa ja miten he suhtautuivat sitä leimaavaksi nousseeseen radikalismiin. Voidaan havaita, että sukupolvi on siis näkökulmana hyvin moninainen ja sitä voi tarkastella eri teorioiden ja tutkimuksellisten viitekehyksien kautta, mutta myös sen kautta, miten aikalaiset itse asian kokivat.

1960-luvun sekä sukupolven osalta tutkijat joutuvat usein tekemään valintoja sen suhteen millä termein viitataan esimerkiksi ajalliseen tai kokemukselliseen sukupolven tai 1960-lukuun. Miettunen kirjoittaa väitöskirjassaan, kuinka hänen tutkimuksessaan ”60-luku” on kronologinen ajanjakso vuodesta 1960 vuoteen 1969, kun taas ”kuusikymmentäluvun” hän näkee eräänlaiseksi mielenmaisemaksi ja historiakuvan kuusikymmentäluvuksi, joka ei ole välttämättä sidottu kalenteriin. Lisäksi Miettunen näkee termin ”60-lukulainen”, jolla usein viitataan 1960-luvun radikaaliin toimintaan osallistunutta henkilöä, arvolatautuneeksi ja

⁵⁴ Virtanen 2001, 22.

⁵⁵ Purhonen 2008, 22, 25.

käyttääkin siksi termiä muistelija tai aikalainen.⁵⁶ Tässä tutkimuksessa keskityn enemmän siihen, miten Marraskuun liike yhteiskunnallisena liikkeenä näki tietyn yhteiskunnallisen ja poliittisen kysymyksen. Tämän takia sukupolvinäkökulma ei ole oleellisin näkökulma minulle. Lisäksi sillä tutkielmassani kysymys ei niinkään ole 1960-luvulla eläneiden omista kokemuksista, en tee erottelua ajallisen ja kokemuksellisen sukupolven tai 1960-luvun välillä. Käyttäessäni siis termiä 1960-luku viittaa ajanjaksoon 1960–1969. Huomioin kuitenkin myös Miettusen ajatuksen termin 60-lukulainen arvosidonnaisuudesta. Termi viittaa yleensä juuri radikaaleihin 1960-luvulla eläneisiin, ja näin yleistetään radikalismi koko ajan yhteiskunnan ihanteeksi. Vaikka radikalismi varmasti jossain määrin määritteli yhteiskuntaa ja sen ilmapiiriä, eivät kaikki 1960-luvulla toimineet ja eläneet henkilöt radikalismiin osallistuneet. Tämän takia puhun tässä tutkimuksessa myös pääasiassa aikalaisista viitatessani 1960-luvulla eläneisiin ja toimineisiin henkilöihin, riippumatta siitä ottivatko vai eivätkö he ottaneet osaa radikalismiin.

Edellä esiteltyjen viitekehysten ja tutkimusta ohjaavien käsitysten lisäksi tutkimuskirjallisuudesta sekä aineistostani nousee myös runsaasti käsitteitä, jotka koskevat mielenterveyden historiaa. Muun muassa eri sairauksien nimitykset ovat muuttuneet. Esimerkkinä voidaan mainita kaatumatauti, joka on vanha nimitys epilepsialle. Lisäksi kehitysvammaisuudesta on aikaisemmin hyödynnetty termiä tylsämielisyys. Merkillepantavaa on myös, että vasta 1991 säädettiin mielenterveyslaki. Tätä ennen vuodesta 1938 lähtien laki tunnettiin nimellä mielisairaslaki.⁵⁷ Nykyään myös puhutaan yhä useammin psykiatrasta sairaaloista mielisairaaloiden sijasta. Lisäksi yhä harvemmin nykyään enää kuulee termiä mielisairas puhuttaessa psyykkisesti sairaista.

Käsittehistorian valossa voidaan nähdä, kuinka mielenterveyttä koskevat käsitteet suhteutuvat yhteiskunnalliseen muutokseen.⁵⁸ Käsitteet ”psykiatrinen” ja ”psyykkinen” nähdään neutraalimpina käsitteinä, kun taas käsite ”mielisairas” voidaan kokea loukkaavaksi. Tämän voidaan nähdä heijastelevan sitä muutosta, joka psyykkisiin sairauksiin suhtautumisessa on tapahtunut; stigmaa niiden ympärillä on haluttu vähentää lisäämällä keskustelua aiheesta sekä muuttamalla termistöä neutraalimmaksi. Vanhat termit eivät kuitenkaan ole täysin poistuneet käytöstä ja useat tutkijat ovatkin tehneet päätöksen puhua pääasiallisesti mielisairaaloista, mielisairauksista ja mielisairaista. Tämä voi johtua siitä, että kieli on haluttu pitää yhtenäisenä

⁵⁶ Miettunen 2009, 13, 19–20.

⁵⁷ Ks. Pietikäinen 2020, 96, Parpola 2013, 234,

⁵⁸ Marjanen, Ihalainen 2022, 66.

alkuperäisaineiston kanssa. Toisaalta kyseiset termit eivät ole täysin julkisesta keskustelustakaan poistuneet, joten kyse voi olla myös siitä, että halutaan pidättäytyä itselleen sekä lukijoille tutuissa termeissä. Pelkästään uudempien termien käyttö ei myöskään ole historiallisesti tarkasteltuna täysin yhdenmukaista. Selkeyden takia, tässä tutkimuksessa kuitenkin käytetään pääasiassa termejä psykiatrinen sairaus, psykiatrinen sairaala ja psyykkisesti sairas tai mielenterveyspotilas. Silloin kun se yhdenmukaisuuden kannalta on loogisempaa, hyödynnetään myös vanhempaa termistöä. Marraskuun liike itse puhui sekä mielisairaista ja mielisairaaloista että psyykkisistä sairauksista ja psykiatrisista laitoksista. Tutkimuksessani hyödynnetään retoriikan analyysia, joten niissä tapauksissa, kun se retoriikan analyysin valossa merkittävää on, tuon esille myös mitä termejä alkuperäisaineistossa on hyödynnetty.

2 Lähtökohtia mielenterveyspoliittiselle keskustelulle

Tässä luvussa tarkastelen niitä lähtökohtia, jotka johtivat niin mielenterveyspoliittisen keskustelun syntyyn Suomessa kuin myös Marraskuun liikkeen perustamiseen. Ensin kuitenkin esittelen lyhyesti varhaisempaa mielenterveyshoidon historiaa.

Mielenterveyshoidon kehityksen ymmärtäminen historiallisena jatkumona on tärkeää, jotta voidaan ymmärtää, millainen tilanne oli 1960-luvulla ja miksi juuri silloin nousi kriittisiä puheenvuoroja tiettyjen hoitoon liittyvien asioiden suhteen. Historiakatsauksen jälkeen siirryn 1960-lukuun ja esittelen millaista keskustelua mielenterveyden suhteen, oli juuri ennen Marraskuun liikkeen syntymistä. Näkökulmana tähän minulla toimii Lars D. Erikssonin toimittama teos *Pakkoauttajat*. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään Marraskuun liikkeen syntyä ja organisoitumista 1960-luvun kontekstissa.

2.1 Mielenterveyden varhaista historiaa

Jotta voidaan ymmärtää mielenterveyshoitoa 1960-luvulla, on tarpeen luoda pikainen katsaus sen varhaiseen historiaan. Lainsäädännöllisesti katsoen psykiatrinen sairaanhoito syntyi Suomessa vuonna 1840, kun säädettiin ensimmäinen mielenterveyden hoitoa koskeva säädös: ”Keisarillisen majesteetin armollinen asetus heikkomielisten holhouksesta ja paremmista laitoksista heidän parantamiseksi”.⁵⁹ Asetuksessa erotettiin ensimmäistä kertaa sairaanhoito köyhäinhoidosta ja sen mukaan psykiatrinen hoito kuului valtiolle. Tästä eteenpäin kuitenkin reilun sadan vuoden sisällä tätä vastuuta jaettiin edelleen valtion ja kuntien välille siten, että kuntien vastuu kasvoi aina entisestään.⁶⁰

Jo säädöksen nimestä voidaan havaita, kuinka Suomen psykiatrinen hoito on syntymästään asti perustunut laitosten perustamiselle. Kuten Salo kirjoittaa, merkittävää on kuitenkin huomata, että psykiatriset sairaalat ovat modernin yhteiskunnan tuotos, sillä kansalliset mielisairaalaverkostot rakennettiin Länsi-Euroopassa vasta 1800-luvun jälkipuolella ja 1900-luvun alkupuolella. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että modernit psykiatriseen hoitoon keskittyvät sairaalat olisivat syntyneet mihinkään tyhjiöön, vaan ennen sairaalojen aikaa psykiatrisesti sairaksi luokiteltuja ihmisiä eristettiin muun muassa eristysselleihin, vankiloihin ja työlaitoksiin.⁶¹ Shorter kirjoittaa myös teoksessaan, kuinka kansainvälisesti

⁵⁹ Achté 1974, 252.

⁶⁰ Pietikäinen 2020, 27–28

⁶¹ Salo 1996, 29, 31.

tarkasteltuna varsinaisia mielisairaaloita on ollut jo keskiajalla, mutta vankiloiden ja työlaitosten tapaan niidenkin tehtävä oli säilyttäminen eikä pyrkimyksenä ollut antaa hoitoa.⁶²

Seuraavan asetuksen Suomen psykiatrinen sairaanhoito sai vuonna 1889, kun säädettiin ”Keisarillisen majesteetin armollinen julistus sairasmielisten hoidosta”. Pietikäinen kirjoittaa, kuinka 1800-luvun lopulla psykiatrinen hoito sai muitakin uudistuksia: uuden lain lisäksi perustettiin kaksi valtion mielisairaala ja myös kunnat alkoivat perustaa vaivaistaloja ja mielisairasosastoja niihin. Lisäksi seuraavalla vuosisadalla ennen ensimmäisen maailmansodan syttymistä perustettiin myös ensimmäiset kunnalliset piirimielisairaalat. Pietikäinen tuo myös esille, kuinka 1880-luvun puolivälissä vaivaistaloja oli vain kymmenkunta, mutta 1900-luvun alussa oli niiden määrä ylittänyt jo sadan. Edelleen vuonna 1920, jolloin vaivaistalojen nimitys muutettiin kunnalliskodeiksi, oli niitä jo 252. Lisäksi, kun huomioidaan kunnallisten mielisairaaloiden perustaminen samoihin aikoihin, voidaan todeta hoitopaikkojen kasvaneen huomattavasti. Tämä olikin tarkoituksenmukaista, sillä 1900-luvun alussa asetettiin ”mielisairashoito-komitea” selvittämään mielisairaiden sekä tylsämielisten kokonaislukumäärä, ja kenttätutkimuksen perusteella annettu arvio koko Suomen mielisairaiden ja tylsämielisten määrästä oli 11 710. Tämän perusteella komitea arvioi, että laitospaikkoja tarvittaisiin noin 7000 eli lähes seitsemän kertaa enemmän ajan reiluun tuhanteen sairassijaan. 1920-luvulla perustettiinkin kymmenen uutta piirimielisairaala ja näin vuoteen 1930 tultaessa sairaansijoja oli jo noin 6000. Tämän lisäksi kunnalliskodeissa oli sairaansijoja noin 3000.⁶³

1930-luvulla tehtiin toinen vastaavanlainen tutkimus. Tämän mukaan vuonna 1936 Suomessa oli ainakin 25 390 mielisairasta sekä 15 550 vajaamielistä eli kehitysvammaista. Tutkimuksessa tultiin myös tulokseen, että laitoshoidon ulkopuolella oli noin 11 930 mielisairasta.⁶⁴ Edellä mainitut luvut ja tutkimukset näyttävät, että Suomessa psykiatrinen sairaanhoito on pitkälti kehittynyt mielisairaaloiden perustalle ja niiden lisääminen on nähty olevan myös perusteltua potilaiden lukumäärän ansiosta. Voidaan myös nähdä, että muutos kohti laitostumista ja hoidon keskittyminen sairaaloihin alkoi jo 1800-luvun puolella ja kiihtyi entisestään 1900-luvulle tultaessa. Parpola kirjoittaakin, kuinka psykiatrinen hoitoverkosto Suomessa rakennettiin ”pykälät ja tiiliseinät edellä”. Tärkeää oli alussa siis määrittää

⁶² Shorter 2005, 5.

⁶³ Pietikäinen 2020, 39–41, 92, 97–98.

⁶⁴ Pietikäinen 2020, 173.

potilaiden paikka yhteiskunnassa niin sairaaloiden kuin lakipykäliden kautta.⁶⁵ Pietikäinen kirjoittaa myös, kuinka psykiatrinen sairaanhoito alkoi Suomessa kehittyä nimenomaisesti mielisairaaloiden perustalle. Hänen mukaansa 1900-luvun alussa Suomessa järjestettiin niin sanottu ”suuri säilöönotto”, jonka kautta julkinen valta kohdisti hoito- ja kurinpitotoimenpiteitä psyykkisesti sairaisiin ja kehitysvammaisiin, lainrikkojiin ja pahatapaisiin kansalaisiin. Näin mielisairaaloistakin tuli osa niin sanottua ”laitos-Suomea”, jolla Pietikäinen viittaa 1800-luvun loppupuolen intoon perustaa mielisairaaloiden ohella esimerkiksi kouluja, kasvatuslaitoksia, vankiloita, armeijan kasarmeja sekä työlaitoksia.⁶⁶

Kuten seuraavassa luvussa havaitaan, laitoseskeisyys nähtiin vielä 1960-luvulla psykiatrisen sairaanhoidon ongelmakohdaksi, joka myös määritteli paljon 1960-luvun mielenterveyspoliittista keskustelua. Tämän takia on tärkeää ymmärtää, että kehitys kohti hoidon laitostumista on ollut pitkä ja mielenterveyden hoitoa on tarkoituksenmukaisesti historian saatossa keskitetty juuri laitoksiin, sillä usko niiden parantaviin vaikutuksiin on ollut suuri. Nämä lähtökohdat on myös tärkeää ymmärtää, jotta voidaan käsittää Marraskuun liikkeen piirissäkin nousutta toivetta purkaa laitoksia ja keskittyä enemmän avohoitoon sekä ymmärtää, miksi tämän toteuttaminen ei ollut lopulta niin yksinkertaista. Markku Salo kirjoittaaakin, kuinka psykiatrisen hoitojärjestelmän rakennemuutos eli kehitys pois laitoksista avohoidon suuntaan, on joissakin maissa, kuten esimerkiksi Italiassa, Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa, ollut toteutuksessa kauemmin kuin Suomessa. Tämä rakennemuutos on kuitenkin monissa maissa osoittautunut monimutkaisemmaksi kuin oli odotettu ja harvoin lopputuloksena on ollut toimiva avohoitokeskeinen järjestelmä.⁶⁷

2.2 Pakkoauttajat yhteiskunnallisen keskustelun herättelijänä

Kuten edellä havaittiin, mielenterveystyöllä on Suomessa pitkät perinteet; se on kokenut historiansa aikana muutoksia, mutta keskeistä sille oli sen syntymästään lähtien hoidon keskittyminen laitoksiin. Salo kirjoittaa, kuinka suomalaisessa kulttuurissa mielisairaaloiden olemassaolo sekä sinne joutumisen mahdollisuus nähdään muuttumattomana itsestäänselvytenä.⁶⁸ Tämä mielisairalainstituution itsestäänselvyys ja tarpeellisuus nostettiin kuitenkin 1960-luvun kyseenalaiseksi ja samalla kyseenalaistettiin myös muita mielenterveyshoitoon liittyviä tapoja ja määritelmiä. Keskustelun aiheesta voidaan nähdä

⁶⁵ Parpola 2013, 24.

⁶⁶ Pietikäinen 2020, 18, 46.

⁶⁷ Salo 1996, 14.

⁶⁸ Salo 1996, 28.

kiteytyneen vuonna 1967 julkaistuun Lars D. Erikssonin toimittamaan teokseen *Pakkoauttajat*. Myöhemmin oikeustieteen professorina toiminut Erikssonia on kuvattu yhdeksi merkittäväksi oikeustieteelliseksi vaikuttajaksi Suomessa ja hänen ammatillinen kiinnostuksenkohteensa on nähty kohdistuneen juuri perusoikeuksiin ja vähemmistöjen asemaan.⁶⁹ Tämä nähdään jo *Pakkoauttajissa*, vaikka Eriksson ei itse teoksen artikkeleita kirjoittanutkaan.

Pakkoauttajiin on koottu artikkeleja liittyen Suomessa tapahtuviin vapaudenriistoihin sekä esimerkiksi hoitoideologiaan. Teoksen alkusanoissa Eriksson kirjoittaa, kuinka kirjan kirjoittajat haluavat tuoda esille, miten kevytmielisesti sosiaaliviranomaiset yleensä käsittelevät yksilön vapautta ja mitä epäkohtia tällä alueella vielä on. Tämän lisäksi he haluavat osoittaa, mistä ratkaisut ovat löydettävissä. Tämän takia *Pakkoauttajat* oli poliittinen teos, joka yritti vedota niihin poliittisten puolueiden, eduskunnan ja hallituksen jäseniin, jotka käsittivät laitoshuollon olevan epäinhimillinen ja diskriminoiva, ja jotka eivät voineet asiaa hyväksyä.⁷⁰

Muun muassa teoksen poliittisuus aiheutti jo aikanaan keskustelua. Esimerkiksi *Sosiologia* -lehdessä 4/1967 on teosta hyvinkin ankarasti kritisoiva arvostelu. Arvostelussa sosiologi Jouko Siipi kirjoitti, kuinka kyseessä ei ole tiedepohjainen vaan poliittinen teos, kuten teoksen alkusanoissa mainitaankin. Tämän takia Siiven mielestä jotkut ”vääristelyt” voidaan nähdä tarkoituksenmukaisiksi, eivätkä ne siten aseta asianomaisten kykyjä kyseenalaiseksi. Hän näki, että poliittisuuden tähden teoksessa on vääristelty tiettyjä asioita ja tämä on jossain määrin hyväksyttävää, sillä poliittisuutta ei yritetä peitellä. Siipi kuitenkin myös kritisoi kirjoittajien tietämättömyyttä kirjoittamista aiheistaan ilmaistessaan, kuinka ”teoksen kirjoittajain kaikkien tiedollisten aukkojen luetteleminen veisi monta sivua”.⁷¹ Teoksen nähtiin siis sekä väärentelevän asioita sekä sen faktapitoisuutta kyseenalaistettiin vetoamalla kirjoittajien tietämättömyyteen. Puolustusta se sai kuitenkin myös osakseen erityisesti sen aiheen takia; *Medisiinari*ssa 7/1968 Risto Jaakkola kirjoitti, kuinka teosta on pyritty vähättelemään siinä ”muka” esiintyvien asiavirheiden takia, mutta teoksen keskeiset opit ja erityisesti hoitoideologiaa kohtaan esitetty kritiikki on siksi vakavaa, että sitä ei voi kumota toisarvoisilla viittauksilla.⁷² Tässä on kuitenkin hyvä huomioida, että Jaakkola, vaikka ei itse

⁶⁹ Tuori, Kaarlo: ”Eriksson, Lars David (1938-)”. Kansallisbiografia-verkkajulkaisu. <<http://urn.fi/urn:nbn:fi:skskbg-008415>> [Luettu 11.11.2022]

⁷⁰ Eriksson 1967, 8.

⁷¹ *Sosiologia* 4/1967, Jouko Siipi ”Totta ja tietämättömyyttä”, 190–191.

⁷² *Medisinari* 7/1968, Risto Jaakkola ”Suhteellisen köyhät”, 12.

teokseen olekaan kirjoittanut, oli mukana myös Marraskuun liikkeessä, jolle teos muodostui hyvin merkittäväksi. Jaakkolan kommentin objektiivisuudesta ei voida siis antaa täten takuita.

Mahdollisista asiavirheistä sekä siihen kohdistuneesta kritiikistä huolimatta teos oli merkittävä osa ajan yhteiskunnallista keskustelua ja Myllykangas kirjoittaa, kuinka tätä todistaa esimerkiksi se, että sitä luettiin yliopistoissa kurssikirjana.⁷³ Oikeustieteen professoreina toimineet Kaarlo Tuori ja Toomas Kotkas arvioivat myös teoksessaan *Sosiaalioikeus*, kuinka suomalaisessa sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä sekä myös käytännön tasolla itsemääräämisperiaatteen läpimurto liittyy 1960–1970-lukujen pakkoauttajat -keskusteluun. Keskustelun myötä syntynyt uusi ajattelutapa vaikutti jo vuoden 1971 sosiaalihuollon periaatekomitean mietintöön, johon useat sosiaalioikeuden keskeiset periaatteet nykyäänkin palautuvat.⁷⁴ Tämän keskustelun voidaan nähdä viittauksena teoksen nimeen ja aiheisiin, joita siinä käsiteltiin.

Sen lisäksi, että teos vaikutti ajan yhteiskunnalliseen keskusteluun, on sen nähty vaikuttaneen merkittävästi Marraskuun liikkeen syntyyn. Kaisa Honkala on pro gradussaan “*YK:n ihmisoikeudet vankiloihin!*” haastatellut runsaasti Marraskuun liikkeen jäseniä ja kirjoittaa Risto Jaakkolan ja Martti Kuokkasen haastatteluun viitaten, kuinka teoksen kirjoittajista Lars D. Eriksson, Kettil Bruun, Klaus Mäkelä, Jacob Söderman, Pirkko Sirén ja Ilkka Taipale toimivat myöhemmin Marraskuun liikkeessä.⁷⁵ Edellä mainituista sosiologina ja alkoholipolitiikan tutkijana toiminut Klaus Mäkelä ja psykiatri Ilkka Taipale ovat allekirjoittaneet kutsun Marraskuun liikkeen valmistelevaan kokoukseen.⁷⁶ Nähdään, että *Pakkoauttajien* kirjoittajista vähintään he kaksi olivat perustamassa liikettä. Jo sisällysluetteloa tarkastellessa voidaan myös havaita, että teokseen kootut artikkelit käsittelevät paljolti samoja asioita, joita varten Marraskuun liike perustettiin. Teoksen julkaisuaikana sosiaalihuoltajana toiminut Siv Dahlin on esimerkiksi kirjoittanut artikkelin otsikolla ”Mielisairaala ja vapaus”. Pirkko Sirén taas kirjoitti koulukodeista. Ilkka ja Vappu Taipaleen artikkeli käsittelee irtolaisuutta ja irtolaislakia. Kaikkien kirjoittajien osalta ei ole tietoa, olivatko he Marraskuun liikkeen jäseniä, mutta olen käsitellyt näitä tekstejä tästä huolimatta, sillä tarkoitus on luoda katsaus siihen keskusteluun, jota *Pakkoauttajat* -teoksen kautta käytiin. Tämän keskustelun on nähty kuitenkin vaikuttaneen Marraskuun liikkeen

⁷³ Myllykangas 407, 2014.

⁷⁴ Tuori, Kotkas 2016, 510.

⁷⁵ Honkala 2010, 29.

⁷⁶ Kutsu yhdistyksen perustamisen valmistelevaan kokoukseen 21.9.1967, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

syntyyn, joten tämänkin takia teosta on perusteltua käsitellä Marraskuun liikettä käsittelevässä tutkimuksessa.

Artikkelien lisäksi teoksen loppuun on koottu 15 kohdan lista uudisehdotuksista.

Uudistusehdotuksia annetaan niin vapaudenriistojen, irtolaisuuden, alkoholistihuollon, lastensuojelun, rangaistuskäytänteiden kuin suljettujen laitosten saralta. Muutama kohta käsittelee myös suoraan psyykkistä sairaanhoitoa. Kohdassa neljä kirjoitetaan, kuinka mielisairaanhoito tulisi mahdollisimman paljon rinnastaa muuhun sairaalahoitoon ja myös sen alalla olisi oikeussuojaa kehitettävä. Tämä nähtiin erityisen tärkeäksi, sillä mielisairauden perusteella tapahtuvat vapaudenriistot muodostivat yhä suuremman ryhmän.⁷⁷ Pietikäinen kirjoittaakin, kuinka aina 1930-luvulle asti mielisairaanhoito perustui pitkälti pakkoon, sillä vielä ennen vuonna 1937 säädettyä mielisairaslakia ei ollut mahdollista hakeutua hoitoon oma-aloitteisesti. Tämä uusi laki muutti tilannetta siten, että potilaan oli mahdollista päästä hoitoon sekä myös sairaalasta pois omasta tahdostaan. Omaehtoinen poispääsy saatettiin kuitenkin evätä, jos lääkäri epäili, että potilas aiheuttaisi vaaraa itselleen tai yleiselle turvallisuudelle eikä olisi varmuutta, että hänet siirretään hoitoon muuhun sairaalaan. Tällöin lääkintöhallitus tekisi päätöksen potilaan poistamisesta sairaalasta.⁷⁸ Tämän lakimuutoksen voidaan nähdä kuitenkin jossain määrin merkinneen myös hitaan muutoksen alkua kohti inhimillisempää hoitoa. Tämä ei kuitenkaan poista sitä, että vielä 1960-luvulla mielisairaalat saivat osakseen kritiikkiä, sillä ne nähtiin epäinhimillisinä ja totaalina laitoksina.⁷⁹ Myöskään pakkohoito ei tähän lakiin loppunut, vaan vielä 1964 vapaaehtoisesti hoitoon tuli vain 47,9 % potilaista. Yli puolet potilaista oli siis niin sanotulla M III-lomakkeella eli hoitoonmääräämispäätöksen turvin määrättyinä pakkohoitoon, joten voidaan nähdä, että kyse oli merkittävästä asiasta Suomen psykiatrisessa sairaanhoidossa.⁸⁰

Listan 14. kohdassa kirjoitetaan, että mielisairaanhoidon alalla olisi ryhdyttävä toimenpiteisiin, jotta mielisairaalat eivät kuormittuisi sellaisista pitkäaikaista potilaista, jotka eivät varsinaista sairashoitoa saa. Tämä edellyttäisi sellaisia palvelumuotoja, joissa potilaiden vapaus lisääntyy. Kirjoittajat huomauttavat, kuinka tämä olisi myös yhteiskunnalle taloudellisesti edullisempaa.⁸¹ Voidaan siis tulkita kirjoittajien kaivanneen muun muassa enemmän avohoitomahdollisuuksia psykiatrisille potilaille. Tämä olisi niin potilaan kuin

⁷⁷ Eriksson 1967, 187.

⁷⁸ Pietikäinen 2020, 59.

⁷⁹ Salo 1996, 258.

⁸⁰ Parpola 2013, 183.

⁸¹ Eriksson 1967, 188.

muunkin yhteiskunnan eduksi. Vaatimus avohoitoon näkyy myös listan kohdissa 9–13, joissa käsitellään sosiaalihuollon alalla tapahtuvaa laitoshuoltoa. Kirjoittajien mukaan avohoitoa tulisi kehittää laitoshuollon kustannuksella eikä millään sosiaalihuollon alueella pitäisi perustaa uusia laitoksia. Suljettujen laitosten osalta myös laitosten ohjesääntöjä olisi tarkistettava, jotta yksilöä loukkaavat säännöt, kuten kirjesensuuri, poistettaisiin. Myös säännöksiä suljettuihin laitoksiin jälleenpassittamisesta olisi tarkistettava sekä suljettujen laitosten esimiesten valtuuksia tarkistettava, siten että ”mielivallan valvontaa kovennetaan”.⁸² Edelliset kohdat eivät kaikki suoraan pelkästään psykiatrista hoitoa ja psykiatrisia laitoksia koske, mutta kyseisten laitosten voidaan nähdä lukeutuvan sosiaalihuollon alaisiin suljettuihin, totaalisiin laitoksiin.

Uudistusehdotuksissa korostuu siis huoli pakkohoidosta sekä vaatimus avohoitoon. Teoksen artikkeleissa käsitellään myös avohoitoa. Esimerkiksi Siv Dahlinin kirjoitti artikkelissaan ”Mielisairaala ja vapaus”, kuinka avohoidon merkitys on jatkuvasti lisääntynyt, mutta se on suurilta osin keskittynyt psykiatrisiin huoltotoimistoihin ja poliklinikkoihin, mutta lisäksi myös psykiatrien yksityisvastaanotolla käyvien potilaiden lukumäärä on noussut. Tässä kohtaa taloudelliset tekijät astuvat kuvioon, sillä alimpien yhteiskuntaluokkien jäsenillä on huonot mahdollisuudet hyödyntää psykiatrin yksityisvastaanottoa.⁸³ Se, mitä ja minkä laatuista hoitoa potilas siis sai, nähtiin jossain määrin myös luokkakysymykseksi.

Teosta tarkastellessa on hyvä pitää mielessä, kuinka teoksen julkaisuaikoihin, 1960-luvulla, Suomen mielenterveyshoito perustui vuoden 1952 mielisairaslakiin. Ennen lain säätämistä nähtiin Suomessa olleen puutetta psykiatrisista sairaalapaikoista, mutta lain säätämisen jälkeen psykiatristen sairaalapaikkojen määrä lisääntyi siten, että sairaalapaikkoja oli väkilukuun nähden kolmanneksi eniten, Irlannin ja Ruotsin jälkeen. Tämä kehitys jatkui myös myöhempinä vuosikymmeninä ja Salo tuokin esille, kuinka Suomessa mielisairaaloiden ja mielisairaalapotilaiden lukumäärät kasvoivat aina 1970-luvun alkuun saakka ja vuonna 1970 Suomessa oli 71 mielisairaala, joissa oli yhteensä 19 492 potilasta.⁸⁴ Tämä oli osittain seurausta vuoden 1952 lain mukaisesta maan jakamisesta mielisairaanhuoltopiireihin, joihin kuului keskusmielisairaala eli A-sairaala akuuttien ja vaikeahoitoisten potilaiden hoitoa varten sekä B-sairaala kroonisille ja helppohoitoisille potilaille. Mielisairaalaverkko pidettiin kuitenkin yleissairaalasta erotettuna ja sen mukaan myös potilaiden, jotka tulivat hoitoon

⁸² Eriksson 1967, 187–188.

⁸³ Dahlin 1967, 108.

⁸⁴ Achte, Kivalo 1989, 15; Salo 1996, 55–56, 19.

vapaaehtoisesti, oli allekirjoitettava M II-lomake eli näin antaa kirjallinen suostumus hoitoon ottamisesta. Achté ja Kivalo kirjoittavat myös, kuinka, vaikka laki poisti mielisairaalapaikkojen puutteen, voi sen silti nähdä monessa suhteessa jarruttaneen psykiatrian kehitystä Suomessa.⁸⁵ Siv Dahlin kyseenalaisti myös sen, kuinka moni potilaista todellisuudessa oli vapaaehtoisesti omasta anomuksestaan, eli M II -lomakkeen turvin tullut sairaalaan. Dahlinin mukaan lomakkeen antaman vapaaehtoisuuden aste oli useassa tapauksessa olematon tai ainakin vähäinen, sillä pakkosijoituksen uhka sai monen allekirjoittamaan M II -lomakkeen.⁸⁶ Tämä voidaan tulkita Dahlinin omiksi näkemyksiksi asioista, mutta kyseisen kommentin kautta voidaan nähdä, mitkä asiat aiheuttivat huolta ajan mielenterveysthoidossa: hoito edelleen jossain määrin perustui pakkoon ilman takeita riittävästä oikeusturvasta ja täysin läpinäkyvästä menettelystä hoitoon oton suhteen.

Vuoden 1952 lain mukaan psykiatrinen sairaanhoito myös siirrettiin kuntien vastuulle. Valtion vastuulla oli näin siis hoidon valvonta ja johtaminen lääkintöhallituksen kautta, mutta itse sairaaloiden ylläpitäminen kuului kuntien vastuulle. Vuoden 1952 laissa määriteltiin myös mielenterveystoimistojen perustamisesta: lääkintöhallituksen tavoitteena oli 100 mielenterveystoimistoa, mutta 1960-luvun lopulle tultaessa toimistoja oli perustettu vasta noin 70. Laki herätti kritiikkiä psykiatrikunnassa, joka kaipasi lisää resursseja ammattimaiseen sairaalahoitoon. Viranomaiset puolestaan halusivat säästöjä ja säästöjen kannalle laissa myös käännyttiin.⁸⁷

Heikot resurssit näkyivät myös vielä 1960-luvulla. Parpolan mukaan 1950-luvun lopulla oli alettu virallisesti pohtia psykiatrien määrän lisäämistä helpottamalla psykiatrian erikoislääkäreiden oikeuksien saamista, mutta tilanne ei muuttunut vielä 1960-luvunkaan mittaakaan, vaan valmistuvien psykiatrien määrä pysyi edelleen riittämättömänä.⁸⁸ Myös Dahlin kirjoitti, kuinka psykiatrisessa sairaanhoidossa oli merkittävä lääkäripula; sataa sairaalapaikkaa kohti oli noin 1,3 lääkäriä, joten käytännössä monet lääkärit joutuivat hoitamaan yli sataa potilasta. Tämä ei ollut hyväksi niin lääkärille kuin potilaallekaan. Myös lääkäreiden kontakti osastoihin oli usein pinnallinen. Lääkäripulan seurauksena sairaanhoitajilla ja mielisairaanhoitajilla oli suuri merkitys, mutta heidän saama koulutus oli puutteellinen. Dahlinin mukaan mielisairaalat olivat myös liian hierarkkisia. Nämä kaikki puutteet

⁸⁵ Achté, Kivalo 1989, 15.

⁸⁶ Dahlin 1967, 111.

⁸⁷ Parpola 2013, 129.

⁸⁸ Parpola 2013, 170.

vaikuttavat niin potilaiden saamaan hoitoon, kuin siihen, miten he kokivat olonsa sairaalassa.⁸⁹

Kun tarkastellaan 1900-luvun psykiatrista hoitoa, on myös hyvä pitää mielessä, että ajan psykiatrisissa sairaaloissa hoidettiin myös potilaita, joilla ei psyykkisiä sairauksia ollut. Lisäksi kaikki mikä 1960-luvulla psyykkiseksi sairaudeksi nähtiin, ei nykymääritelmien mukaan sitä välttämättä enää ole. Käsitukset siitä, mikä on psyykkistä sairautta ovat siis muuttuneet historian aikana, ja tällä on ollut vaikutuksensa niin sairaiden lukumäärään, hoitoon kuin sairauksien määritelmiin. Esimerkkinä voidaan mainita kaatumatauti eli epilepsia, joka vielä 1950-luvulla käsitettiin psyykkiseksi sairaudeksi. Pietikäinen tuo myös esille, kuinka psykiatristen sairaaloiden hoitopaikkoja veivät myös vanhuuden dementiasta, tulehdus- tai aivovammaperäisistä syistä johtuvasta psykoosista, alkoholipsykoosista ja psyykkisestä kehitysvammaisuudesta kärsivät ihmiset.⁹⁰

Myös Dahlinin mukaan B-mielisairaaloiden potilasmateriaali ei ollut vuonna 1967 sellainen kuin oli tarkoitettu. Esimerkiksi aikuisten kehitysvammaisten hoitopaikoista oli pulaa, joten heitä oli sijoitettu B-mielisairaaloihin. Tämä kattoi noin 11 prosenttia B-mielisairaaloiden potilaista. Lisäksi Suomessa oltiin yleisesti sitä mieltä, että B-mielisairaaloiden tehtäviin kuuluu myös hoitaa sellaisia vanhuksia, jotka pärjäisivät myös vanhainkodeissa, mikäli niitä olisi tarpeeksi. B-mielisairaaloita pidettiin siis jossain määrin vanhainkodin korvikkeena. Hoitopaikkojen ei siis nähty olevan jakautuneen oikein niitä tarvitseville. Dahlinin mielestä psykiatrisilla sairaaloilla oli kuitenkin sijansa yhteiskunnassa ja sairapaikkojen tarve oli kasvanut, mutta ratkaisu ei ollut rakentaa lisää sairaaloita. Sen sijaan tulisi kehittää jo olemassa olevien sairaaloiden toiminnan ja varusteiden parantamista sekä lisätä avohoitomahdollisuuksia. Dahlin myös huomauttaa, kuinka Suomessa oli jo neljänlaisia mielisairaaloita. Kuntaliittojen ylläpitämien A- ja B-mielisairaaloiden, joissa oli 97 prosenttia kaikista hoitopaikoista, lisäksi oli valtion mielisairaaloita sekä yksi psyykkisesti sairaille tarkoitettu vastaanottolaitos.⁹¹

Yhdeksi epäkohdaksi 1960-luvulla nähtiin myös se, miten niin sanottuihin poikkeaviin suhtauduttiin. Klaus Mäkelä kirjoitti *Pakkoauttajat* -teoksessa julkaistussa saman nimisessä artikkelissaan, kuinka yksilö ei leimaudu poikkeavaksi vain oman käytöksensä nojalla, vaan

⁸⁹ Dahlin 1967, 114–118.

⁹⁰ Pietikäinen 2020, 244.

⁹¹ Dahlin 1967, 109.

myös yhteiskunnan kontrollitoimien vuoksi. Merkittävää on myös se, missä määrin yksilö leimautuu ympäristönsä silmissä, sillä eri laitoksia pidetään eriasteisesti häpeällisinä. Mäkelän mukaan ennakkoluulojen vähittäisestä hälvenemisestä huolimatta mielisairaalan stigmatisoiva vaikutus saattaa olla vahvempi kuin minkään muun suljetun laitoksen. Mäkelä kuitenkin tunnusti, että eristävien vapaudenriistojen, kuten potilaan sulkemista mielisairaalan, tarkoitusperiä ei yritetä kaunistella, mikä tekee niistä rehellisiä. Sen sijaan on vaikeaa punnita, milloin joku on niin vaarallinen itselleen tai ympäristölleen, että eristävä vapaudenriisto on ainoa mahdollisuus. Mäkelän mukaan viranomaiset joutuivat taistelemaan niin omia ennakkoluulojaan kuin myös yleistä mielipidettä vastaan. Tämän tuloksena on, että ”muka vaarallisia yksilöitä aivan liian innokkaasti pidetään eristettyinä suljetuissa laitoksissa”.⁹² Myös Dahlin kysyi, miten valitaan M III - eli hoitoonmäääämislomakkeella mielisairaalaan sijoitettavat. Vastauksena hän näki ratkaisevaksi tekijäksi sen, mitä ympäristö pitää mielisairautena. Dahlinin mukaan suuren yleisön asennoituminen sairaaloihin ja niiden potilaihin on tärkeää, sillä juuri suuren yleisön pariin potilaan on joskus palattava ja sopeuduttava. Ongelmana on kuitenkin, että mielisairaalahoitoa pidettiin yhä yksilön maineelle haitallisena ja ennakkoluulot – vaikkakin vähenevissä määrin – olivat edelleen vahvoja. Tällä yhteiskunnan ennakkoluuloisella ja negatiivisella suhtautumisella oli vahingollisia ja konkreettisiakin haittoja potilaille: yhteiskunnan asennoituminen mielenterveyspotilaisiin vaikutti esimerkiksi potilaiden mahdollisuuksiin saada työtä tai hankkia asunto.⁹³ Psykiatristen sairaaloiden potilaita ei tulisi siis syrjiä niin heidän potilasaikoinaan kuin sen jälkeenkään eikä itse sairaaloita tulisi eristää muusta yhteiskunnasta, vaan sen sijaan

”Yhteiskunta” on tuotava niiden luo, jotka väliaikaisesti tai pysyvästi eivät voi elää normaalia elämää sen piirissä. Mielisairaala ei enää tule pitää eristettävänä märkäpesäkkeenä vaan toimivana yhteiskunnan orgaanina.⁹⁴

Merkittäväksi epäkohdaksi nähtiin siis yhteiskunnan suhtautuminen poikkeaviin. Nähtiin, kuten Mäkelä toi esiin, että ihminen ei ole poikkeava vain käytöksensä perusteella, vaan yhteiskunnan kontrollitoimenpiteet lyövät häneen poikkeavan yksilön leiman.⁹⁵ Tämä vastaa myös poikkeavuuden määritelmän sisältämää ajatusta siitä, kuinka poikkeavuus on jossain määrin sopimuksen varainen asia; se on sitä, mitä kulloinenkin ihmisyyhteisö sen haluaa

⁹² Mäkelä 1967, 44, 52–54.

⁹³ Dahlin 1967, 112, 124–125.

⁹⁴ Dahlin 1967, 125.

⁹⁵ Mäkelä 1967, 43.

olevan.⁹⁶ Tämä tekee poikkeavuudesta sosiaalisen määritelmän; poikkeavuus ei luontaisesti sisälly mihinkään tiettyihin käytöstapoihin, vaan poikkeavuus tietoisesti määritellään yhteiskunnan merkittävien jäsenten tai sosiaalisten ryhmien toimesta. Näin poikkeavuus saatetaan nähdä tiettyihin käytöstapoihin leimattuna tai kategoriana, jonka kautta tiettyä käytöstä selitetään. Huomioarvoista on myös, että, koska poikkeavuus on sopimuksenvarainen asia, ei poikkeavuutta ole olemassa muuten kuin suhteessa niihin, jotka yrittävät poikkeavuutta kontrolloida.⁹⁷

Pakkoauttajissa nousi myös esiin poikkeavien ja näin edelleen psyykkisesti sairaiden eristäminen. Ajatus siitä, että psyykkisesti sairaat tulisi eristää on ollut valloilla läpi mielenterveyshoidon historian. Voidaankin nähdä, että juuri tämä näkökulma on ollut omiaan vaikuttamaan siihen, että psykiatriset sairaalat ovat saaneet maineen potilaiden säilytyspaikkana. Pietikäinen kirjoittaa, kuinka sotien välisenä aikana julkisessa keskustelussa näkyi ajatus yhteiskunnan suojelemisesta vaarallisilta mielisairailta. Lisäksi mielisairaanhuoltokomitea katsoi 1920-luvulla mielenterveyshoidon olevan pääasiallisesti valtion velvollisuus. Tätä perusteltiin muun muassa sillä, että sairaiden hoidon ja suojelun lisäksi hoidon tavoite oli myös suojella muuta yhteiskuntaa. Psykiatrisessa hoidossa on ollut esillä myös ajatus jälkipolvien suojelusta yrittämällä estää poikkeavuutta periytymästä. Esimerkkinä voidaan mainita vuoden 1929 avioliittolaki, jossa avioesteeksi määriteltiin psyykkinen sairaus ja kehitysvamma. Laissa määriteltiin myös, kuinka tietyt ihmiset voisivat avioitua vain presidentin luvalla. Tähän lukeutuivat esimerkiksi epileptikot, joiden sairaus ei pääasiassa ollut ulkosyntyistä. Lisäksi vuodesta 1935 vuoteen 1970 voimassa olleen sterilisaatiolain mukaan, psyykkisesti sairaat ja kehitysvammaiset voitiin määrätä pakkosterilointiin. Nämä molemmat lait ilmensivät myös Suomessa 1920-luvulla suosituksi tulleita rotuhygieenisiä käsityksiä, joiden tavoitteena oli estää ei-toivottujen piirteiden siirtymistä seuraaville sukupolville. Myös vuoden 1950 aborttilaki edelleen kuvasti rotuhygieenisiä näkemyksiä: lain mukaan abortti olisi mahdollista siinä tapauksessa, jos nähtiin, että vanhempien kautta lapsille saattoi periä taipumuksia esimerkiksi ”mielisairauteen, tylsämielisyyteen tai vaikeaan ruumiilliseen sairauteen tai muuhun vaikeaan vikaan”. Jos abortti tehtiin näistä edellä mainituista syistä tuli samalla myös suorittaa sterilisointi, jos sille ei erityisen raskasta estettä ollut. Lain mukaan abortti saatettiin myös

⁹⁶ Laine 1991, 22.

⁹⁷ Conrad, Schneider 1992, 6; Pfohl 1994, 3.

tehdä ilman naisen suostumustakin, jos nainen ei ”häiriintyneen sieluntoiminnan” takia kykene antamaan pätevää suostumusta siihen.⁹⁸

Näistä eri laeista voidaan havaita, että psyykinen sairaus on pitkään nähty asiana, joka pitää toisaalta sulkea yhteiskunnan ulkopuolelle ja toisaalta sen siirtyminen sukupolvelta toiselle pitää estää. Nähdään myös, kuinka pitkään lakiteksteissä näkyi rotuhygieeninen ote. Rotuhygieeniset vaikutukset näkyvät yhä nykypäivänä. Esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* kirjoitettiin vuonna 2016, kuinka pakkosteriloiteja tehtiin aina vuoteen 1970 asti ja usein steriloinnit tehtiin alle 30-vuotiaille nuorille. Tämä tarkoittaa, että yhä edelleen Suomessa saattaa elää ihmisiä, jotka pakkosteriloitiin esimerkiksi psyykkisen sairautensa takia.⁹⁹ Se, että ihminen tuli leimatuksi poikkeavaksi, asetti hänet siis heikompaan asemaan oikeudellisesta näkökulmasta ja saattoi johtaa esimerkiksi pakkosterilointiin. Tällä edelleen saattoi olla vaikutuksia hänen loppuelämäänsä.

2.3 Marraskuun liikkeen synty ja organisoituminen

Suomi on 60-luvun avautuessa voimakkaassa käymistilassa. Taustalla jylisee mahtava rakennemuutos, mutta jähmettynyt ylärakenne pullistuu ja rakoilee: mielipideilmasto on jäykkä ja polkee paikallaan. [–] Monella tavalla siviiliyhteiskunnan valtasuhteet ja julkisen vallan kontrolli toimivat samansuuntaisesti: Vaikka suoranaista sortoa ei olekaan niin riippumatonta keskustelua, oppositiota ei juuri ole päässyt kehittymään.¹⁰⁰

Näin kuvailee Johan von Bonsdorff teoksessaan *Kun vanha vallattiin* sitä yhteiskunnallista ja kulttuurista ilmapiiriä, jossa 1960-luvun radikalismi alkoi kehittymään. Vielä 1960-luvun alussa ilmassa oli konservatiivisuutta eikä muutoksille tuntunut löytyvän tilaa. Tähän havahtui myös nuoriso. Historioitsija Kari Immonen kirjoittaa teoksessa *Toivon ja raivon vuosi 1968* julkaistussa artikkelissaan ”Tulevaisuuksien vuosi 1968”, kuinka 1960-luku oli muutoksen ja tulevaisuusoptimismin vuosikymmen ja muutoksen eturintamassa seisojien vuorokauden.¹⁰¹

Vuosikymmenen alkua leimanneet jäykkä ja paikallaan polkeva ilmapiiri koki siis painetta muutokseen ja vaihtui tulevaisuusoptimismiin. Muutoksia myös vuosikymmeneen mahtui. Risto Alapuron mukaan 1960-luvun alkupuolelta aina vuosikymmenen puoliväliin asti Suomessa tapahtui asioita, jotka aiheuttivat painetta liberalisoitumiseen sekä avautumiseen;

⁹⁸ Pietikäinen 2020, 170, 196, 202.

⁹⁹ ”Saat olla elossa, kunhan et lisääny – Suomessa elää yhä 1960-luvulla pakkosteriloituja ihmisiä”. *Helsingin Sanomat*, 3.7.2016. <<https://www.hs.fi/ihmiset/art-2000002908768.html>> [luettu 11.11.2022].

¹⁰⁰ Von Bonsdorff 1986, 164–165.

¹⁰¹ Immonen 2019, 15.

muun muassa opiskelijamäärät kasvoivat merkittävästi, kaupungistuminen, palkkatyöt sekä sosiaalinen liikkuvuus lisääntyivät.¹⁰²

Näiden mainittujen muutosten kautta Suomikin valmistui liittymään osaksi yleismaailmallista nuorisokapinaa.¹⁰³ Kansainväliseen liikehdintään liittyminen oli uutta Suomessa, sillä ennen vuosikymmenen puoliväliä nuorten ei ole nähty olleen pahemmin kiinnostuneita kansainvälisistä joukkoilmiöistä.¹⁰⁴ Kuitenkin tämä ”nuorisokapina”, vaikka se ei koko vuosikymmentä kestänyt, leimaa jossain määrin koko 1960-lukua, ja Suomessakin – kuten monissa muissakin länsimaissa – tämä vuosikymmen ymmärretään radikalismien, opiskelijaliikehdinnän ja uusvasemmistolaisuuden aikana, vaikka ne eivät totuudenmukaisesti koko vuosikymmentä kuvaakaan. Suomessa vasemmistolaisuus vakiintui kuitenkin osaksi yhteiskuntaa viimeistään vuonna 1966, kun Suomeen valittiin vasemmistoenemmistöinen eduskunta.¹⁰⁵ Samaan aikaan yhteiskunnallisella toimintakentällä asemaansa vakiinnuttivat monet yhden asian liikkeet, joiden tavoitteena oli parantaa epäkohdiksi näkemiään asioita.

Yksi Suomen merkittävimmistä 1960-luvulla toimineista järjestöistä oli vuonna 1963 perustettu Sadankomitea. Sadankomitea on pasifistinen järjestö, jonka perusideoita sen perustamisaikanaan oli radikaalipasifismi, ydinaseita vastustava sekä aseistakieltäytymistä ja yksipuolista aseistariisuntaa puoltava asenne.¹⁰⁶ Suomalaisen Sadankomitean esikuvana toimi englantilainen rauhanjärjestö ”Committee of 100”.¹⁰⁷ Tuominen kirjoittaa, kuinka moni 1960-luvun yhden asian liikkeistä, kuten esimerkiksi sukupuolten tasa-arvoa ajanut Yhdistys 9, liikennepoliittinen yhdistys Enemmistö r.y. ja Marraskuun liike, olivat kaikki jossain määrin Sadankomiteasta irronneita ryhmittymiä, jotka järjestäytyivät omiksi yhteisöikseen. Näiden liikkeiden on nähty ottaneen käyttöönsä Sadankomiteasta tutut toimintatavat ja useat uusien liikkeiden aktivistit olivat saaneet järjestökoulutuksensa Sadankomiteassa. Tämän seurauksena myös uusilla liikkeillä oli saman tyyppiset säännöt kuin Sadankomitealla ja nekin julkaisivat kirjallisuutta, järjestivät seminaareja sekä mielenosoituksia. Tietenkään täysin

¹⁰² Alapuro, 2019, 35.

¹⁰³ Alapuro, 2019, 35.

¹⁰⁴ Nevakivi 2009, 289.

¹⁰⁵ Tuominen 1991, 79.

¹⁰⁶ Siisiäinen 1990, 105.

¹⁰⁷ Suominen 1997, 165.

Sadankomitean peilikuvia liikkeet eivät olleet, vaan niillä oli myös omat yhteiskunnalliset ja yksilönsisäiset taustansa.¹⁰⁸

Yksi merkittävä Sadankomiteasta irtautunut yhden asian liike oli 7.11.1967 vähäosaisten auttamista varten perustettu Marraskuun liike.¹⁰⁹ Liikkeen perustamisen suunnittelu oli käynnissä jo syyskuussa 1967, jolloin on laadittu kutsut 2.10. järjestettävään kokoukseen, jossa valmisteltiin yhdistyksen perustamista.¹¹⁰ Suominen, joka viittaa Sadankomiteaan ”kaikkien radikaaliliikkeiden äitinä” kirjoittaa, kuinka sadankomitealaiset olivat ydinjoukkoina monissa myöhemmin perustetuissa yhden asian liikkeissä.¹¹¹ Näin oli myös Marraskuun liikkeen osalta, sillä esimerkiksi Ilkka Taipale oli yksi Sadankomitean aktivistiydintä ja myöhemmin hän oli perustamassa Marraskuun liikettä. Toisaalta Tuominen kirjoittaa myös, kuinka Marraskuun liikkeessä oli myös joukko ihmisiä, joilla ei ollut taustaa Sadankomiteasta ja he antoivat liikkeelle uuden ilmeen.¹¹² Myös von Bonsdorffin mukaan Marraskuun liike oli ”Sadikseen ja Ysiin” eli Sadankomiteaan ja Yhdistys 9:ään verrattuna toisen sukupolven yhden asian liike, johon oli tullut uusia, nuoria ihmisiä ja rämäpäisyys ja konfrontaatioasenne oli kovempi.¹¹³

Marraskuun liikkeessä voidaan siis jossain määrin nähdä olleen vanhaa Sadankomitealaista perintöä sekoitettuna uuteen, tuoreempaan näkökulmaan ja toimintatapoihin. Saksholm kirjoittaa väitöskirjassaan myös, kuinka Marraskuun liikkeenkin omaksuma sosiaalipoliittinen ja organisoituneempi aktivismin muoto oli erikoinen osa 1960-luvun radikalismia. Saksholmin mukaan tämä aktivismi erosi selkeästi perinteisestä 1960-luvun radikalismista, sillä perinteiset rauhanliikkeet, kuten Sadankomitea, sekä ensimmäiset uusvasemmistolaiset liikkeet keskittyivät enemmän teoreettiseen ja globaaliin keskusteluun. Tämä uudenlainen aktivismi, jota Marraskuun liikekin harjoitti, sen sijaan määritteli ongelmat ja menettelytavat tarkasti ja sen organisoituneemman muodon on nähty olleen yritys estää liikkeen typistyminen pelkäsi intellektuaaliseksi liikehdinnäksi.¹¹⁴ Vaikka myös Marraskuun liikkeessä teoreettista keskustelua harjoitettiin, merkittävää on, että sen toiminta perustui monilta osin konkreettisiin toimiin.

¹⁰⁸ Tuominen 1991, 217.

¹⁰⁹ Tuominen 1991, 229.

¹¹⁰ Kutsu yhdistyksen perustamisen valmistelemaan kokoukseen 21.9.1967, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹¹¹ Suominen 1997, 166.

¹¹² Tuominen 1991, 230.

¹¹³ Von Bonsdorff 1986, 171.

¹¹⁴ Saksholm 2020, 107.

Liikkeen organisoituneemmasta muodosta huolimatta, kaikki eivät sen toimintaa organisoituneena nähneet. Esimerkiksi Johan Von Bonsdorff asettaa kirjassaan Marraskuun liikkeen toiminnan järjestäytyneisyyden kyseenalaiseksi kirjoittaessaan, kuinka

Marraskuun liike on ennen muuta spontaaniin elinvoimaan perustuva LIIKE, joka ei juuri organisaatioon paljon perusta. Ensimmäiseen vuosikokoukseen ei saada aikaan tilintarkastajien kertomusta. Tilinpäätös on kasa tositteita muovikassissa. Kokous ei siitä ota turhia huolia: rahaa ei kertakaikkiaan ole ja se jota tarvitaan otetaan omista taskuista, ainakin niiden, joilla on palkalliset työpaikat.¹¹⁵

Von Bonsdorff kirjoittaa tässä omien kokemustensa ja muistojensa perusteella, joten lainaukseen on suhtauduttava varauksella. Kansan arkiston aineistossakin on kuitenkin nähtävissä joitakin puutteita, joten tämän perusteella voidaan nähdä jotain totuuspohjaa von Bonsdorffin väitteelle Marraskuun liikkeestä liikkeenä, joka ei organisaatioon perusta. Arkistosta löytyviä aineistoja ei ole esimerkiksi aina päivätty, jäsenrekisteriä ei löydy ja pöytäkirjat ovat myös harvassa. Tämä voi osittain tieteenkin johtua siitä, että aineistoa ei ole yksinkertaisesti vain säilynyt arkistoitavaksi, mutta syy saattaa piileä myös organisoitumisen puutteissa. Liikkeellä saattoi olla käytännön tason organisoitumisessa puutteita, mutta Saksholmiin viitaten voidaan nähdä, että vaikka yhdistystoiminnan tasolla liike ei ollut kaikkein järjestäytynein tai organisoitunein, sen toimintatavoissa ja tavoitteissa on organisoitunutta ulottuvuutta. Tämä on nähtävissä sen tavassa harjoittaa suoraa ja järjestäytyntä toimintaa sekä määritellä tavoitteensa tarkasti, kuten havaitaan liikkeen johtavissa periaatteista sekä säännöistä.

Tarkkaa määrittelyä Marraskuun liike harjoitti myös määritellessään itsensä radikaaliksi kontrollipoliittiseksi yhdistykseksi.¹¹⁶ Toiminnassaan se tavoitteli ”järkiperaistä ja inhimillistä kontrollipoliitikkaa.¹¹⁷ Kontrollipoliitiikan liike määritteli seuraavanlaisesti:

[–] Kontrollipoliitikkalla tarkoitetaan niiden toimenpiteiden kokonaisuutta, joilla yhteiskunta ylläpitää yhdenmukaisuutta ja valvoo poikkeavaa käyttäytymistä. Järkevyys tarkoittaa, että kontrollipoliittisia vaihtoehtoja arvioidaan niiden tosiasiallisten seuraamusten mukaan. Inhimillisyys tarkoittaa, että kontrollipoliittisten vaihtoehtojen kustannuksia arvioitaessa kustannuksiksi lasketaan myös ja erityisesti toimenpiteiden poikkeaville yksilöille aiheuttamat kärsimykset.¹¹⁸

¹¹⁵ Von Bonsdorff 1986, 171.

¹¹⁶ Kutsu yhdistyksen perustamisen valmistelemaan kokoukseen 21.9.1967, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹¹⁷ Marraskuunliikkeen säännöt, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹¹⁸ Marraskuunliikkeen säännöt, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

Kontrollipolitiikka ymmärretään usein osana kriminaalipolitiikkaa. Matti Laine niputtaa teoksessaan *Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan*, kontrolli- ja kriminaalipolitiikan yhteen, kirjoittaessaan, kuinka niihin liittyy ajatus, että poikkeavuuteen ja rikollisuuteen voidaan vaikuttaa ja niitä voidaan jollain tapaa kontrolloida.¹¹⁹ Myös Marraskuun liike keskittyi toiminnassaan kriminaalipolitiikkaan vankiloiden kautta, mutta lisäksi se näki, että vankiloiden lisäksi yhteiskunta harjoitti kontrollipolitiikkaa myös muissa ”totaalisissa” laitoksissa kuten psykiatrisissa sairaaloissa ja koulukodeissa. Lisäksi kontrollipolitiikka ja näin myös Marraskuun liikkeen toiminta kohdistui asunnottomiin alkoholisteihin, esimerkiksi alkoholihuoltoloiden kautta. Toimialaansa liike näki kuuluvan kaikki pakkotoimenpiteet, joiden avulla yhteiskunta harjoitti kontrollipolitiikkaa, valvoi poikkeavia ja piti yllä yhdenmukaisuutta. Tähän lukeutuivat niin rangaistukset, hoidon nimellä kulkeva sosiaalihoito sekä lääketieteellinen hoito, oli niiden takana sitten poliisi, tuomiosituin, lääkintöhallitus, sosiaaliministeriö tai kouluhallitus.¹²⁰

Marraskuun liike näki siis, että kontrollipolitiikan nimissä yhteiskunta valvoi niin sanottuja poikkeavia. Poikkeavat ja poikkeavuus ovat termejä, jotka esiintyvät liikkeen puheissa usein. Liikkeen mukaan poikkeava käytös on yleiskäsite ja se kattaa kaiken norminvastaisuuden, kuten rikollisuuden, valehtelemisen, koulupinnauksen ja sairauden.¹²¹ Oman tutkimukseni kiinnostus on nimenomaan sairaudessa. Psykykkistä sairautta onkin kautta aikojen pidetty poikkeavuutena ja historiallisesti katsottuna se on nähty sairaudeksi vasta suhteellisen vähän aikaa.¹²² Mikko Myllykangas ja Katariina Parhi kirjoittavat artikkelissaan ”Liberating the deviants”, kuinka Suomen 1900-luvun alkupuolen lääketieteellisissä piireissä, käsitettä poikkeavuus käytettiin kuvailemaan yksilöitä, jotka asettuivat jonnekin normaalin ja mieleltään sairaan välimaastoon. Termiä käytettiin myös lääketieteen ulkopuolella kuvaamaan kaikkea, joka ei osunut normaalin käytöksen rajoihin. Marraskuun liike näki tämän termin käyttötavan ongelmalliseksi, sillä se jakoi käytöksen haluttuun eli normaalin ja epähaluttuun eli poikkeavaan.¹²³ Nähdään, että Marraskuun liikkeen ajatus poikkeavuudesta ja siitä, kuinka termi jakoi ihmiset käytöksen perusteella ryhmiin, sopii myös yhteen poikkeavuuden yleisen määritelmän kanssa ja sen sopimuksenvaraisuudesta. Se ei ole luonnollinen osa mitään tiettyä käytösmallia, vaan tietoisesti määritelty jakamaan käytöstä normaalin ja poikkeavuuden

¹¹⁹ Laine 1991, 123.

¹²⁰ Johtavia periaatteita, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹²¹ Johtavia periaatteita, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹²² Laine 1991, 21–22.

¹²³ Myllykangas, Parhi 2020, 198.

kategoriioihin. Tähän ajatukseen suhteutettuna nähdään siis, että Marraskuun liike näki juuri esimerkiksi psyykkisen sairauden, rikollisuuden, valehtelun ja koulupinnauksen olevan sitä, mitä muu yhteiskunta oli päättänyt pitää poikkeavuutena.

Marraskuun liike ei ollut Suomessa ensimmäinen taho nostamassa poikkeavuuden käsitettä esille kriittisessä valossa. Myllykangas ja Parhi kirjoittavat, kuinka vuonna 1964 sosiologi Erik Allardt toi esille poikkeavuuden ongelman teoksessaan *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*. Allardtin mukaan poikkeavuus oli sosiaalinen konstruktio, joka perustui yhteiskunnassa vallitseviin normeihin ja arvoihin. Allardtin näkemysten on nähty olleen merkittäviä muokkaamaan radikaalien mielipiteitä, ja sitä miten he itse näkivät itsensä 1960-luvun lopulla.¹²⁴ Allardtin ajatuksilla voidaan nähdä olleen merkitystä myös Marraskuun liikkeelle ja nähdäänkin, että näiden kahden tekijän näkemyksissä poikkeavuudesta oli paljon yhteistä. Alapuro on myös arvioinut, että Marraskuun liikkeen johtavien periaatteiden sisältämille ajatuksille on löydettävissä vastaavuudet lähes lause lauseelta Allardtin ajatuksista, joten kyse oli todella merkittävästä inspiraation ja yhteiskunnallisen kontekstin lähteestä liikkeelle.¹²⁵

Marraskuun liike yritti siis parantaa poikkeavien elinolosuhteita vaikuttamalla muun muassa niihin laitoksiin, joiden kautta heihin harjoitettiin kontrollia. Yksilötasolla liike ei kuitenkaan toiminut. Sen sijaan se nimenomaisesti korosti, että se ei auta yksilöitä vaan sen toimintaan kuuluu valistaminen ja painostaminen sekä niin sanottujen poikkeavien saattaminen tietoisiksi oikeuksistaan ja mahdollisuuksistaan kuin myös yhteiskunnan saattaminen tietoiseksi velvollisuuksistaan. Hyväntekeväisyysjärjestö liike ei siis ollut, vaan hyväntekeväisyyden sijasta se ”[-] pyrkii syvemmälle, rakenteellisiin uudistuksiin, painostamaan yhteiskuntaa.”¹²⁶ Tuominen viittaa von Bonsdorffiin kirjoittaessaan, kuinka Marraskuun liike oli organisoiva eli sen yhtenä tavoitteena oli saada ne ihmiset, joilla ei ollut heille kuuluvia ihmisoikeuksia, järjestäytymään.¹²⁷ Käytännön tasolla liikkeen toiminta kohdistui työskentelyyn poikkeavaksi leimattujen yksilöiden hyväksi. Tämä tapahtui yhteydenpitona suljettuihin laitoksiin eristettyjen kanssa sekä yhteiskunnallisen sopeutumisen tukemisena. Jälkimmäiseen sisältyi esimerkiksi toiminta suojelevalvojana ehdonalaisessa vapaudessa olevien valvojana sekä aineellinen ja sosiaalinen tuki. Tärkeää Marraskuun liikkeelle oli myös julkisen mielipiteen

¹²⁴ Myllykangas, Parhi 2019, 198–199.

¹²⁵ Alapuro 1997, 136.

¹²⁶ Tiedote 1/1968, Da, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹²⁷ Tuominen 1991, 231.

muokkaaminen, epäkohtien paljastaminen ja parannusehdotusten tekeminen. Käytännössä tämä tarkoitti työryhmien asettamista ja tutkimuksiin perustuvien suunnitelmien esittämistä julkisesti. Kuitenkaan myöskään suoraa toimintaa ja provokaatiota epäkohtien paljastamiseksi ei liike kaihtanut.¹²⁸ Suora toiminta näkyi muun muassa liikkeen järjestämässä tapahtumissa ja mielenosoituksissa, joilla haluttiin kiinnittää huomiota esimerkiksi mielenterveys- ja vankeinhoidon epäkohtiin. Liikkeen säännöissä lisätään myös, kuinka liike pyrkii myös yhteistyöhön koti- ja ulkomaisten järjestöjen kanssa, jotka käsittelevät yhdistyksen toiminta-alueeseen liittyviä asioita. Lisäksi se pyrki vetoamaan tutkijoihin, tutkimuslaitoksiin ja valtiovaltaan sekä levitti informaatiota.¹²⁹

Olennaista liikkeen toiminnassa oli, että se ajoi nimenomaisesti inhimillistä kontrollipolitiikkaa. Kaikkea kontrollipolitiikkaa ja yhteiskunnan harjoittamaa valvontaa se ei siis vastustanut. Johtavissa periaatteissaan se määritteli kontrollipolitiikan olevan osa yleistä yhteiskuntapolitiikkaa ja kirjoitti, että sen päämäärät tulisi alistaa moniarvoisen yhteiskunnan kokonaispäämääriin. Lisäksi mainitaan, kuinka kontrollipolitiikan ensisijaisena päämääränä ei ole poikkeavuuden vastustaminen vaan sen häirtaseurausten sääntely ja lieventäminen.¹³⁰ Liike siis näki, että kontrollipolitiikalla oli paikkansa yhteiskunnassa ja kyse olikin enemmän siitä, miten sitä harjoitettiin. Se koki, että yhteiskunnassa helposti sanktioidaan kaikki poikkeava käytös, kun taas valvonnalle ei ole käytännössä rajoitteita. Tämän takia olisi inhimillistä, että poikkeavuutta säädeltäisiin vain siinä tapauksessa, jos sillä on vakavia häirtaseurauksia ja tällöinkin vain sen verran, kuin tarpeen on kyseisten häittojen lieventämiseksi.¹³¹ Johtavissa periaatteissa kirjoitetaan myös, kuinka jonkin käyttäytymisen moraalinen paheksuttavuus ei ole riittävä peruste pakkotoimenpiteille. Pakkoa pitäisi soveltaa vain silloin, kun voidaan osoittaa, että jokin käyttäytymismuoto aiheuttaa vakavia aineellisia tai sielullisia vahinkoja ja kärsimyksiä tai vaarantaa yhteiskunnan toimintakykyä. Lisäksi mainitaan, kuinka kontrollipoliittisten toimenpiteiden kustannukset tulisi suhteuttaa poikkeavuuden vahingollisuuteen. Kaikkiin pakkotoimenpiteisiin pitäisi myös kytkeä riittävä oikeusturvajärjestely riippumatta siitä, kutsutaanko niitä hoidoksi vai rangaistukseksi ja kenen toimesta ne tapahtuvat. Myös kustannuskysymys nostettiin esille; liike näki, että Suomessa vuosittainen vapaudenriistojen määrä on moninkertainen verrattuna muihin pohjoismaihin ja

¹²⁸ Johtavia periaatteita, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹²⁹ Marraskuunliikkeen säännöt, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹³⁰ Johtavia periaatteita, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹³¹ Tiedote 1/1968, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto

kuinka niin humanit kuin taloudelliset syyt todistavat, että poikkeavuuden sääntelyssä olisi siirryttävä entistä enemmän vapaaehtoisuuteen ja avotoimenpiteisiin.¹³²

Merkittävää oli siis, että valvonta ja pakkotoimenpiteet tulisi suhteuttaa kuhunkin tapaukseen sopivaksi. Lisäksi kaikkien kontrollipoliittisten toimenpiteiden tulisi tapahtua lain ja oikeuden nimissä. Kaarlo Tuorin mukaan kontrollipoliittikan ja laitosten ympärillä käydyssä keskustelussa oikeudella oli suuri rooli; keskustelussa vedottiin yksilöiden oikeusturvaan, perusoikeuksiin ja oikeuden kautta toteutettavaan demokratisointiin. Lisäksi luotettiin oikeuden mahdollisuuksiin saada muutoksia aikaan.¹³³ Tätä on jossain määrin havaittavissa myös Marraskuun liikkeellä erityisesti oikeuteen ja oikeuksiin vetoamisen kautta. Oikeuksien ohella vedottiin usein kustannuksiin: liike koki, että suhteessa monen teon haitallisuuteen, kontrollipoliittiset pakkotoimenpiteet kustansivat valtiolle liikaa. Pohtimisen arvoista on, oliko liike todella huolissaan valtion varoista, vai oliko kyse jossain määrin puhtaasta retoriikasta, jolla haluttiin vedota päättäjiin. Marraskuun liikkeen ajama asia oli kuitenkin sellainen, että ilman päättäjiä ja lakimuutoksia, suuria muutoksia ei voinut odottaa. Voidaankin siis kysyä, halusiko liike päättäjät mukaan ajamaan asiaansa, vaikka sitten kustannukset edellä eikä niinkään liikkeen omilta lähtökohdilta eli poikkeavien edut ja asema edellä?

1960-luvulla vaikutti myös monia muita yhden asian liikkeitä. Alapuron mukaan vuosikymmenen viimeisen kolmanneksen liikkeistä Marraskuun liike oli kuitenkin aktiivisin. Voidaan myös nähdä Marraskuun liikkeen ajamien asioiden kiinnostaneen laajempaakin yleisöä, sillä vuoden 1968 loppuun tultaessa jäseniä oli noin 1200, joista ilmeisesti noin puolet oli poikkeaviksi luokiteltuja.¹³⁴ Tiedotteessa 1/1968 kirjoitettiin, kuinka saman vuoden alussa 12.1.1968 liikkeessä oli 618 jäsentä.¹³⁵ Jäsenien määrä oli siis lähes kaksinkertaistunut vuoden sisällä. Poikkeavien lisäksi liikkeessä toimi lääkäreitä, sosiologeja, valtiotieteilijöitä ja opiskelijoita. Kaikkien jäsenten aktiivisuus ei tietenkään samalla tasolla kuitenkaan ollut. Alkuperäisaineiston perusteella nähdään, kuinka liikkeen aktiivisimpaan ytimeen kuuluivat *Pakkoauttajiin* kirjoittaneiden Ilkka Taipaleen ja Klaus Mäkelän lisäksi Claes Andersson. Myös muita aktiiveja liikkeessä vaikutti vuosien saatossa.

¹³² Johtavia periaatteita, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹³³ Tuori 1990, 142.

¹³⁴ Alapuro 1997, 139.

¹³⁵ Tiedote 1/1968, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

Jäsenmääriä tarkastellessa liike vaikuttaa siis aktiiviselta liikkeeltä, joka innosti ihmisiä mukaan toimintaansa. Jäsenmaksuja se ei silti saanut tarpeeksi kerättyä, ja osittain tästä syystä se eli jatkuvassa rahapulassa aina perustamisestaan lähtien. Esimerkiksi vuonna 1969 jäsenmaksun maksoi vain 20 % jäsenistä.¹³⁶ Voidaankin pohtia, kuinka suuri kiinnostus rivijäsenillä oli todellisuudessa liikkeen toimintaa kohtaan, kun jäsenmaksun suorittaminenkaan ei näyttänyt monia kiinnostavan. Myllykangas ja Parhi kirjoittavat, kuinka 1960-luvun liikkeiden aktivistit saattoivat vaikuttaa useammassa liikkeessä samaan aikaan.¹³⁷ Voidaan kysyä, oliko rivijäsenten osalta samoin, eli kuuluiko niin sanotusti vain ajan henkeen olla jossakin – tai useammassa – liikkeessä mukana ilman todellista sitoutumista liikkeen toimintaan. Toisaalta eräs rivijäsen kirjoitti päiväämättömässä dokumentissa, kuinka liike ei ollut jäsenilleen toiminnallisesti avoin ja jos toiminta perustui klikkeihin, rivijäsenten vaikutusmahdollisuudet eivät olleet taattuina. Rahaa liike tarvitsi, mutta muutoin ei hän ymmärtänyt, miten se hyötyi jäsenistöstään.¹³⁸ Ehkä rivijäsenet kokivat, että heillä ei ollut liikkeessä vaikutusmahdollisuuksia ja se ei heiltä muuta halunnut kuin jäsenmaksut. Toisaalta arkistosta on löydettävissä myös dokumentteja, joissa myös rivijäseniä kannustettiin mukaan toimintaan. Halusiko liike jäseniä mukaan mielenosoituksiinsa ja muihin tapahtumiin, jotta annettaisiin mielikuva, että heidän ajamiensa asioiden takana on massoja ja olivatko rivijäsenten vaikutusmahdollisuudet muilta osin vähäiset? Huomioitavaa on, että edellä kyse on vain yhden rivijäsenen kokemuksesta asioista, joten sen varassa ei voida liikettä tuomita. Se on tästä huolimatta hyvä pitää mielessä, kun pohditaan liikkeen toimintaa ja esimerkiksi syitä sen rahapulalle.

Tärkeää on myös ottaa huomioon se, että osa jäsenistä oli poikkeaviksi luokiteltuja, esimerkiksi asunnottomia tai erinäisissä laitoksissa eläviä. Mahdollisesti heidän kykynsä suorittaa jäsenmaksu on ollut jossain määrin rajoittunut. Poikkeavien osuudesta jäsenistöstä on kuitenkin esitetty eriäviä näkemyksiä; aiemmin jo tuotiin esille, kuinka Alapuron mukaan 1200 jäsenestä noin puolet oli poikkeavia.¹³⁹ Taipale taas kirjoittaa, kuinka liikkeen reilusta tuhannesta jäsenestä suurin osa oli nuorta akateemista väkeä.¹⁴⁰ Kuitenkin vuonna 1967 asunnottomille järjestetyn itsenäisyyspäivän juhlan jälkeen liike tiedotti, kuinka itsenäisyysjuhlassa yhteensä 272 liittyi jäseneksi.¹⁴¹ Tarkkoja lukuja jäsenistön rakenteesta ei

¹³⁶ Tiedote ML:n vuosikokouksesta 27.2.1970, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹³⁷ Myllykangas, Parhi 2020, 30.

¹³⁸ Nimeämätön tiedote, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹³⁹ Alapuro 1997, 139.

¹⁴⁰ Taipale 2013, 126.

¹⁴¹ Tiedote 1/1968, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

ole, mutta mahdollisesti sellaisia, jotka eivät kyenneet syystä tai toisesta jäsenmaksua suorittamaan, oli tarpeeksi, että se näkyi liikkeen taloudellisessa tilassa. Mielenkiintoista olisi myös tietää, vaatikko liike jonkinlaista vuosittaista uudelleen ilmoittautumista vai laskettiinko vielä vuonna 1970 jäseniksi sellaisetkin, jotka olivat esimerkiksi itsenäisyyspäivän tilaisuudessa vuonna 1967 laittaneet nimensä listaan, mutta eivät tämän jälkeen olleet liikkeen toiminnassa mukana tai suorittaneet vuosittain jäsenmaksua.

3 Aika ennen mielisairaalaviikkoa

1960-luvulle tultaessa Suomen mielenterveyshoito oli kokenut monia uudistuksia ja saanut osakseen kritiikkiä. 1960-luvulla alkoi näkyä viitteitä jo tulevista muutoksista, kun edellisen vuosikymmenen aikana kehitetyt psykenlääkkeet vakiintuivat osaksi mielenterveyshoitoa, sairaalalaitoksen purkamisen alkoi ja muun muassa uusia potilasjärjestöjä perustettiin.¹⁴² Myös antipsykiatriset virtaukset rantautuivat Suomeen, kun vuosikymmenen lopulla alettiin käymään keskustelua myös muun muassa psykiatrian arvosidonnaisuudesta, hoidon tuloksellisuudesta, laitოსvaltaisuudesta, psykiatrian väärinkäytöstä ja potilaiden minuuden riistämisestä. Keskustelun on nähty keskittyneen muun muassa Marraskuun liikkeen, Suomen mielenterveysseuran sekä *Medisiinari*- ja *Kollega*-lehtien ympärille.¹⁴³

Tämän luvun tarkoitus on tarkastella tätä keskustelua ja Marraskuun liikkeen näkemyksiä mielenterveyteen sekä liikkeen toimintaa vuodesta 1967 aina vuoden 1969 alkupuolelle asti. Tämän luvun kahdessa ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen eri lehdissä julkaistuja Marraskuun liikkeen jäsenten kirjoituksia sekä arkistosta löytyviä näille vuosille osuvaa aineistoa. Viimeisessä alaluvussa käsittelen liikkeen sisäistä ideologista keskustelua loppuvuonna 1968. Tämän keskustelun on nähty vaikuttaneen liikkeen toimintaan sen viimeisinä toimintavuosina, joten sitä on perusteltua käsitellä omana lukunaan ennen kuin siirrytään tarkastelemaan liikkeen toimintaa vuodesta 1969 lähtien sen hajoamiseen asti.

3.1 ”Jos epäkohta ei korjaannu, se on tehtävä julkiseksi”

Kun tarkastellaan erilaisia 1960-luvulla julkaistuja lehtiä ja aikakauskirjoja, voidaan todeta, että Marraskuun liikkeen jäsenet olivat innokkaita kirjoittamaan ja jakamaan ajatuksiaan. Näin oli jo ennen liikkeen perustamista, alkuvuonna 1967. Kirjoittelu lisääntyi edelleen liikkeen perustamisen jälkeen. Tämä oli myös odotettavissa, sillä olihan liikkeen tavoite ”levittää informaatiota” eri tavoin sekä muokata julkista mielipidettä.¹⁴⁴ Ilkka Taipale kirjoittaa myös muistelmissaan, kuinka Marraskuun liikkeen pyrkimys oli vallata alan järjestöjä ja julkaisuja. Pohdinnassa oli esimerkiksi *Mielenterveys* -lehden valtaaminen.¹⁴⁵ Jos suoranaista lehtien valtaamista ei tapahtunut, pääsi liike julkaisujen sisälle kyllä muilla

¹⁴² Pietikäinen 2019, 14.

¹⁴³ Taipale 1975, 10.

¹⁴⁴ Marraskuunliikkeen säännöt, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto; Johtavia periaatteita, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹⁴⁵ Taipale 2018, 35.

keinoilla, sillä monissa tarkastelemissani lehdissä päätoimittajana tai muutoin toimituksen jäsenenä vaikutti liikkeen jäseniä. Esimerkiksi jäsen Raija Alho toimi *Kollegan* toimitussihteerinä vuonna 1967 ja vuonna 1968 hän oli lehden päätoimittaja. *Medisiinarin* vuoden 1968 päätoimittajana toimi jäsen Matti Ranki ja toimitussihteerinä Martti Kuokkanen. Klaus Mäkelä taas vaikutti *Sosiologia* -lehden toimituskunnassa.

Marraskuun liike oli toiminnassaan näkyvä liike ja sen jäsenet näyttävät pitkälti jossain määrin identifioineen liikkeeseen. Tämän takia, vaikka jäsenet julkaisivat kirjoituksia omalla nimellään, ymmärrän heidän kirjoittaneen niin sanotusti Marraskuun liikkeen puolesta ja liikkeen jäsenen asemasta enkä esimerkiksi riviopiskelijan asemasta. Lehtikirjoitusten ja Marraskuun liikkeen virallisten julkaisujen välillä on löydettävissä kuitenkin niin paljon yhtäläisyyksiä, joten voidaan nähdä jäsenten itsekin kirjoittaneen nimenomaisesti liikkeen puitteissa ja siellä vaikuttavan jäsenen asemasta. Liikkeen sisällä oli kuitenkin myös eri ideologisia painotuksia ja näkemyksiä, ja tämän pidän mielessä tarkastellessani eri jäsenten kirjoituksia. Aineistooni olen myös sisällyttänyt muutamia kirjoituksia, jotka ovat julkaistu ennen Marraskuun liikkeen perustamista, sillä niiden kautta voidaan nähdä, kuinka tulevat marraskuulaiset puhuivat liikkeen päämääristä ja tavoitteista ennen kuin liikettä vielä olikaan. Jäsenten kirjoitusten lisäksi tarkastelen myös joitakin ulkopuolisten kirjoittamia Marraskuun liikkeeseen liittyviä kirjoituksia. Lisäksi käsittelen myös joidenkin lehtien pääkirjoituksia, sillä ne kuvaavat lehtien yleistä linjaa. Mielenkiintoista onkin tarkastella, miten monissa tapauksissa lehden yleinen linja oli lähellä Marraskuun liikkeen linjaa. Sillä, että liikkeen jäsenet vaikuttivat lehtien toimituskunnissa, voidaan nähdä olleen vaikutuksensa tähän.

Arkiston puolelta löytyy vuodelta 1967 runsaasti sellaista aineistoa, joka tavalla tai toisella liittyy Marraskuun liikkeen perustamiseen, jäsenhankintaan tai toimintaan juuri perustamisen jälkeen.¹⁴⁶ Vielä vuodelta 1967 ei löydy liikkeen julkaisemia tiedotteita tai muuta sen kaltaista materiaalia, joissa myöhemmin käytiin laajemmin keskustelua eri aiheista. Materiaali on myös niiltä osin, kun päiväyksiä löytyy, ymmärrettävästikin päivätty ajalle jälkeen liikkeen perustamisen, kun taas keskustelu lehdissä alkoi jo ennen Marraskuun liikkeen perustamista ja keskustelu oli alusta alkaen samoilla linjoilla, kuin Marraskuun liikkeen julkaisut myöhemmin. Tämä on nähtävissä esimerkiksi Ilkka Taipaleen *Kollegassa* 2/1967 julkaistussa artikkelissa ”Sosialisti sairaalassa”. Artikkelissa kirjoitetaan, kuinka kaikesta

¹⁴⁶ Ks. esim. ”Marrasliike – aloitetta ei saa päästää käsistä”, 11.11.1967, Da, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

yksittäistapauksiin liittyvästä hyväntekeväisyydestä olisi päästävä eroon ja sen sijaan oli suunnattava energia vallitseviin yhteiskunnallisiin epäkohtiin. Taipaleen mukaan oli

[–] vietävä vaatimukset suurlevikkisiin lehtiin ja poliittisille päätöksentekijöille, on mentävä naimisiin poliitikkojen vaimojen ja tyttärien kanssa. [–] Jos epäkohta ei korjaannu, se on tehtävä julkiseksi – jolloin se nopeammin korjaantuu. Yhteiskunta on saatettava kansan valvontaan.¹⁴⁷

Marraskuun liikekin korosti, että se ei ole hyväntekeväisyysjärjestö, sillä se ymmärsi, että hyväntekeväisyys ei olisi kestävä ratkaisu. Jos muutoksia haluttaisiin, olisi päästävä vaikuttamaan yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja päättäjiin ja tuoda epäkohdat julkiseksi. Tämän artikkelinkin perusteella havaitaan, kuinka tulevien jäsenten näkemät epäkohdat olivat heidän mielessään jo ennen kuin liike itse oli mitenkään konkretisoitunut. Nähdään, että liike rakentui jossain määrin sen jäsenten sekä jo olemassa olevien epäkohtien ympärille eikä toisin päin. Lainauksesta näkyy myös liikkeenkin jakama usko, kuinka merkittävä tapa saada uudistuksia aikaan oli tuoda epäkohdaksi nähdyt asiat suurelle yleisölle tiedoksi, jolloin julkisuuden paine mahdollisesti johtaisi muutosaikeisiin päättävällä tasolla.

Artikkelissa vedotaan myös kansaan kirjoittamalla, kuinka yhteiskunta olisi saatava sen valvontaan.¹⁴⁸ Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksen professori Ilkka Liikanen kirjoittaa, kuinka käsitehistoriallisesta näkökulmasta vetoaminen kansaan sekä kansan tahtoon on syvällä suomalaisessa poliittisessa retoriikassa ja näin se on ollut aina. Termiä ”kansa” on käytetty eri tavoin riippuen, mitä tavoitellaan. Sen avulla on ajettu muun muassa autoritäärisiä poliittisia malleja ja käytäntöjä sekä levitetty ajattelu- ja toimintatapoja, joilla on yritetty uhata vähemmistöjen sekä yksilöiden oikeuksia. Lisäksi sillä on yritetty lietsoa vihaa muita kansallisuuksia kohtaan. Kuitenkin yleisemmin kansa-käsitteen politisointi voidaan alusta alkaen nähdä osana pyrkimyksiä laajentaa poliittinen osallistuminen kaikkiin väestöryhmiin. Sanasta kansa myöhemmin muodostuneet käsitteet, kuten kansanvalta, kansanedustaja, kansanliike voidaan myös nähdä osoituksina siitä, että käyttämällä sanaa kansa on haluttu viitata valtiolliseen valtaan sekä vallan haastamiseen ja oikeuksien vaatimiseen eikä niinkään etniseen yhteenkuuluvuuteen.¹⁴⁹

Käsitteellä kansa on siis kaksi puolta; etninen ja kansallismielisyyteen vetoava sekä vallan rakenteita haastava ja jopa kumouksellinen puolensa. Kun tämä käsitehistoriallinen tausta

¹⁴⁷ *Kollega* 2/1967, Ilkka Taipale ”Sosialisti sairaalassa”, 40.

¹⁴⁸ *Kollega* 2/1967, Ilkka Taipale ”Sosialisti sairaalassa”, 40.

¹⁴⁹ Liikanen 2003, 257, 302.

suhteutetaan Taipaleen tekstin sekä laajemmin myös Marraskuun liikkeen vaatimuksiin, voidaan nähdä liikkeen käyttäneen retoriikassaan kieltä, jolla on haluttu vedota poliittisen vallan laajenemiseen poikkeaviin sekä muihin niin sanottuihin tavallisiin kansalaisiin. Lisäksi on haluttu haastaa valtaa. Käsite valta on retorisesti näkökulmasta nähty myös kuuluvan vastustamisen sekä kritiikin sanastoon.¹⁵⁰ Tämä on havaittavissa myös Taipaleen sekä Marraskuun liikkeen kielessä; valtaa lähestytään nimenomaisesti sen vastustamisen kautta. Liike näki myös, että tapa, miten haastaa valtaa sekä saada tarvittavia oikeuksia ja muutoksia, on tuoda asiat julkiseksi sekä kääntää vallitseva asetelma jossain määrin ympäri; kansan, joka tuntee oikeutensa, tulisi valvoa ja varmistaa, että yhteiskunta poliittisena konstruktiona tekee tehtävänsä epäkohtien poistamiseksi.

Vuonna 1967 myös erilaiset totaaliset laitokset ja yhteisöt aiheuttivat keskustelua. Tämä on nähtävissä esimerkiksi *Sosiologian* numerossa 3/1967 Sirkka-Liisa Säilän ja Klaus Mäkelän kirjoittamassa artikkelissa ”Totaalisia yhteisöjä on erilaisia”.¹⁵¹ Myös pakkoauttaminen sekä vuonna 1967 julkaistu *Pakkoauttajat*-teos herätti keskustelua. *Ylioppilaslehdessä* 23/1967 ilmoitettiin HYY:n kulttuuritoimikunnan järjestävän 16.10.1967 Teach in -keskustelun hallinnollisesta vapaudenriistosta. Tilaisuudessa puhujina olivat muun muassa Kettil Bruun, Ilkka Taipale ja Klaus Mäkelä sekä muita ajan yhteiskunnallisia vaikuttajia, kuten kirjailija Arvo Salo ja kansanedustaja Antti-Veikko Perheentupa.¹⁵² Seuraavassa *Ylioppilaslehdessä* puitiin järjestettyä tilaisuutta. Tämän katsauksen mukaan Perheentupa oli kommentoinut *Pakkoauttajat* -teoksen ilmestymisen olevan tärkeä asia, vaikka teoksen sisältö ei ollut miellyttävä monille suomalaisen yhteiskunnan jäsenille, Suomi kun ei ollut kaikille kansalaisille oikeus- eikä hyvinvointivaltio.¹⁵³ *Ylioppilaslehdessä* 25/1967 kyseisen katsauksen kirjoittaja huomautti alkuperäisestä kirjoituksestaan puuttuneen alusta huomautus, että moni yleisöstä ei ollut vielä ehtinyt tutustua teokseen – kuten eivät olleet monet puhujistakaan. Tämä oli kirjoittajan mukaan tarkoitettu moitteeksi Perheentupaa kohden, joka sivusi kirjassa esitettyjä konkreettisia epäkohtia ja haki lähinnä selityksiä ihmisten pahuudelle antaen samalla harhaanjohtavan kuvan pakkoauttamisen ongelmista.¹⁵⁴

Teach-in tilaisuudessa oli kuitenkin myös itse teoksen kirjoittajia korjaamassa kuulijoiden ymmärrystä. Esimerkiksi Kettil Bruun oli sanonut sosiaaliministeriön julkaisevan

¹⁵⁰ Hyvärinen 1996, 177.

¹⁵¹ *Sosiologia* 3/1967, Sirkka-Liisa Säilä ja Klaus Mäkelä ”Totaalisia yhteisöjä on erilaisia”, 114–122.

¹⁵² *Ylioppilaslehti* 23/1967, ilmoitus ”Pakkoauttajat”.

¹⁵³ *Ylioppilaslehti* 24/1967, ”Pakkoauttajista keskusteltiin”.

¹⁵⁴ *Ylioppilaslehti* 25/1967, vapaa sana ”Vielä pakkoauttamisesta”.

harhaanjohtavia tietoja ja Klaus Mäkelä kritisoinut hoitoideologiaa. Vastaavasti taas tilaisuudessa mukana olleet sosiaalineuvokset Niilo Kotilainen ja Paavo Mustala eivät olleet hyväksyneet kirjan tarkastelutapaa ja pohtivat, miksi kirjassa oli puututtu vain laitoshoitoon eikä huomioitu lainkaan avohoitoa. Katsauksen lopussa kirjoitettiin myös, kuinka suomalainen kontrollipolitiikka oli uudistettava ja tämän takia ”marraskuun 7. päivänä tullaan perustamaan Vanhalla rikollisten ja poikkeavien ja hoidettavien oma etujärjestö, Marraskuun 7 päivän liike”.¹⁵⁵ Keskustelusta nähdään, että keväällä 1967 julkaistu *Pakkoauttajat* todella käynnisti tapahtumakulun, jonka lopputuloksena oli Marraskuun liikkeen perustaminen. Toisaalta nähdään myös, että vuonna 1967 laajemman yleisön tietämys pakkoauttamisesta ja kontrollipolitiikasta ei ollut ilmeisen laaja, mutta tämä olikin yksi asia, jota varten Marraskuun liike perustettiin; tuomaan pakkoautettujen ongelmat laajemman yleisön tietoon. Huomioitavaa on myös, että jo alusta alkaen kehitettiin dialogia niin sanottujen päättäjien suuntaan, tässä tapauksessa herättelemällä keskustelua esimerkiksi kansanedustajien sekä sosiaalineuvosten kanssa.

Marraskuun liike puhutti *Ylioppilaslehdessä* aina vuoden 1967 loppuun asti. Numerossa 27/1967 julkaistiin tiedote liikkeen perustamisesta, liikkeen johtavat periaatteet sekä kerrottiin yhdistyksen toimintamuodoista.¹⁵⁶ Seuraavan lehden vapaa sana -palstalla julkaistiin varanotaari Kauko Niemisen¹⁵⁷ kirjoitus otsikolla ”Eläköön Marraskuunliike!”, jossa hän rajui sanankääntein kuvasi ajan psykiatria. Nieminen muun muassa vertasi ajan psykiatria keskiajan inkvisitiolaitokseen, sillä 1960-luvun psykiatriaan kuului vielä sähköshokki- ja insuliinishokkihoidot, joilla yritettiin niin sanotusti ajaa ihmisestä pois sairaus, kuten inkvisitiolaitos yritti ajaa pois pahat henget. Niemisen mukaan myös psyykkinen sairaus oli sairauksista eniten subjektiivisen mielivallan alainen.¹⁵⁸ Numerossa 30/1967 *Ylioppilaslehti* julisti järjestävänsä joulunaluskeräyksen asunnottomien hyväksi ja jakavansa tuotot tasan Kovaosaisten ystävät r.y:lle materiaaliavun saamiseksi pakkas- ja nälkäkuoleman uhkaamille sekä Marraskuun liikkeelle kovaosaisten asemaan kohdistuvan tutkimuksen aikaansaamiseksi.¹⁵⁹

¹⁵⁵ *Ylioppilaslehti* 24/2967, ”Pakkoauttajista keskusteltiin”. Nimi Marraskuun 7 päivän liike näyttää jääneen pois käytöstä jo ennen yhdistyksen perustamista ja nimeämistä Marraskuun liikkeeksi.

¹⁵⁶ *Ylioppilaslehti* 27/1967, ”Marraskuun liike per. 7.11.1967”.

¹⁵⁷ Varmaa tietoa oliko Nieminen Marraskuun liikkeen jäsen ei ole, mutta *Wibeliuksessa* 2/1971 on viitteitä siihen, hänen kirjoittaessaan muodossa ”me” viitatessaan Marraskuun liikkeeseen. *Wibelius* 1/1971, Kauko Nieminen ”Auktoriteetti paskiaiset”.

¹⁵⁸ *Ylioppilaslehti* 28/1967, Kauko Nieminen ”Eläköön Marraskuunliike!”.

¹⁵⁹ *Ylioppilaslehti* 30/1967, ”Köyhyydenjulistus”.

Vuonna 1967 Marraskuun liikkeen perustaminen ja teemat, jotka se toimintaansa omaksui, herättivät siis jonkin verran keskustelua lehdissä ja itse tulevan liikkeen jäsenet olivat myös osallisia tässä keskustelussa. Nähdään, että esimerkiksi *Ylioppilaslehdellä* oli jonkinasteista sympatiaa ja ymmärrystä liikettä kohtaan, mikä tulee ilmi esimerkiksi sen järjestämästä rahankeräyksestä sekä kirjoituksista, joissa liikettä käsiteltiin. Ymmärryksen ja positiivisten arvioiden lisäksi liike sai kuitenkin myös alusta lähtien kritiikkiä. Tämä on havaittavissa myös arkistomateriaalin puolella. Loppuvuonna 1967 Klaus Mäkelä kävi kirjeenvaihtoa henkilön J. Waltti kanssa. Kirjeenvaihdossa Waltti, joka sanojensa mukaan ei Marraskuun liikettä hyväksy, esitti kriittisiä näkemyksiä liikkeen toiminnasta ja johtavista periaatteista. Mäkelä näki, että osa kritiikistä on sellaista, jota liikkeen tulisikin huomioda, mutta osa vaikuttaa hänen mukaansa perustuvan väärinkäsityksiin. Kirjeenvaihtoa on yhteensä noin 20 sivua.¹⁶⁰

Kaiken kaikkiaan vuonna 1967 liikkeen synnyn ohella pakkoauttamisen tema näyttää saaneen suurimman valokeilan. Myös asunnottomien tila tulee esille jo vuonna 1967 ja pian suurelle yleisölle se vaikutti olevan lähestulkoon ainoa asia mihin liike keskittyi. Tiedotteessa 1/1968 Marraskuun liike kirjoittaa, kuinka julkisuudessa esitetyistä vastaväitteistä huolimatta liikkeen kiinnostuksen kohteena ovat myös muut kuin asunnottomat alkoholistit. Sanojensa mukaan liike aloitti asunnottomista, sillä heidän tilansa oli huolestuttavin.¹⁶¹ Se, miksi suurelle yleisölle liikkeen toiminta näyttäytyi keskittyvän nimenomaan asunnottomiin, on ymmärrettävää, kun tarkastellaan, mitkä asiat esimerkiksi mediassa saivat huomiota. Yksi paljon huomiota saanut liikkeen tempaus oli jo vuonna 1967, kun liike järjesti itsenäisyyspäivän juhlan- tai kuten liike itse kuvasi: kiihotustilaisuuden – asunnottomille. Tilaisuus järjestettiin yhteistyössä vasemmistolaisen kulttuurijärjestön Kiila ry:n kanssa Eteläsuomalaisen osakunnan tiloissa Uudella ylioppilastalolla. Tavoitteena oli kiinnittää valtion sekä yhteiskunnan huomio asunnottomien tilanteeseen. Huomiota tilaisuus saikin, sillä Marraskuun liikkeen tiedotteeseen on listattu sekä televisio- ja radio-ohjelmia sekä lehtiartikkeleita, joissa tilaisuutta käsiteltiin.¹⁶² Lisäksi liike julkaisi tiedotteen kävelytuokiosta, joka oli tarkoitus järjestää 17.5.1968. Kävelytuokion tarkoituksena oli tuoda esille, kuinka rannoilla on lukuisia ihmisiä, joille ihmiskunta ei ole kyennyt tarjoamaan kunnollisia mahdollisuuksia sekä vakuuttaa samalla ihmisille, että ”asioiden on oltava paremmin kuin nyt”. Samaan aikaan jaettaisiin monisteita ja vaatimuksia ohikulkijoille.

¹⁶⁰ Klaus Mäkelän kirjeenvaihto J. Waltin kanssa, Da, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹⁶¹ Tiedote 1/1968, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹⁶² Tiedote 1/1968, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto; Tuominen 1991, 231–233.

Kävelytuokio toteutettaisiin parhaana ruuhka-aikana Mannerheimintiellä. Lukijoita neuvottiin kävelemään jalkakäytävää joko edestakaisin tai ympyrää, suojatietä käyttäen, poliisia häiritsemättä ja sääntöjä rikkomatta.¹⁶³

Nämä edellä mainitut tempaukset kuvastavat myös liikkeen toimintatapoja. Tavoite oli harjoittaa häiritsevää toimintaa, provosoida ja herättää huomiota, mutta säännöistä oltiin kuitenkin tarkkoja eikä lakia tulisi rikkoa. Tämänkaltainen rauhanomaisuus, lainkuuliaisuus ja toiminnan kurinalaisuus onkin ollut tyypillistä suomalaisille mielenosoituksille.¹⁶⁴ Alapuron mukaan myös vaikka 1960-luvun mielenosoituksissa rajoja lavennettiin, tuloksena oli edelleen tyypillinen suomalainen järjestäytynyt tapa osoittaa mieltä. Alapuro myös vertaa vuoden 1968 Vanhan valtausta muihin eurooppalaisiin opiskelijoiden tilanvaltauksiin; siinä missä muualla haastettiin pikemminkin yliopisto ja esimerkiksi Italiassa vallattiin kymmeniä yliopistorakennuksia, Suomessa opiskelijat valtasivat opiskelijoiden ”oman talon”. Vanhan valtaus oli myös päämääriltään epämääräisempi. Se ei haastanut suoranaisesti virkavaltaa tai muuta ulkopuolista tahoja, vaan sen vastustaja oli opiskelijoiden oman järjestön ”byrokratisoitunut” ja ”elitistinen” johto sekä vallassa olevat laajemmassa mielessä. Mediajulkisuutta se kuitenkin sai ja sillä on nähty olleen merkittävä vaikutus yleiseen mielipiteeseen; se nähtiin järjestyksen, hyvien tapojen ja ylioppilaiden arvon vastaiseksi ja on jäänyt kansakunnan muistiin yhtenä merkittävimmistä tapahtumista vuonna 1968.¹⁶⁵

Mielenosoittamista Suomessa leimasi siis rauhanomaisuus ja järjestys suhteessa moneen muuhun eurooppalaiseen mielenosoituskulttuuriin. Tästä huolimatta Suomessa mielenosoitusten nähtiin kuitenkin lietsovan epäjärjestyttä sekä riitelevän vallitsevia arvoja kohtaan, kuten Vanhan valtauksen kohdalla. Mielenosoitukset ovat saaneet myös merkittävääkin julkisuutta. Näin kävi myös Marraskuun liikkeen järjestämät mielenosoitusten ja tempausten kohdalla. Eniten huomiota keräsivät ehkä juuri asunnottomien hyväksi järjestetyt tempaukset ja tämän takia julkisuudessa saatettiin nähdä liikkeen toimineen vain heidän hyväksi. Ennen vuotta 1969 järjestettiin kuitenkin esimerkiksi vankilaviikko sekä heräteltiin keskustelua muistakin aiheista. Tiedotteessa 1/1968 esiteltiin muun muassa työryhmiä, joiden toiminta oli määrä käynnistyä 21.1.1968. Työryhmiä oli nimetty muun muassa seuraavanlaisesti: ”suljettujen laitosten sisäiset olot”, ”avohuollon kehittäminen”,

¹⁶³ ML:n kävelytuokio, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹⁶⁴ Siisiäinen 1998, 221.

¹⁶⁵ Alapuro 1997, 44–47.

”Mielisairaiden asema ja huolto”, ”Poikkeavuuden valvonta koulussa” ja ”vajaamielishuoltokomitea”.¹⁶⁶ Työryhmien perusteella liikkeen kiinnostuksen kohteena olivat siis monet erilaiset ”poikkeavien” ryhmät. Poikkeavuuden teema nouseekin liikkeen toimintavuosien aikana koko ajan entistä tärkeämmäksi sekä näkyvämmäksi, kuten seuraavassa luvussa nähdään.

3.2 ”Poikkeavien ongelma ratkeaisi parhaiten, jos poikkeavat kuolisivat”

Vuoteen 1968 tullessa Marraskuun liikkeen toimintatavat ja tavoitteet olivat alkaneet jo muotoutua ja liike oli tullut tutuksi jo laajemmalle yleisölle. Vaatimukset poikkeavien oikeuksiin muuttuivat vuoden aikana äänekkäämmiksi. Tämä sopikin hyvin yhteen sen kanssa, että YK julisti vuoden 1968 Kansainväliseksi ihmisoikeuksien vuodeksi.¹⁶⁷ Tämän ihmisoikeuksien vuoden aikana liikkeen jäsenten kirjoittelu lehtiin lisääntyi myös huomattavasti. Tuominen kirjoittaakin, kuinka vuonna 1968 *Medisiinari* -lehden yksi aktiivisimmista kirjoittajista oli Ilkka Taipale.¹⁶⁸ Taipale vastaavasti itse on arvioinut hänen elämänsä saaneen opiskeluaikoinaan uuden kulkusuunnan *Medisiinarin* kautta.¹⁶⁹

Lehtikirjoittelujen lisäksi myös arkiston osalta löytyy enemmän materiaalia vuodelta 1968. Kaikkien kirjallisten julkaisujen aihepiirit laajenivat verrattuna vuoteen 1967, mutta myös jo tuttu teema, pakkoauttaminen, sai huomiota. Jonkin verran palstatilaa vei myös esimerkiksi liikkeen toiminnan esittely. Nämä molemmat aiheet ovat löydettävissä *Mielenterveys*-lehden numerossa 1-2/1968 julkaistusta Taipaleen haastattelusta. Taipale esitti optimistisen näkemyksen siitä, kuinka yhteiskunnan kontrollipolitiikan kohteina oleviin ihmisiin kohdistuvat sortotoimet tulisivat lievenemään viidessä vuodessa merkittävästi. Jo haastattelun aikoina Taipale näki keskustelun aiheesta kiihtyvän. Keskustelua seuraisi ihmisten organisointi; poikkeavat nousisivat itse vaatimaan oikeuksiaan. Samalla mentäisiin mukaan myös poliittiseen päätöksentekokoneistoon ja organisoitaisiin joukkotoimenpiteitä. Taipale ei nähnyt pakkoauttamista täysin poistettavana menetelmänä, mutta sen luonnetta tulisi tarkistaa, sillä esimerkiksi M III -liitettä käytettiin Taipaleen mukaan edelleen liian kevytmielisesti. Ongelmallista oli myös vapaudenriiston ohella tapahtuva ”minuuden riisto”. Termi on lainattu sosiologi Erving Goffmanilta, ja merkitsee Taipaleen sanoin muun muassa ihmisen henkilökohtaisen omaisuuden ja päätösvallan riistoa sekä yksityiselämän julkistamista.

¹⁶⁶ Tiedote 1/1968, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹⁶⁷ Immonen 2019, 24.

¹⁶⁸ Tuominen 1991, 244.

¹⁶⁹ Taipale 2018, 325.

Taipalen mukaan, Marraskuun liike ei myöskään lähtenyt auttamaan pakkoautettuja tai poikkeavia ihmisiä ”humanistisesta mielijohteesta” johtuen, vaan lähtökohtana oli solidaarisuus kyseisiä ihmisryhmiä kohtaan. Marraskuun liikkeestä tehtäisiin panssaroitu etujärjestö, joka opettaisi poikkeaville organisaatiotekniikkaa, suoraa toimintaa ja yhteiskunnallisia vaikuttamistapoja.¹⁷⁰

Taipaleen puheesta on havaittavissa optimismia, josta Kari Immonenkin kirjoittaa, kuvaillessaan 1960-lukua tulevaisuusoptimismin vuosikymmeneksi.¹⁷¹ Haastattelusta huokuu myös usko Marraskuun liikkeeseen. Tämä usko on ollut oletettavasti tarpeen, sillä liikkeen lähtökohdat eivät olleet parhaimmasta päästä. Se toimi vapaaehtoisvoimin eivätkä viranomaiset suhtautuneet ainakaan aluksi liikkeen toimintaan myönteisesti. Lisäksi se kärsi jatkuvasta rahapulasta. Kuitenkaan paneelikeskustelujen järjestäminen, mielenosoitusten organisointi tai lehtiartikkelien kirjoittaminen ei tullut liikkeelle kalliiksi.¹⁷²

Mahdollisesti tämä lehtiartikkelien edullisuus onkin yksi syy, joka sai liikkeen jäsenet aktiivisesti kirjoittamaan artikkeleita, tavoitteenaan levittää tietoa. Huomattavaa on, että liikkeen kirjoittelut eivät olleet vain satunnaisia artikkeleita, vaan vuodelta 1968 on löydettävissä myös lehtiä, joiden yksittäisten numeroiden koko teemaa määrittää asiat, joita Marraskuun liike ajoi. Esimerkiksi *Kollegan* numero 3/1968 keskittyy teemoissaan lähestulkoon pelkästään Marraskuun liikkeen ajamiin asioihin. Lehden pääkirjoituksessa ”Suvaitkaa suvaita” pohditaan hoito-optimismia ja kyseenalaistetaan muun muassa ihmisten sulkemista laitoksiin hoidollisin perustein, kun sen sijaan voitaisiin pyrkiä yleiseen sopeutumiseen ja poikkeavan käyttäytymisen sietämisen lisäämiseen. Kirjoittaja näki, että niin sanotun normaalikäyttäytymisen rajoja voitaisiin laajentaa yhteiskunnan turvallisuuden kärsimättä.¹⁷³ Kyse oli siis siitä, että saataisiin ihmiset hyväksymään myös ”normaalin käyttäytymisen” ulkopuolelle osuvaa käytöstä, jolloin jokaista poikkeavaa ei tarvitsisi passittaa laitokseen ja aiheuttaa heille turhaa kärsimystä hoidon varjolla. Saksholm kirjoittaa, kuinka 1960-luvun radikaalien keskustelussa tavoite olikin laajentaa olemassa olevia käsityksiä normaalista. Normaalin käsite linkittyy myös poikkeavuuteen merkittävästi, sillä poikkeavuus ymmärrettiin suhteessa normaaliuuteen.¹⁷⁴ Täten se, mikä ei ollut normaalia, oli ajan käsityksen mukaan poikkeavaa. Tämän tiesi myös Marraskuun liike, joka tavoitteli

¹⁷⁰ *Mielenterveys* 1–2/1968, Ilkka Taipaleen haastattelu, 34–37.

¹⁷¹ Immonen 2019, 15.

¹⁷² Andersson 2009, 44.

¹⁷³ *Kollega* 3/1968, pk ”suvaitkaa suvaita”, 9.

¹⁷⁴ Saksholm 2020, 107.

poikkeavuuden ja normaaliuden välisen kuilun pienentämisestä yrittämällä lisäämällä ihmisten suvaitsevaisuutta.

Samassa numerossa Marraskuun liikkeen vuoden 1968 puheenjohtaja Bo Ahlfors kirjoitti hoito- ja huolto-optimismista. Hänen mukaansa voitiin hoidolla sekä huollolla nähdä olevan positiivinen sisältö ja lukuun ottamatta sellaisia pakkotilanteita, joissa hoito ja huolto olivat välttämättömiä, kuten monien sairauksien osalla, sisältyi yhteiskunnan ja kansalaisjärjestöjen harjoittamaan hoito- ja huoltopolitiikkaan ja -ideologiaan paljon positiivisia piirteitä. Tästä huolimatta Ahlforsin mukaan liiallisella hoito- ja huolto-optimismilla oli haittansa, sillä vaikka niiden pääasiallinen tarkoituksensa oli auttaminen, tapahtui se lähes aina enemmistön ehdoilla eli toisin sanoen enemmistön määräämien normien mukaan. Ahlfors ymmärsi kuitenkin, että yhteiskunnan kiinteyden kannalta tulikin olla yhteisiä sitovia normeja. Jos näistä normeista päättävien sietokyky ja suvaitsevuus olivat kuitenkin alhaisella tasolla, saattoivat hoito ja huolto helposti muuttua paikkotoimenpiteiksi, jotka muistuttivat enemmän rangaistuksia kuin hoitoa. Kirjoituksessa on paljon samaa kuin edellä avatussa pääkirjoituksessa ja sen pääsanomaksi voidaan nähdä, että mitä sietokyvyttömämpi ja suvaitsemattomampi yhteiskunta on ja mitä optimistisemmin se harjoittaa hoidollisia ja huollollisia toimenpiteitä, sitä todennäköisempää on, että kyseiset toimenpiteet ovat vain näennäisiä ja auktoritatiivisia ja näin epädemokraattisia.¹⁷⁵

Ahlforsin mukaan hoito ja huolto eivät siis itsessään ole suurin paha, vaan sitä tuleekin harjoittaa, mutta lähtökohdat, josta hoidolliset ja huollolliset toimenpiteet syntyvät, oli muutettava. Hänen mukaansa suvaitsematon yhteiskunta synnyttää epädemokraattisia ja rangaistuksenomaisia pakkotoimenpiteitä. Ahlfors kuitenkin huomautti, että sietokykyä on lisättävä lainsäädäntöteitse ja erityisesti hoidon laitoskeskeisyyttä oli vähennettävä. Laitoshuollolla oli sekin negatiivinen puolensa, että laitos on jossain määrin aina suljettu yhteisö ja määräämällä ihmiset laitoshoitoon, eristettiin heidät muusta yhteiskunnasta. Avohuollon kautta taas suvaitsevaisuus voisi kasvaa, kun niin sanotut poikkeavat liikkuisivat keskuudessamme ja tämä nostaisi yhteiskunnan sietokykyä.¹⁷⁶

Avohuollon kehittäminen nähtiin siis myös tärkeäksi sen kannalta, että se saattaisi lisätä yhteiskunnan suvaitsevaisuutta. Mielenkiintoista tässä sekä monissa muissa Marraskuun

¹⁷⁵ *Kollega* 3/1968, Bo Ahlfors ”Hoito- ja huolto-optimismi”, 10.

¹⁷⁶ *Kollega* 3/1968, Bo Ahlfors ”Hoito- ja huolto-optimismi”, 10.

liikkeen teksteissä on, että vaikka päämääränä on lisätä suvaitsevaisuutta, tehdään selkeä ero ”meidän” ja ”poikkeavien” välille ilmaisemalla esimerkiksi juuri, kuinka ”poikkeavien yksilöiden liikkuminen keskuudessamme”¹⁷⁷ vaikuttaisi suvaitsevaisuuteen. Voidaankin pohtia, onko puhetapa ollut jossain määrin yleisön miellyttämistä. Laajempi yleisö ja niin sanotut normaalit tuskin halusivat tulla samaistetuiksi rikollisiin, sairaisiin tai asunnottomiin. Vai onko kyse ollut jossain määrin sisäistetystä ajatustavasta tai ajan henkeen kuuluvasta puhetavasta, jonka kautta poikkeavuus tahattomasti eristetään muusta yhteiskunnasta?

Kollegassa 3/1968 julkaistiin myös Klaus Mäkelän haastattelu, jossa keskusteltiin laitoseskeisyydestä ja vapausrangaistuksista. Mäkelän mukaan vapausrangaistuksia voitiin puolustaa ainoastaan sillä, että niillä oli yleispelottava merkitys. Hänen mukaansa oli kuitenkin muistettava, että vapaudenriisto itsessään oli jo riittävä rangaistusuhka, eikä suljettujen laitosten sisäisiä oloja saisi tehdä liian epämiellyttäväksi, sillä siten aiheutetaan vain turhia kärsimyksiä. Mäkelän mukaan myös usein sitä muutosta, joka psyykkisten sairauksien tiheydessä uskottiin tapahtuneen teollisen yhteiskunnan myötä, liioiteltiin. Sen sijaan, että psyykkisen hoidon tarve olisi kasvanut, kysymys oli enemmän siitä, että ajateltiin yhteiskunnalla olevan aikaisempaan verrattuna paremmin varaa hoitaa myös yhä lievempiä psyykkisen poikkeavuuden muotoja. Mäkelän mukaan, vaikka tutkimustulokset olivat ristiriitaisia, voitiin todeta, että psyykkisen sairauden määrä ei ollut ratkaisevasti lisääntynyt siirryttäessä 1900-luvulle. Suhtautuminen siihen oli vain muuttunut.¹⁷⁸

Psyykkisesti sairaiden lukumäärän kasvua pohtii myös Shorter teoksessaan *Psykiatrian historia*. Hän kirjoittaa, kuinka aiheen ympärille on syntynyt useampia koulukuntia. Merkittävää suosiota on saanut erityisesti koulukunta, jonka mukaan psyykkistä sairautta ei ole olemassakaan, vaan se on vain yhteiskunnallinen ilmiö. Toinen koulukunta taas sanoo, että psykiatriset sairaudet ovat todellisia, mutta niiden esiintymistiheydessä ei ole suurta vaihtelevuutta. Tämän takia laajamittaisen laitostumisen takana ovat yhteiskunnalliset syyt. Kolmas koulukunta taas näkee, että psykiatrinen sairaus on todellinen ja sen esiintymisessä voi olla vaihtelevuutta sellaisista sosiaalisista tekijöistä riippuen, mitkä vaikuttavat niin mieleen että aivoihin.¹⁷⁹ Mäkelän ajatuksessa voidaan nähdä samankaltaisuutta erityisesti toisen koulukunnan kanssa; Mäkelä ei kieltänyt psyykkisten sairauksien olemassaoloa, mutta näki, että niiden lukumäärä ei ollut muuttunut merkittävästi. Kyse oli hänen mielestään

¹⁷⁷ *Kollega* 3/1968, Bo Alhfors ”Hoito- ja huolto-optimismi”, 10.

¹⁷⁸ *Kollega* 3/1968, ”Laitos ei paranna – Klaus Mäkelän haastattelu”, 11–14.

¹⁷⁹ Shorter 2005, 55–56.

enemmän yhteiskunnallisista syistä, sillä suhtautuminen oli muuttunut ja nyt yhteiskunnalla oli varaa myös hoitaa lievempiä sairauksia.

Konkreettisella tasolla Mäkelän näkemä muutos suhtautumisessa ja yhä lievempien sairauksien hoito ei suoraan näkynyt psykiatrisissa sairaaloissa. Salo viittaa tekemiinsä haastatteluihin kirjoittaessaan, kuinka potilaiden näkökulmasta 1960–1970-lukujen psykiatrisissa sairaaloissa hoidettiin itselleen ja muille vaarallisia yhteiskunnan jäseniä ja vain poikkeustapauksissa toimi sairaala lepopaikkana lepoa tarvitsevalle tai elämänmuutoksen kanssa painivalle.¹⁸⁰ Muutos suhtautumisessa lievempiin psyykkisten sairauksiin ei siis ainakaan välittömästi näkynyt sairaaloissa. Niissä edelleen hoidettiin lähinnä potilaita, joiden nähtiin olevan vaaraksi itselleen tai muulle yhteiskunnalle; näiden henkilöiden oli helppo joutua sairaalaan. Vastaavasti ihmisille, jotka olisivat niin sanottua levähdyspaikkaa kaivanneet, sairaalasioijaa ei löytynyt.

Mäkelä pohti myös sairauden ja rikollisuuden eroja. Hän totesi, että sairaus ja rikollisuus olivat sosiaalista poikkeavuutta, jotka erosivat toisistaan siinä, miten poikkeavuuden syntyminen selitettiin. Siinä missä sairaus oli poikkeavuutta, jonka nähtiin olevan yksilön vapaista valinnoista riippumatonta ja josta hän ei itse ollut moraalisesti vastuussa, rikollisuus taas oli poikkeavuutta, josta yksilön katsottiin olevan moraalisesti vastuussa. Tieteen tasosta ja uskomuksista taas riippui se, mitä asioita luokitellaan sellaisiksi, että yksilö oli niistä moraalisesti vastuussa. Tämän valossa ei aina ole siis yksinkertaista erottaa, mikä oli sairautta ja mikä rikollisuutta, ja Mäkelän mukaan ei ollutkaan hyödyllistä tehdä eroa niiden välillä. Poikkeavaa käyttäytymistä tulisi hänen mukaansa mieluummin luokitella hoidettavuuden kuin synnyn mukaan, jolloin voitaisiin erotella ne poikkeavat käyttäytymisen muodot, joihin oli olemassa luonnontieteelliset hoitokeinot ja ne, joihin voitiin soveltaa vain epäluonnontieteellisiä hoitokeinoja, kuten moraalinen paheksunta tai rangaistus. Mäkelä antoi esimerkin, kuinka ei ole hyödyllistä todeta alkoholismien olevan sairaus, niin kauan kuin sille ei ole parannuskeinoa, siitäkään huolimatta, että sen luokittelu sairaudeksi vaikutti siihen, että ympäristö suhtautui siihen ymmärtäväisemmin. Tämä oli positiivinen asia, mutta käsi kädessä sen kanssa kulki usko, että alkoholistiin voitaisiin soveltaa pakkotoimenpiteitä hoidollisen perustein hänen omaksi eduksensa, jolloin seuraamukset alkoholistin itsensä kannalta saattoivat muodostua vielä epäedullisimmiksi, kuin jos häntä rangaistaisiin. Lisäksi Mäkelän

¹⁸⁰ Salo 1996, 278.

mukaan yhä useampien poikkeavuuksien tulkitseminen sairaudeksi johti helposti siihen, että niitä hoidettiin pakolla, vaikka ne eivät ajan tiedon varassa olisi hoidettavissa.¹⁸¹

Mäkelä ymmärsi siis hoidon rajat, mutta tunnisti myös, kuinka ympäristö suhtautuu jossain määrin suvaitsevammin niihin poikkeaviin, jotka luokitellaan poikkeavaksi sairauden kuin rikollisuutensa takia. Hoidon suhteen tällä ei tulisi kuitenkaan olla merkitystä. Pohtimisen arvoista on kuitenkin, miten esimerkiksi psyykkisesti sairaat itse olisivat ajatelleet siitä, että heidät laitetaan niin sanotusti samalle linjalle kuin rikolliset. Tarkoituksena tässä ei tietenkään ollut psyykkisten sairauksien kriminalisoiminen, vaan tavoite oli päinvastainen; kasvattaa suvaitsevaisuutta kaikkea poikkeavuutta, oli se sitten sairautta, rikollisuutta tai jotain muuta, kohtaan ja näin edelleen vähentää pakkohoitoa sekä ihmisten sulkemista laitoksiin.

Marraskuun liikkeen yleisen näkemyksen mukaan myöskään Mäkelä ei vastustanut kaikkea laitoshoittoa. Hänen mukaansa laitoshoidto oli oikeutettua siinä tapauksessa, jos laitoksiin suljettavat ihmiset olivat vaarallisia ympäristölleen. Silloin pitäisi kuitenkin tunnustaa, että kyse oli ympäristön parhaaksi tehtävästä eristämisestä eikä yksilön parhaaksi tapahtuvasta hoidosta. Lisäksi tilanne oli eri silloin, jos ihminen hakeutui vapaaehtoisesti hoitoon. Mäkelä kuitenkin totesi vielä, että psyykkisesti poikkeavalle yksilölle saattoi aiheutua sosiaalisia vaikeuksia hänen käytöksensä seurauksena, mutta nämä vaikeudet vain korostuivat, jos häntä hoidettiin psykiatrisesti, jolloin hänet leimattiin virallisesti poikkeavaksi.¹⁸²

Virallista leimautumista tuli siis välttää, mutta tämä voitiin tehdä vain, jos yhteiskunta muuttuu, sillä juuri yhteiskunta oli se, joka poikkeavat leimasi. Tässä ajatuksessa voidaan nähdä jälleen yhtymäkohtia siihen, miten poikkeavuus tutkimuskirjallisuuden kautta määritellään: se on sosiaalinen määritelmä ja konstruktio, jonka kukin sosiaalinen ryhmä aina aikanaan määrittelee uusiksi. Tämä sosiaalinen ryhmä eli yhteiskunta määrittää siis, mitä on poikkeavuus ja tämän kautta leimaa tietynlaisen käyttäytymisen olevan poikkeavaa.¹⁸³

Ihminen ei siis itse pysty välttämättä estää sitä, tuleeko leimatuksi poikkeavaksi, sillä niin sanotun normaalin käyttäytymisen rajat ovat ennalta määriteltyjä ja niiden ulkopuolelle osuva käytös on täten poikkeavaa. Ainoa ratkaisu olisi siis yhteiskunnan muuttuminen ja ”normaalin” käyttäytymisen rajojen laajentaminen.

¹⁸¹ *Kollega* 3/1968, ”Laitos ei paranna – Klaus Mäkelän haastattelu”, 11–14.

¹⁸² *Kollega* 3/1968, ”Laitos ei paranna – Klaus Mäkelän haastattelu”, 11–14.

¹⁸³ Ks. esim. Conrad, Schneider 1992, 6.

Myös *Medisiinarissa* 4/1968 on runsaasti Marraskuun liikkeen jäsenten kirjoituksia ja jo pääkirjoituksessa puhutaan poikkeaviin kohdistuvista kontrollitoimenpiteistä. Numeron on päätoimittanut Marraskuun liikkeen jäsen Matti Ranki ja sen toimitussihteerinä toimi jäsen Martti Kuokkanen. Lehdessä myös jäsen Risto Jaakkola kirjoitti vapausrangaistuksista, keskittyen lähinnä vankiloihin ja Sirkka-Liisa Säilä, Marraskuun liikkeen vuoden 1968 hallituksen jäsen, totaalisten instituutioiden ominaisuuksista, viitaten jälleen Erving Goffmaniin. Lisäksi lehdessä käsiteltiin vankimielisairaaloita sekä vankiloiden sisäisiä oloja.¹⁸⁴

Medisiinarissa 4/1968 liikkeen silloinen varapuheenjohtaja Heikki Hirvensalo kirjoitti otsikolla ”Järkiperäiseen kontrollipolitiikkaan”. Tekstissään hän viittasi Marraskuun liikkeen johtaviin periaatteisiin kirjoittaen kontrollipolitiikasta ja kuinka sen päämäärät tulisi alistaa moniarvoisen yhteiskunnan päämääriin. Hirvensalon mukaan tärkeänä voitiin pitää myös kontrollipolitiikan kustannuksien ja sosiaalisen kontrollin kansantaloudellisen merkityksen huomioon ottamista. Suomessa ei Hirvensalon mukaan suhteutettu aina valvontatoimenpiteiden kustannuksia poikkeavuuden vahingollisuuteen, jolloin rangaistusten täytäntöönpano tuli usein maksamaan yhteiskunnalle enemmän kuin poikkeavuudesta aiheutuneet tappiot. Lisäksi Hirvensalo kirjoitti, kuinka pakkotoimien perustana saattoi usein olla moraalinen paheksunta eikä se, että poikkeavuudesta aiheutuisi vakavia sielullisia kärsimyksiä tai aineellisia vahinkoja tai että yhteiskunnan toimintakyky vaarantuisi.¹⁸⁵ Hirvensalo vetosi siis liikkeen johtavien periaatteiden tavoin pakkotoimenpiteiden kustannuksiin sekä aikaisempien esiteltyjen lehtikirjoitusten tavoin viittasi myös, kuinka moraalinen paheksunta eli suvaitsemattomuus saattoi olla syy yhteiskunnan harjoittamiin pakkotoimenpiteisiin. Samainen ajatus nousi esille myös Marraskuun liikkeen johtavissa periaatteissa. Ajatus siitä, kuinka poikkeavia ihmisiä ei tulisi paheksua moraalisesti vain siksi, että heidän käytöksensä poikkeaa niin sanotusta normaalista, on nähty myös olleen yleinen radikaalien käyttämä argumentti niin Suomessa kuin muissa pohjoismaissa.¹⁸⁶

Myös Ilkka Taipale kirjoitti *Medisiinari* 4/1968 lehteen otsikolla ”Heijaa, heijaa mielisairaalat”. Tässäkin tekstissä viitattiin useampaan otteeseen Goffmaniin, kun käsiteltiin totaalisia instituutioita. Lisäksi Taipale huomautti, kuinka lähes kaikki psyykkisesti sairaita ja

¹⁸⁴ *Medisiinari* 4/1968.

¹⁸⁵ *Medisiinari* 4/1968, Heikki Hirvensalo ”Järkiperäiseen kontrollipolitiikkaan”, 26–28.

¹⁸⁶ Saksholm 2020, 107.

psykiatrisia sairaaloita koskevat kirjoitukset olivat lääkärin ja psykiatrien kirjoittamia, mutta jos potilas pyrki esittämään mielipiteensä julkisuudessa, nähtiin se ”sellaisen mielisairaana” kirjoituksena tai yksipuolisena näkemyksenä ja laajempia yhteyksiä ymmärtämättömäksi. Yksipuolisiksi näkemyksiksi ei kuitenkaan lääkärin kirjoituksia nähty.¹⁸⁷ Marraskuun liikkeelle olikin tärkeää päästää myös niin sanotut poikkeavat ääneen. Näin oli tapahtunut jo vankilaviikon aikana, kun liike julkaisi vankien kirjoitusten perusteella kirjan ja psyykkisesti sairaiden kohdalla tämä oli mahdollisesti jo suunnitteilla, sillä seuraavana vuonna järjestetyn mielisairaalaviikon yhteydessä julkaistiin mielenterveyspotilaiden kirjoituksia painettuna kirjana.

Medisiinarissa 4/1968 pääsi ääneen vielä jäsen Ritva Pelkonen artikkelillaan ”Marraskuun liikettä tarvitaan”. Pelkonen kirjotti muun muassa liikkeen toimintatavoista ja peruseriaatteista. Lisäksi hän kirjoitti liikkeen tulevaisuudesta ja tavoitteista laajentua koko maata koskevaksi liikkeeksi ja perustaa alajaostoja eri paikkakunnille. Pelkosen mukaan Turussa oli jo toimiva organisaatio. Lisäksi kerrottiin liikkeen toiminnan ulottuneen jo yli maan rajojen; yhteistyötä oli muun muassa jo Pohjoismaiden kanssa.¹⁸⁸ Tekstistä on havaittavissa luottavainen näkemys liikkeeseen ja suuri usko sen tarpeellisuuteen. Nähdään myös, että liikkeellä oli vuonna 1968 suuriakin tavoitteita, kuten laajentaa toimintaa koko maan laajuiseksi. Mainitusta Turun alajaostosta ei ole löytynyt arkisto- tai muutakaan materiaalia. Mahdollisesti Turussa liikkeen toiminta ei ollut ulkopuoliselle näkyvää eikä liikkeen muun toiminnan kannalta niin merkittävää, että siitä löytyisi mainintoja arkistosta.

Edellä avattujen artikkeleiden lisäksi vuonna 1968 lehdissä puhuttivat vankien olot ja huhtikuussa 1968 järjestetty vankilaviikko, huumausaineet, alkoholistit ja koulukodit.¹⁸⁹ Suvaitsevaisuus näyttää kuitenkin olleen merkittävästi vuoden 1968 keskustelua leimannut aihe. *Medisiinarin* numeron 4/1968 pääkirjoitus tiivistää suvaitsevaisuuden ympärillä käydyn keskustelun kysyen raflaavasti ”minkä verran arvoa on sykehdyttävällä havainnolla, että poikkeavien ongelma ratkeaisi parhaiten, jos poikkeavat kuolisivat”.¹⁹⁰ Tämän kärjistetyn huomion mukaan oli ajauduttu tilaan, jossa muun yhteiskunnan sietokyky poikkeavia kohtaan oli niin alhainen ja tavoitteena oli lähinnä eliminoida poikkeavat katukuvasta. Tämä ei

¹⁸⁷ *Medisiinari* 4/1968, Ilkka Taipale ”Heijaa, heijaa mielisairaalat”, 35–38.

¹⁸⁸ *Medisiinari* 4/1968, Ritva Pelkonen ”Marraskuun liikettä tarvitaan”, 77–78.

¹⁸⁹ ks. esim. *Ylioppilaslehti* 13/1968, *Medisiinari* 2 ja 3/1968, *Ylioppilaslehti* 28/1968.

¹⁹⁰ *Medisiinari* 4/1968, pk, 9.

kuitenkaan auttanut poikkeavien tilannetta, vaan pikemminkin huononsi sitä. Kun tilanne oli tämä, oliko kaikkien kannalta parempi ratkaisu silloin poikkeavien kuolema?

Lainaus on hyvä esimerkki käytetystä radikaalista retoriikasta ja siitä, miten lukijoita on yritetty provosoida, mutta sen taustalla näkyy myös Marraskuun liikkeen jakama huoli yhteiskunnallisesta tilanteesta. Liikkeen jäsenet näkivät, että ennen kuin mikään voi muuttua, oli yhteiskunnan muututtava suvaitsevammaksi ja hyväksyvämmäksi poikkeavia kohtaan. Vain tämän yhteiskunnallisen muutoksen kautta päästäisiin tilanteeseen, jossa voitaisiin saada esimerkiksi myönteisiä lakimuutoksia aikaan. Suvaitsevaisuuden lisäämisellä voitaisiin myös vähentää laitostumista, kun muu yhteiskunta paremmin hyväksyi poikkeavat keskuudessaan. Keskustelu suvaitsevaisuudesta ei suoraan käsittele psyykkisesti sairaita tai psykiatrisia sairaaloita, mutta sen huomioiminen on tärkeää, sillä liike näki jossain määrin kaikkien poikkeavien kärsivän juuri tästä samasta kohtelusta ja kaikkien osalta tätä tulisi muuttaa. Näin ajatus suvaitsevaisuuden lisäämisestä liittyy oleellisesti myös psyykkisesti sairaisiin sekä ajan mielenterveyspoliittiseen keskusteluun.

Lehtikirjoitteluissa merkillepantavaa on myös, että suvaitsevaisuuden ohella vangit ja vankilat sekä huumausainekeskustelu saivat suhteessa hyvinkin paljon huomiota. Jopa sellaisissa lehdissä kuin *Kollega* tai *Medisiinari*, jotka olivat lääketieteen opiskelijoiden lehtiä, on runsaasti keskustelua juuri vangeista, kriminaalipoliitikasta tai yleisistä yhteiskunnallisista kysymyksistä. Anniina Miettunen on arvioinut artikkelissaan ”Medisiinari ja lääketieteen tehtävät: edistyksen äänitorvi vai vasemmistopropagandan levittäjä”, kuinka 1960-luvun Suomessa radikalismi ulottui sinne, missä sitä harvoin muuten tapaa, viitaten juuri *Medisiinariin*, jossa on erityisesti vuonna 1968 havaittavissa linjan muutosta.¹⁹¹ Samanlaista kehitystä on havaittavissa *Kollegassa*. Molempien lehtien päätoimittajina toimi vuonna 1968 Marraskuun liikkeen jäsenet ja tämän voidaan nähdä vaikuttaneen merkittävästi lehden yleiseen linjaan.

Lääketieteen kandidaattiseurojen lehtien uusi yhteiskunnallisempi linja ei herättänyt kaikissa lukijoissa kiitosta. *Kollegassa* 4/1968 julkaistiin kirje toimitukselle, jossa pyydettiin, että lehteä ei enää kirjoittajalle lähetettäisi, sillä kirjoittaja vaimoineen oli närkästynyt lehden uudesta linjasta, jossa ”pääpaino tuntuu ratkaisevasti siirtyvän sex-asioihin”, lehdessä kun pitäisi kirjoittaa asiallisesti opiskeluun, jatkokoulutukseen sekä yleisesti opiskelijoiden

¹⁹¹ Miettunen 2013, 127.

taloudellisiin ja muihin vaikeuksiin liittyvistä asioista. Näiden lisäksi tulisi lehden sisältää informaatiota lääketieteen alalla tapahtuvasta kehityksestä.¹⁹² Anniina Miettunen on haastatellut *Kollegan* silloista päätoimittajaa Raija Alhoa, jonka mukaan lehden linjasta tuli enemmänkin valituskirjeitä, mutta useimmiten ne eivät lehteen päätyneet. Samoin on oletettavasti käynyt *Medisiinarissa*, sillä valituskirjeitä ei lehdistä löydy. Matti Rankin päätoimittajan ura *Medisiinarissa* kuitenkin päättyi erottamiseen, joten hänen vetämänsä linja on oletettavasti herättänyt närää joissakin lukijoissa.¹⁹³

Siinä missä kaikki lukijat eivät siis olleet tyytyväisiä lehtien linjaan, niiden toimituskunnat olivat. Vuoden viimeisessä numerossa *Kollegan* vuoden 1968 toimitus kirjoitti iloitsevansa siitä keskustelusta, jota julkisuudessa on käyty *Kollegasta* ja sen linjasta. Keskustelu oli saavuttanut toimituksen mukaan tavoitteensa, jos se sai uuden toimituksen tekemään parempaa linjaa kuin se oli luvannut. Vanhan toimituksen radikaalimpi linja lakkasi tähän. Rivien välistä on luettavissa, että vanhan toimituksen mukaan uuden toimituksen konservatiivisempaa linjaa edusti myös se, että lehden uudessa toimituksessa ei ollut yhtään naisjäsentä.¹⁹⁴ Seuraavana vuonna keskustelu lehdessä muuttui koskemaan enemmän lääketieteen alaa ja opiskelua. Uuden toimituksen suunnitelma linjasta vuodeksi 1969 julkaistiin myös numerossa 6/1968. Suunnitelman mukaan lehti tulisi keskittymään lääkintä- ja lääkäripoliittisiin asioihin. Kuitenkin keskusteluareenana lehti oli opiskelijoille avoin ja jopa provosoivia kirjoituksia voitaisiin julkaista. Tärkeää kuitenkin oli, että lehden tuli olla jatkossa suunnattu medisiinareidelle ja lääkäreille eikä ”sosiaalipoliitikoille, arkkitehdeille, deekiksellä oleville runoilijoille tai peniksenpiirtäjille”, viittauksena vuoden 1968 linjaan.¹⁹⁵

Nähdään, että lehdissä käytiin runsaasti keskustelua aiheista, jotka eivät kaikkien lukijoiden mieleen olleet. Keskustelua käytiin myös liikkeen sisällä, kuten on arkistomateriaaleista nähtävissä. Liike julkaisi vuoden aikana muun muassa seitsemän tiedotetta, joissa käsiteltiin laajasti eri aiheita. Ensimmäisessä tiedotteessa puhuttivat vielä järjestetty itsenäisyyspäivän tilaisuus sekä liikkeen toiminta käytännön tasolla.¹⁹⁶ Myöhemmissä tiedotteissa käsiteltiin muun muassa 31.3.–6.4.1968 järjestettyä vankilaviikkoa sekä vankien oloja, asunnottomien alkoholistien oloja ja irtolaishuoltoa.¹⁹⁷ Tiedotteiden lisäksi arkistosta löytyy myös muuta

¹⁹² *Kollega* 4/1968, kirje toimitukselle, 31.

¹⁹³ Miettunen 2013, 133.

¹⁹⁴ *Kollega* 6/1968, toimituksen puheenvuoro, 44.

¹⁹⁵ *Kollega* 6/1968, suunnitelma julkaisun linjaksi vuodelle -69.

¹⁹⁶ Tiedote 1/1968, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto

¹⁹⁷ Ks. esim. tiedote 3/1968 ja tiedote 5/1968, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

materiaalia, kuten Pirkko Ekmanin kirjoittama katsaus psykiatriseen avohoitoon ja asuntokysymykseen. Ekman kirjoitti, kuinka psykiatriset potilaat usein sairastuessaan menettivät asuntonsa ja asunnon tarvitsijoina he jäivät jonotuslistoilla viimeisiksi sairautensa takia. Tämä asuntokysymys tarkoitti, että potilaan sairaalassaolo piteni, mikä tuli yhteiskunnalle kalliiksi. Potilaalle tämä taas tarkoitti paranemisen pysähtymistä sekä sairaalapaikkaa tarvitseville odotusajan pitenemistä.¹⁹⁸ Salo arvioi, kuinka 1960–1970 luvuilla mielenterveyspotilaiden hoitoajat olivat usein pitkiä, esimerkiksi vuonna 1970 kolme neljäsosaa Kellokosken potilaista oli ollut yhtäjaksoisesti hoidossa yli kaksi vuotta.¹⁹⁹ Ekmanin kirjoituksen perusteella voidaan arvioida, että osalla potilaista pitkät hoitajakset saattoivat johtua mahdollisesti siitä, että heillä ei ollut paikkaa minne mennä hoidosta päästyään, kuin siitä, että sairautensa takia heidän olisi pitänyt vielä hoidossa olla.

Ekman kirjoitti myös psykiatrisia potilaita varten tarkoitettuista asuntolapaikoista niin valvotuissa ja valvomattomissa asuntoloissa. Valvottuun asuntolaan sijoittumisen edellytyksenä oli, että potilaalla joko oli työpaikka tai hän sellaisen etsi. Tämän jälkeen potilaan tulisi vähitellen hankkia asunto vapailta markkinoilta. Koska asuntoja ei kuitenkaan ollut tarjolla, tarkoitti tämä sitä, että asuntolapaikkoja ei vapautunut niitä tarvitseville uusille potilaille. Tarkoituksenmukaista olikin Ekmanin mukaan, että avohoidossa mentäisiin kuntouttavampaan suuntaan ja tuettaisiin potilasta asunnon hankkimisessa vapailta markkinoilta. Hajanaisen avohoidojärjestelmän tulos oli kuitenkin, että käytännössä näin ei ollut, vaan kuntoutusideologian unohtuessa asuntoloista tuli pysyviä asuntoja, vaikka potilaat eivät kuntonsa puolesta enää kuuluisi edes avohoidon piiriin. Ekmanin mukaan merkittävää olisi lisätä pysyviä asuntolapaikkoja ja tähän liittyi olennaisesti tarve muodostaa lisää suojatyöpaikkoja. Tärkeää oli myös määritellä, mikä on asuntola, miten sen tulisi toimia ja miten sen tulisi suhteutua muuhun avohoitoon. Loppukaneettina huomautettiin vielä, että asuntolatoiminnan, jota ei vuonna 1968 ollut vielä muualla Suomessa kuin Helsingissä, kehittäminen kuului välttämättömänä osana avohoidon kehittämiseen. Se oli myös halvempaa yhteiskunnalle kuin sairaalat ja potilaan kannalta myös kuntouttavampaa. Asuntolatoiminta tulisi nähdä osana avohoitoa eikä vain tilapäis- tai hätävararatkaisuna.²⁰⁰

Myös tämä asuntokysymys ja asuntolapaikkojen puutos nähtiin johtavan hoidon laitostumiseen. Merkittävää olisi siis tältäkin kannalta lisätä avohoitoa ja sitoa

¹⁹⁸ Psykiatrinen avohoito ja asuntokysymys, Da, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

¹⁹⁹ Salo 1996, 13.

²⁰⁰ Psykiatrinen avohoito ja asuntokysymys, Da, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

asuntolatoimintaa tiukemmin yhdeksi avohoidon muodoksi. Huomionarvoista on jälleen huomio asuntolatoiminnan ja tämän kautta tapahtuvan avohoidon edullisuudesta suhteessa sairaaloihin. Tämä on tuttua puhetapaa Marraskuun liikkeelle, joka vetosi usein siihen, kuinka kontrollipoliittiset pakkotoimenpiteet kustantavat yhteiskunnalle suhteessa liikaa. Psykiatrisen hoidon osalta Marraskuun liike ei suinkaan ole ollut ainoa, joka on kustannuksiin vedonnut, sillä avohoidon ideologiaa on sen historiansa aikana yritetty edistää nimenomaan juuri sillä, että sitä on markkinoitu halvempaan kuin sairaalahoitoa.²⁰¹

Kaiken kaikkiaan voidaan nähdä, että vuoden 1968 aikana liikkeen jäsenet kirjoittivat laajasti eri aiheista eri julkaisuihin. Tämä oli tarkoituksenmukaista, sillä kuten lokakuussa 1968 julkaistussa tiedotteessa kirjoitetaan, liikkeen toiminta oli osaltansa tiedonvälitystä, jota käytetään keinona asenteiden ja instituutioiden muuttamiseksi järkevämmiksi. Liike kuitenkin näki, että sen ensimmäisenä toimintavuotenaan, joka ymmärrettiin vuodeksi 1968, se ei ollut omaksunut kovin tietoisesti kokonaisvaltaista asennetta. Vielä ei liikkeen mukaan ollut tarpeeksi korostettu tai nähty, että kyse oli koko yhteiskuntaan eikä vain tiettyihin ryhmiin vaikuttavista muutoksista. Liike kuitenkin tunnisti rajansa todetessaan, että sillä ei ollut resursseja toimia varsinaisena sosiologisena tutkimuslaitoksena.²⁰² Tässä voidaan havaita, miten liike näki poikkeavuuden ongelman. Kyseessä ei ollut ainoastaan tiettyjen ryhmien ongelma, vaan koko yhteiskuntaa koskettava asia. Iso osa liikkeen kirjoituksista onkin sellaisia, että ne käsittelevät jotain laajempia asioita, kuten suvaitsemattomuutta, hyödyntäen ehkä jotakin poikkeavien ryhmää näkökulmana siihen. Tietenkin eri ryhmien osalta on löydettävissä myös konkreettisempia ongelmia, kuten asutoksymys psyykkisesti sairaiden osalta. Suurilta osin kuitenkin liikkeen näkökulmasta kyse ei ollut yksinomaan esimerkiksi vankien tai psyykkisesti sairaiden oloista, vaan ne olivat osa laajempaa yhteiskunnallista ongelmaa. Tämän takia myöskään ratkaisu ei löytyisi ainoastaan parantamalla näiden tiettyjen ryhmien oloja, vaan ratkaisun täytyisi olla laajempi koko yhteiskuntaa koskettava muutos.

3.3 Ideologista keskustelua

Marraskuun liikkeen voidaan nähdä edustaneen ajan yleisvasemmistolaisuutta ja vasemmistolaisuutensa se myös myönsi itse. Tämä nähtävissä myös retoriikan tasolla. Esimerkiksi johtavien periaatteiden kohdassa kuusi kirjoitetaan, kuinka yhteiskunnan

²⁰¹ Anttinen 1983, 226.

²⁰² Tiedote 6/1968, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

valvontakoneisto toimii luokkadiskriminaation välineenä. Liikkeen mukaan ankarampia pakotteita sovelletaan niihin tekoihin, jotka ovat yleisempiä alemmissa yhteiskuntaryhmissä ja tämän takia koko valvontakoneisto olisi suunnattava perusteita myöten uudelleen.²⁰³

Liikkeen vasemmistolaisesta luonteesta huolimatta kaikki jäsenet eivät samaa ideologiaa jakaneet ja toimintakausien aikana liike ei ollut sisäisesti täysin yhtenäinen. Liikkeen sisällä on nähty vaikuttaneen niin ideologisesti maltillisempia kuin vallankumouksellisia. Sisäiset ristiriidat kärjistyivät 1–3.11.1968 Karjalohjan Lohjansaaressa järjestetyssä ideologiaseminaarissa, jossa liikkeen johtavat periaatteet joutuivat kritiikin kohteeksi ja jäsenet pääsivät tuomaan omia ideologisia näkemyksiään esille.²⁰⁴ Lokakuussa 1968 Marraskuun liike julkaisi tiedotteen, jossa oli alustava ohjelma ideologiaseminaarille. Ohjelmaan sisältyi muun muassa keskustelua liikkeen ideologiasta, suorasta toiminnasta ja seuraavan vuoden toiminnasta. Seminaarissa myös asetettiin työryhmiä, joiden raportteja kuultiin seminaarin viimeisenä päivänä. Työryhmät käsittelivät esimerkiksi sellaisia aiheita kuin Marraskuun liikkeen imago, organisaatio ja talous. Lisäksi yhden työryhmän tehtävänä oli pohtia mihin liike pyrkii eli milloin se lakkaisi olemasta tarpeellinen.²⁰⁵ Seminaarin alustavan ohjelman mukaan tarkoitus oli siis pohtia merkittävästikin liikettä määritteleviä asioita. Jo seminaarin nimi viittasi, että pohdinnassa olisi erityisesti liikkeen ideologia.

Seminaaria käsiteltiin tiedotteessa 7/1968. Tiedotteen mukaan seminaarissa Heikki Hirvensalo kysyi, otetaanko järjestelmä annettuna ja kenen puolella oikein ollaan. Vuonna 1969 Marraskuun liikkeen hallituksessakin vaikuttanut Hirvensalo vaati, että johtaviin periaatteisiin lisättäisiin maininta pyhitetystä yksityisomaisuudesta ja huomautti, kuinka taloudellinen riisto oli jopa sallittua suomalaisessa yhteiskunnassa. Hän huomautti, että näkökulman ollessa yksilökeskeinen, otettiin järjestelmä annettuna eikä sitä asetettu kyseenalaiseksi.²⁰⁶ Marraskuun liikkeen tulisi hänen mukaansa siis toimia enemmän järjestelmää vastaan pienten uudistusten sijaan. Hirvensalon käyttämät termit kuten ”taloudellinen riisto” viittaavat myös vasemmistolaiseen ajatteluun. Myös hallituksen jäsen lääketieteen kandidaatti Martti Kuokkanen edusti radikaalimpaa näkemystä vaatiessaan vallankumousta. Kuokkasen mukaan kontrollipolitiikan sektori oli yksi vallankumouksen sektori ja tavoitteena oli suuri sosialistinen vallankumous. Tämä H-K -akseliksi nimitetyn vallankumouksellinen linja sai

²⁰³ Johtavia periaatteita, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁰⁴ Tiedote 7/1968, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁰⁵ Tiedote 6/1968, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁰⁶ Tiedote 7/1968, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

myös osakseen kritiikkiä. Nähtiin muun muassa, että Hirvensalon ja Kuokkasen oma sosialistinen herääminen näkyi heidän kritiikissään ja huomautettiin, että Marraskuun liike oli jo vallankumouksellinen, jos sitä vertaa muissa Pohjoismaissa toimiviin järjestöihin. H-K-akseli sai myös puoltavia näkemyksiä, ja seminaarissa pohdittiin muun muassa keinoja vallankumouksen toteuttamiseen.²⁰⁷

Termiin ”vallankumous” on hyvä pysähtyä. Alapuro tuo esille, kuinka käsitteenä vallankumous oli 1960-luvulla abstraktimpi ja epämääräisempi kuin ennen. Se oli eräänlainen uusvasemmiston ”ydinmetafora”, joka väljänä sekä rajattomana käsitteenä toimi sopivana kiintopisteenä erilaisiin tarkoituseriin. Olennaista oli myös, kuinka 1960-luvulla ei enää niinkään haluttu kumota valtiota, kuten aikaisemmin, vaan valtaa. Kuitenkin vallankumous perinteisemmässä merkityksessä valtion kumoamisena oli myös joillakin mielessä.

Esimerkkinä tästä Alapuro nostaa juuri Marraskuun liikkeen, joka perustettiin lokakuun vallankumouksen 50-vuotispäivänä. Alapuro kirjoittaa, kuinka tämä oli samaan aikaan tarkoituksellisen provokatiivinen viittaus liikkeen radikaalisuuteen sekä kommentti Venäjän vallankumoukseen.²⁰⁸ Toisaalta Myllykangas ja Parhi kirjoittavat, että tämä yhteys lokakuun vallankumoukseen ei ollut niin vakava kuin miltä se ehkä vaikutti, sillä ei näytä, että liikkeen perustaminen olisi etukäteen suunniteltu juuri kyseiselle päivälle.²⁰⁹ Jossain määrin kyse oli nähtävästi siis vain sattumasta. Kaiken kaikkiaan nähdään, että Marraskuun liike toiminnassaan nimenomaisesti vastusti valtaa, joka muun muassa määritteli poikkeavuuden sekä hallinnoi laitoksia. Tämä ei kuitenkaan poista sitä, etteikö joillakin jäsenillä olisi ollut myös vallankumous valtion kukistamisena näköpiirissä.

Huolimatta myös siitä, että vallankumous nähtiin eräänlaiseksi uusvasemmiston ydinmetaforaksi, eivät kaikki ottaneet sitä täysin omaksensa. Esimerkiksi Ilkka Taipale edusti ideologiaseminaarissa jossain määrin maltillisempaa linjaa ja huomautti, kuinka Marraskuun liikkeen toiminta on tietoisesti ollut aitajuoksua, sen sijaan, että kaikki aidat olisi kaadettu. Maltillisuus oli siis ollut tarkoituksenmukaista. Taipale kuitenkin ehdottaa myös provokatiivisia keinoja huomion saamiseksi: ”Jonkin asunnottoman hautaustilaisuudesta saisi mahtavan mielenosoituksen.”. Myös ”yksityishenkilöitä voidaan ottaa kritiikin kohteeksi. Järjestöjä ja lehtiä voidaan vallata.”²¹⁰ Taipaleen mukaan tuli siis tehdä enemmän ja toimia

²⁰⁷ Tiedote 7/1968, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁰⁸ Alapuro 2003, 555–556.

²⁰⁹ Myllykangas, Parhi 2019, 196.

²¹⁰ Tiedote 7/1968, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

provokatiivisemmin. Hänellä oli myös käytössä vasemmiston termejä, mutta yhtä vahvaa ideologista kritiikkiä ei hän tuonut esille, kuin H-K-akseli. Hänen esittämänsä vaatimus provokatiivisuuteen ei myöskään ollut mitään uutta, sillä provokatiivisia piirteitä liikkeen toiminnassa oli ollut aikaisemminkin, ja jo johtavissa periaatteissa mainitaan, että ”suoraa toimintaa ja provokaatioita epäkohtien paljastamiseksi” ei tule kaihtaa.²¹¹

Tiedotteessa tuodaan myös esille, kuinka seminaarissa käydyn keskustelun perusteella jäsen Jorma Elovaara näki Marraskuun liikkeen toiminnan kontrollipoliittisena yhdistyksenä olevan vaarassa. Elovaaran mukaan vallankumoukselliset olivat julkisessa keskustelussa ilmoittaneet pitävänsä tärkeämpänä sitä, että liikkeen käytössä olevat voimat koottaisiin sosialistisen vallankumouksen taakse sen sijaan, että huomio kiinnitettäisiin yhteiskunnan muuttamiseen niiltä osin kuin se olisi tarpeellista inhimillisen ja järkevän kontrollipolitiikan kannalta. Elovaara huomautti myös, että Marraskuun liike on vasemmistolainen siinä mielessä, että se vaatii syvällisiä uudistuksia ja vastustaa sortoa. Puolue se ei kuitenkaan ole, vaan painostusjärjestö. Hän toi myös esille, kuinka vahvemman ylivallan alla voivat kärsiä nekin, jotka ovat vasemmistojäsenten kanssa eri mieltä siitä, onko sosialismi ratkaisukeino poistamaan ihmisistä vihan, ennakkoluulot ja tietämättömyyden. Lopuksi hän kysyi, miksi nämä ihmiset, jotka ovat eri mieltä, poistettaisiin yhteisestä taistelusta.²¹² Vasemmistolaisuus siis myönnettiin, mutta sen ei nähty olevan ratkaisu alkuperäiseen tavoitteeseen: yhteiskunnan muuttamiseen sekä ennakkoluulojen ja tietämättömyyden poistamiseen. Myös Klaus Mäkelä tunnusti liikkeen vasemmistolaisuuden sanoessaan, kuinka partiolla ja Marraskuun liikkeellä on voimakas yhdysside; siinä missä partio on oikeiston peitejärjestö, Marraskuun liike on vasemmiston. H-K-akselin kritiikkiin ja vallankumouksellisuuteen hän ei kuitenkaan yhtynyt.²¹³

Nimimerkki TN vastasi Elovaaran kommenttiin kysymällä, millä tavalla sosialistinen vallankumous ei olisi järkevää tai inhimillistä kontrollipolitiikkaa, kun sosialistinen radikalismi vastusti riistoa ja luokkasortoa, kun taas ”porvarisradikalismi eli ns. liberalismi” ainoastaan niiden lieveilmiöitä ja seurauksia. Patenttiratkaisu sosialismi ei kuitenkaan ollut. Välttämätön se oli, mutta ei riittävä edellytys vihan ja ennakkoluulojen poistamiseen. Kirjoittaja kertoi havainneensa, kuinka Elovaara, joka hänen mukaansa tunnustautui

²¹¹ Johtavia periaatteita, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²¹² Tiedote 7/1968, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²¹³ Tiedote 7/1968, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

seminaarissa oikeistolaiseksi, ymmärsi sosialismin eri lailla kuin hän tai muu nuori vasemmisto, joiden ajama sosialismi oli utopia, jota ei ole toteutettu missään teollistuneessa valtiossa.²¹⁴ Sosialismia ajaneet jäsenet näkivät siis, että kyse oli osin myös siitä, että jäsenet ymmärsivät asiat – eli sosialismin – eri tavoin ja tämän takia kaikki eivät osanneet liittyä sosialistiseen vallankumoukselliseen rintamaan. Sekä nimimerkki TN että Elovaara tunnustivat, että sosialismi ei yksinään riitä. Kuitenkaan riittävää yhteistä ratkaisua ei löytynyt. Kirjoittajat olivat jossain määrin samaa mieltä siis sosialismin rajoista, mutta TN nimimerkille tämän sosialistisen utopian tarjoamat mahdollisuudet ja tavoitteet olivat paremmat muihin ideologioihin verrattuna, ja tätä eivät kaikki jäsenet hänen mukaansa nähneet.

Tiedotteessa käydyn keskustelun perusteella voidaan nähdä liikkeessä vaikuttaneen radikaalivasemmistoa, mutta myös maltillisempaa, oikeistoliberalismia edustavaa puolta. Honkala kirjoittaa tekemiinsä haastatteluihinsa viitaten, kuinka Marraskuun liikkeen jäsenistä osa kuului tai liittyi SDP:hen, osa SKDL:ään ja osa SKP:hen, mutta esimerkiksi oppi-isäksi mielletty sosiologi ja alkoholipolitiikan tutkija Kettil Bruun edusti suomenruotsalaista sosiaaliliberalismia. Honkala kirjoittaa, kuinka moni aktiivijäsenistä myös tuli porvarillisista perheistä ja oli näin osa ”heilahdusliikettä”, joka vei 1960-luvulla suomalaista sivistyneistöä vasemmalle.²¹⁵ Claes Andersson kirjoittaa myös muistelmissaan, kuinka liikkeessä oli alusta alkaen kolmentyyppisiä toimijoita: vallankumouksellisia, reformisteja ja niitä, jotka olivat itse olleet laitoksissa. Viimeisin ryhmä toimi hänen mukaansa ankkureina todellisuuteen, jotka palauttivat muut maan pinnalle, kun toiminnassa mentiin liian utopistisiksi.²¹⁶ Liikkeen voidaan siis nähdä jossain määrin edustaneen 1960-luvun vasemmistolaisuutta, mutta pelkkiä vasemmistolaisia ei liikkeen sisällä vaikuttanut. Miettunen tuo kuitenkin esille, kuinka suomalainen 1960-luvun radikalismi näyttäytyi vasemmistolaisena liikehdintänä, vaikka radikaalit itse kertovat liikkeissä olleen mukana myös muita poliittisia suuntauksia. Kuitenkin vasemmisto vaikutti olevan ainoa vaihtoehto radikaaleille. Radikaaleilla Miettunen tarkoittaa tässä poliittisesti aktiivisia 1960-lukulaisia.²¹⁷

Ideologiaseminaarin käännteentekevyydestä Marraskuun liikkeelle on esitetty eriäviä näkemyksiä. Honkala kirjoittaa, kuinka Anderssonin mukaan ideologiaseminaari ei merkinnyt

²¹⁴ Tiedote 7/1968, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²¹⁵ Honkala 2010, 36.

²¹⁶ Andersson 2009, 44–45.

²¹⁷ Miettunen 2009, 176.

suurta muutosta, sillä liikkeessä vaikutti jo alusta lähtien jako mainittujen reformistien ja vallankumouksellisten välillä. Honkala kuitenkin huomauttaa, että sisäisistä kiistoista ei ennen ideologiaseminaaria löydy keskustelua.²¹⁸ Se, että kiistoista ei ole jäänyt kirjallista aineistoa jälkeen ei kuitenkaan tarkoita, etteikö niitä olisi voinut olla. Kuitenkin vasta ideologiaseminaarissa ne tuotiin julkisesti esiin. Alapuro taas kirjoittaa, kuinka ideologiaseminaarissa tapahtui muutos: vaikka ennen ideologiaseminaariakin oli puhuttu esimerkiksi luokkadiskriminaatiosta, kysymys oli ollut valvontakoneistosta eikä lainsäädännöstä tai yhteiskunnan luokkaluonteesta.²¹⁹ Seminaarissa myös kritisoitiin vallankumouksellisuutta kysymällä, onko vasemmiston ideologisia termejä tarkoituksenmukaista käyttää.²²⁰ Näitä on kuitenkin käytetty jo esimerkiksi tiedotteessa 5/1968, jossa kirjoitettiin, kuinka ”[–] vielä on jäljellä eräs, varsin heterogeeninen ihmisryhmä, jolla ei ole minkäänlaista valtaa. Ns. poikkeavat yksilöt muodostavat tämän hetken yhteiskunnan varsinaisen proletariaatin.”²²¹ Luokka-ajatusta on siis jossain määrin aiemminkin sovellettu poikkeaviin. Voidaan kuitenkin kysyä, missä määrin tämä on ollut vain puhetapaa ja ilman todellista viittausta vallankumoukseen ja yhteiskunnan luokkaluonteeseen.

Sen puolesta, että ideologiaseminaarissa todella tapahtui käänne, puhuu seminaaria seuranneen vuoden puolella julkaistu tiedote 1/1969, jossa on nähtävissä aiempaa enemmän radikaaliin vasemmistoon viittaavia diskursseja. Tiedotteessa kirjoitetaan muun muassa, kuinka ”oikeusistuimet toimivat luokkasorron välineenä” ja ”yhteiskuntamme rakentuu taloudelliseen eriarvoisuuteen ja riistoon perustuvan kapitalistisen talousjärjestelmän pohjalle”.²²² Tässä voidaan nähdä diskurssien muuttuneen jo sellaisiksi, mitä ne Alapuron mukaan eivät vielä ennen ideologiaseminaaria olleet: nyt kysymys ei enää ollutkaan vain valvontakoneistosta, vaan selkeämmin myös lainsäädännöstä ja yhteiskunnan luokkaluonteesta. Poliittisen historian tutkija Ville Pernaa on arvioinut myös, kuinka siinä missä vuonna 1968 kyse oli vielä vallankumousromantiikasta, vuodesta 1969 alkaen oltiin tosissaan. Vallankumous ei enää tarkoittanut vain hauskoja illanviettoja vaan vakampaa yhteiskunnallisten ristiriitaisuuksien esiintuomista.²²³ Marraskuun liikkeelle tärkeää oli nimenomaisesti yhteiskunnallisten ristiriitojen paljastaminen, mutta mahdollisesti vuosi 1968

²¹⁸ Honkala 2010, 129.

²¹⁹ Alapuro 1997, 137–138.

²²⁰ Tiedote 7/1968, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²²¹ Tiedote 5/1968, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²²² Tiedote 1/1969, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²²³ Pernaa 2021, 31.

merkitsi liikkeelle suunnanmuutosta ja siinä, missä aiemmin oltiin lähinnä leikitelty vallankumousretoriikalla, nyt osa jäsenistä olikin vakavissaan sen kanssa.

Ideologiaseminaarin käännteentekevyys liikkeen sisäiselle organisoitumiselle ja toiminnalle on puhuttanut lähinnä liikehistoriassa. Myllykangas kuitenkin arvioi seminaarissa esiintyneitä vallankumouspuheita myös psykiatrisesta näkökulmasta, kirjoittaessaan, kuinka ne sumentavat liikkeen rajaa kontrollipolitiikan kritiikin ja hoito-organisaatioiden reformin sekä radikaalin yhteiskunnallisen toiminnan välillä. Myllykangas viittaa Kimmo Lindin jakoon 1960-luvun yleisvasemmistolaisuuden ja 1970-luvun puoluepoliittisen radikalismien välillä, kirjoittaessaan kuinka tätä jakoa soveltaessa psykiatrisen kritiikkiin, 1960-luvun kritiikkiä voidaan pitää yleisestä radikalismista nousevana kritiikkinä ilman suoraa kytköstä johonkin puoluepoliittiseen tai vallankumoukselliseen ideologiaan. Vastaavasti 1970-luvulla kriittisissä psykiatrisissa puheenvuoroissa alkoi näkyä sekä puoluepoliittista että ideologista käsitteistöä. Kuitenkin käänne yleisvasemmistolaisuudesta marxismileninismiin suuntautuneeseen radikalismiin osui vuosiin 1968–1970. Myllykankaan mukaan Marraskuun liikkeessä sekoittui esimerkiksi reformistinen kritiikki, joka kohdistui psykiatriseen hoitoon sekä osaltansa hyvin radikaalilla kielellä ilmaistut yhteiskunnalliset uudistuspyrkimykset. Näin liikkeessä oli piirteitä sekä tyypillisistä 1960-luvun yhden asian liikkeistä että radikaaleista poliittista liikkeistä.²²⁴ Myllykankaan artikkelin valossa voidaan nähdä, että vuosina 1968–1970 tapahtui jonkinasteinen ideologinen käänne. Marraskuun liikkeen osalta tämä muutos on havaittavissa erityisesti suhteuttaessa liikettä muuhun yhteiskuntaan ja muihin samoina aikoina toimiviin yhden asian liikkeisiin, vaikka myös liikkeen sisäisestä muutoksesta ja käännteestä löydetään viitteitä.

Ideologiseen keskusteluun liittyen Kansan arkistossa on myös dokumentti, jonka ovat allekirjoittaneet ideologiaseminaaristakin tuttujen H-K-akselia vetäneiden Heikki Hirvensalon ja Martti Kuokkasen lisäksi jäsenet Pekka Aarnio, Matti Ranki ja Kari Toikka. Dokumenttia ei ole päivätty, mutta Honkala kirjoittaa, kuinka tekemissään haastatteluissaan Kuokkanen ja Taipale ajoittivat dokumentin aikaan ennen vuoden 1969 hallituksen valintaa.²²⁵ Se, onko dokumentti ajalta ennen vai jälkeen ideologiaseminaarin, ei ole tiedossa. Dokumentissa kirjoittajat arvostelivat sitä, kuinka liikkeen siihenastinen toiminta ei ollut tarpeeksi kiinnittänyt huomiota kontrollipolitiikan ja valtarakenteiden välisiin yhteyksiin ja siihen,

²²⁴ Myllykangas 2014, 409.

²²⁵ Honkala 2010, 122.

kuinka se heijasteli taloudellista järjestelmää. Kirjoittajien mielestä liikkeen toimintaa voisi myös laajentaa siten, että tulevat työryhmät voisivat esimerkiksi tutkia biologisen ympäristön uhanalaisuutta koskevan lainsäädännön puutteellisuutta sekä yksityisen pääomien hallussa olevien teollisuusinvestointien vaikutuksia biologiseen saastumiseen. Lisäksi he näkivät, että ideologisen keskustelun ylläpitämiseksi tulisi järjestää useasti toistuvia jäsenkokouksia. Loppukaneettina huomautettiin, että

Pikkuporvarillinen individualismi, joka ei tajua kontrollipolitiikan yhteyttä yhteiskunnan rakenteeseen ja keskiluokkainen radikalismi, jonka mielestä kontrollipoliittiset epäkohdat ovat pääasiassa ihmisten suvaitsevaisuuden puutteesta johtuvia, ei saa mitään aikaan!²²⁶

Tekstin viittauksista esimerkiksi taloudelliseen järjestelmään ja yhteiskunnan rakenteeseen voidaan havaita kirjoittajien yhteys sosialistiseen ajatustapaan. Kirjoittajat eivät olleet tyytyväisiä liikkeen toimintaan ja halusivat muuttaa sitä vallankumouksellisemmaksi. Tavoitteena oli myös laajentaa liikkeen toimintaa kontrollipolitiikan ulkopuolelle biologiseen ympäristöön, mutta tämäkin tapahtui sosialismista tuttujen termien kautta. Lisäksi kommentti keskiluokkaisesta radikalismista voidaan nähdä kommenttina monille liikkeen aktivisteille, jotka vetosivat useasti nimenomaan yhteiskunnan suvaitsemattomuuteen puhuessaan kontrollipolitiikasta.

Kirjoittajat näkivät myös tarpeen ideologisen keskustelun jatkamiselle. Tähän toiveeseen vastattiin osittain, kun päiväämättömässä tiedotteessa ääneen pääsivät jäsenet Elina Kuusi, Heikki Sarmaja ja Matti Rintala. Kuusi kirjoitti, kuinka rivijäsenen kannalta liikkeen toiminta oli ideologiaseminaarin jälkeen polkenut paikallaan. Hän vaikutti kuitenkin tyytyväiseltä sanoessaan liikkeen omaksuneen kokonaisvaltaisen vallankumouksellisen asenteen, mutta huomautti, että muutoksen ei tulisi johtaa vain ”toimintaa torpedoivaan dogmaattiseen keskusteluun”, sillä teoreettiset käsitteet eivät tehneet liikettä vallankumoukselliseksi. Kuusi myös kirjoitti, että Marraskuun liikkeen tulisi pysyä vankien ja poikkeavien ryhmien etujärjestönä, sillä muuten sen toiminta ei merkittävästi eroaisi muusta vasemmistolais-sosiaalisuudesta. Sarmajan mukaan kontrollipolitiikalla joskus oli tarkoitettu toimenpiteitä, joilla yhteiskunta valvoo haitalliseksi katsomaansa poikkeavaa käyttäytymistä. Näin oli siihen asti, kunnes ideologiaseminaarissa Hirvensalon ”luokka-akseli”-vallankumous määritteli tavoitteeksi sosialismin. Sarmaja pohti, olivatko tähän päämäärään verrattuna puuhailut

²²⁶ ”Yhteiskunnan kontrollipolitiikka koostuu...”, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

vähemmistöjen painostusryhmänä reformistisia ja näin siis vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä tukevia. Sarmaja myös näki, että SKDL, SDP, SKP, ASS, ASY ja SAK²²⁷ tarvitsevat riveihinsä ”taistelevia punasieluja” toteuttamaan riiston kontrollointia ja poistamaan rakenteellista köyhyyttä. Oihan sosialismi niin tärkeä asia, ettei sitä voinut jättää yksin vain Marraskuun liikkeelle, jolla riittäisi työtä myös alkuperäisen tavoitteen eli inhimillisen kontrollipolitiikan parissa. Rintala taas muistutti, että Marraskuun liike ei ole syntynyt tekemään kompromisseja, se ei ole päätöksentekijä, vaan painostusryhmä, jonka tehtävänä on osoittaa yhteiskunnan kontrollipolitiikan heikkoudet. Rintalan mukaan päätöksentekijät oli saatava näkemään, että oli olemassa toinenkin vaihtoehto. Tärkeää olisi myös, että liikkeen aktiivien lisäksi myös muut jäsenet pysyvät toiminnassa mukana.²²⁸

Tiedotteen perusteella voidaan havaita, että sosialismi sai kannatusta myös rivijäsenissä. Toisaalta voidaan myös nähdä tyytymättömyyttä sen suhteen, että jäsenten kannalta merkittävää muutosta ei ollut tapahtunut ja toiminta polki paikallaan. Nimeämättömässä sekä päiväämättömässä tiedotteessa Hirvensalo ja Kuokkanen vastaavat rivijäsenten kritiikkiin kirjoittaen, kuinka seminaarista oli kulunut pian puoli vuotta, mutta vieläkään eivät kaikki jäsenet ymmärtäneen ideologian ja ideologisen keskustelun merkitystä liikkeen toiminnalle. Heidän mukaansa liikkeen toiminta ei ollut polkenut paikallaan ”toimintaa torpedoivan, dogmaattisen keskustelun” takia, vaan nimenomaisesti tämän keskustelun ja kokonaisvallankumouksellisen näkemyksen puuttumisen takia.²²⁹

Hirvensalo ja Kuokkanen eivät siis jakaneet ajatusta liikkeen toiminnan hiipumisesta. Kuitenkin myös tutkimuskirjallisuudessa on nähty, että ideologiaseminaarin jälkeen Marraskuun liikkeen toiminta ei toden teolla enää käynnistynyt. Alapuro arvioi, että pian seminaarin jälkeen Marraskuun liikkeen toiminta alkoi hiipua, kun niin sanottu vallankumouksellinen linja sai vuodeksi 1969 enemmistön hallitukseen.²³⁰ Vielä vuonna 1969 liike järjesti kuitenkin jotakin toimintaa, merkittävänä esimerkkinä voidaan mainita maaliskuussa 1969 järjestetty mielisairaalaviikko. Tässä tutkimuksessa mielisairaalaviikon ympärillä julkaistu materiaali muodostaa merkittävän alkuperäisaineistokokonaisuuden, joten on hyvä huomioda, että juuri tämä vallankumouksellinen ryhmä oli liikkeen johdossa

²²⁷ Suomen Kansan Demokraattinen Liitto, Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolue, Suomen Kommunistinen Puolue, Akateeminen Sosialistiseura, Akateeminen sosiaalidemokraattinen yhdistys ja Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto.

²²⁸ Nimeämätön tiedote, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²²⁹ ”Edelläkuvatunlainen toiminta...”, Da sidos, 1F9 ML, Kansa Arkisto.

²³⁰ Alapuro 1997, 139.

mielisairaalaviikon järjestämisen aikaan. Mielisairaalaviikkoa käsitellään seuraavassa luvussa ja aineistoa tarkastellessa onkin siis keskityttävä myös siihen, näkyykö vallankumouksellisuus vaatimuksissa mielenterveyspolitiikan suhteen ja jos näkyy, niin miten. Edelleen voidaan tämän jälkeen kysyä, missä määrin vallankumouksellisuus oli vain retoriikkaa ja osa ajan puhetapaa eikä niinkään todellista halua kumota valtio vaan pikemminkin saada valtakoneisto järjestäytymään uudelleen ja huomioimaan poikkeavat paremmin.

4 Mielisairaalaviikko

Marraskuun liikkeen toiminta mielenterveyden osalta kulminoitui alkuvuonna 1969 järjestettyyn mielisairaalaviikkoon. Viikon aikana liike järjesti vierailuja psykiatriisiin sairaaloihin, keskustelutilaisuuksia, kustansi kaksi teosta: Erving Goffmanin *Asylums* suomennetun version sekä psykiatristen sairaaloiden potilaille järjestetyn kirjoituskilpailun tuotoksen *Vaatteet pois ja Aatteet*. Tässä luvussa tarkastelen liikkeen toimintaa mielisairaalaviikon aikana. Alaluvuissa perehdytään tarkemmin ensin teemaviikon lähtökohtiin ja teemoihin, viikon aikana julkaistuu epäkohtaluetteloon ja sekä mainittuihin julkaistuihin kirjoihin.

4.1 Lähtökohdat ja teemat

Mielisairaalaviikko järjestettiin 7.–13.3.1969. Viikon osalta Kansan Arkistosta löytyy tiedote, jossa esitellään viikon ohjelmaa, tavoitteita ja teemoja. Mielisairaalaviikon ohjelmaan kuului muun muassa illanviettotilaisuus psykiatristen sairaaloiden henkilökunnalle, ekskursioita Hesperian, Nikkilän, Kellokosken sairaalaan sekä Helsingin yliopistollisen keskussairaalan psykiatrian klinikalle ja Turun vankimielisairaalaan. Sairaalaekskursioiden aikana järjestettiin myös ohjelmaa sairaaloiden potilaille ja Hesperian sairaalassa järjestettiin tilaisuus kaupunginvaltuutetuille.²³¹ Lisäksi viikon aikana käsiteltiin myös psykiatrisia vankisairaaloita (aik. vankimielisairaala), huumausaineongelmaa sekä alkoholihuoltoa ja tavoitteena oli myös järjestää mahdollisuuksien mukaan TV- ja radiokeskusteluja sekä julkaista erillisartikkeleja.²³² Aineistosta ei tule ilmi, missä määrin ohjelman kaikki tavoitteet ja suunnitelmat toteutuivat. Ohjelmalistauksessa näkyy kuitenkin, että ohjelmaa suunniteltiin niin liikkeen jäsenille, psykiatristen sairaaloiden potilaille kuin myös päättäjille. Lisäksi ohjelmaa vähintäänkin yritettiin saada myös laajemmalle yleisölle tv- ja radio-ohjelmien muodossa. Tässä näkyy liikkeen tavoitteet sen toiminnan osalta: vaikuttaa niin päättäjiin, herätellä julkista keskustelua, mutta saada myös itse niin sanotut poikkeavat enemmän tietoiseksi omista oikeuksistaan sekä saada heidät ajamaan omia etujaan.

Teemaviikon pääaiheiksi Marraskuun liike valitsi seuraavat kolme teemaa: psykiatriseen hoitokoneistoon joutuneet potilaat osana riistettyä väestönryhmää, psykiatrisen

²³¹ Mielisairaalaviikon ohjelma, Da, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²³² Mielisairaalaviikko, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

avohoitajärjestelmän puutteellisuus eli hoitokoneiston voimakas sairaalakeskeisyys sekä psykiatrisien sairaaloiden sisäiset olot, kuten olematon sairaalademokratia, vapaudenriistojen liiallinen käyttö ja potilaat sairaalan proletariaattina.²³³ Liikkeen valitsemat teemat keskittyivät pitkälti siis sairaalalaitokseen ja niiden sisäisiin oloihin, mutta myös potilaiden kohteluun. Teemat ovat myös pitkälti samoja, mihin liike oli siihenastisessa toiminnassaan keskittynyt mielenterveyspolitiikan osalta. Liike näki, että mielisairaalaviikkoon liittyvä ongelmakenttä oli laaja ja toi esille, kuinka Suomessa oli 19 A-mielisairaala, 44 B-mielisairaala, 2 valtion mielisairaala sekä HYKS:n psykiatrinen klinikka. Yhteensä näissä sairaalapaikkoja on yli 19 000 ja vuosittain mainittuihin laitoksiin otetaan noin 30 000 potilasta, joista puolet otetaan hoitoon vastoin omaa tahtoaan. Lisäksi nähtiin, että vähävaraisemmat joutuivat helpommin kontrollipoliittisten toimenpiteiden kohteeksi kuin rikkaat ja liikkeen tulisikin korostaa ”luokkayhteiskunnan aiheuttamien tekijöiden merkitystä psyykkisissä sairauksissa”.²³⁴ Tässä viitataan jälleen yhteiskunnan luokkaluonteeseen, josta myös ideologiaseminaarin osalta oli keskustelua. Vasemmistolainen retoriikka ei vielä ainakaan vuoden 1969 alkupuolella lakannut. Tämä oli myös odotettavissa, sillä olihan liikkeen johdossa vallankumouksellista linjaa ajaneet.

Mielisairaalaviikon aikana liike myös välitti kansainvälisiä antipsykiatrisia näkemyksiä Suomeen, erityisesti Erving Goffmanin teoksen suomentamisen kautta. Shorter kirjoittaa, kuinka tämän psykiatrian vastaisen liikkeen mukaan mielisairaalat olivat pahasta, sillä mitään psyykkistä sairautta ei ollut olemassa.²³⁵ Antipsykiatriaan kuuluu olennaisesti myös hoidon ja potilaiden kohtelun arvostelu sekä ajatus psykiatrista sosiaalisen kontrollin muotona. Goffmanin ohella muita merkittäviä nimiä antipsykiatriassa ovat muun muassa unkarilaissyntyinen amerikkalaispsykiatri Thomas Szasz sekä ranskalaisfilosofi Michel Foucault.²³⁶ Marraskuun liikkeen antipsykiatrisuus on herättänyt tutkimuksessa keskustelua, mutta nähdään, että sen vähintään jakaneen joitakin ajatuksia antipsykiatrian kanssa. Esimerkiksi mielisairaalaviikon teemojen osalta on nähtävissä hoidon ja potilaiden kohtelun arvostelua. Liike myös jakoi ajatuksen psykiatrisesta hoidosta sosiaalisena kontrollina, erityisesti silloin kun hoito oli laitoshoidoa.

²³³ Mielisairaalaviikko, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²³⁴ Mielisairaalaviikko, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²³⁵ Shorter 2005, 329.

²³⁶ Pietikäinen 2019, 18, 381–382.

Mielisairaalaviikko sai jonkin verran julkisuutta myös lehdissä. Käsittelemistäni lehdistä erityisesti *Ylioppilaslehdessä* uutisoitiin teemaviikosta. *Ylioppilaslehdessä* 9/1969 julkaistiin mielisairaalaviikon ohjelma ja lehdessä 11/1969 muun muassa otteita *Vaatteet pois ja aatteet* -teoksesta ja epäkohtaluettelo kokonaisuudessaan ja *Sosiologia* -lehdessä 2/1969 kirjoitettiin arvostelu niin ikään teoksesta *Vaatteet pois ja aatteet*.²³⁷ Huomioitavaa on kuitenkin, että vaikka teemaviikkoon kuului runsaasti ohjelmaa ja sen aikana julkaistiin kirjoja ja laaja epäkohtaluettelo, eivät mainittujen lehtien ohella muut lehdet näytä kiinnostuneen teemaviikosta merkittävästi. Tämä voi johtua siitä, että vuonna 1969 oli jo havaittavissa suunnanmuutosta tarkastelemisani lehdissä: enää eivät tämänkaltaiset yhteiskunnalliseksi ongelmiksi luokitellut asiat niin paljoa puhuttaneet vaan keskustelu liittyi tiiviimmin kunkin lehden omaan alaan. Näin ajateltuna tosin esimerkiksi *Medisiinarin* ja *Kollegan* olisi voinut odottaa uutisoivan mielisairaalaviikosta, mutta näin ei kuitenkaan ole. *Kollegassa* 1/1969, kirjoitettiin kyllä sairaalademokratiasta, josta myös Marraskuun liike puhui, mutta suoria viitteitä liikkeeseen tai mielisairaalaviikkoon ei tekstistä löydy.²³⁸ Mahdollisesti lehdet halusivat irtautua radikalismista ja yhteiskuntakritiikistä, jota Marraskuun liike vielä edusti ja tämän takia eivät ottaneet kantaa liikkeen teemaviikkoon.

4.2 Epäkohtia mielenterveyspolitiikassa

Mielisairaalaviikolla Marraskuun liike koosti 27 kohdan epäkohtaluettelon, jossa se käsitteli seikkaperäisesti niitä asioita, joihin se halusi muutosta mielenterveyspolitiikan osalta. Moni luettelon kohdista keskittyi myös teemaviikkoa varten valittuihin kolmeen päätteeseen. Tämänkaltaisten luetteloiden laatiminen oli keskeinen osa Marraskuun liikkeen toimintaa. Samankaltaisia epäkohtaluetteloita laadittiin muun muassa vankien ja vankiloiden oloista sekä koulukotien ongelmista.²³⁹ En käsittele mielisairaalaviikon epäkohtaluetteloja järjestyksessä, vaan olen yhdistänyt luettelon useampia kohtia teemoittain samoihin kappaleisiin.

Epäkohtaluettelon ensimmäisessä kohdassa tuotiin esille, kuinka Suomessa uskottiin liiaksi suljettujen laitosten parantavaan vaikutukseen: suhteessa väkilukuun Suomessa oli maailman toiseksi eniten ihmisiä suljettuina mielisairaaloihin, vaikka sairastavuus ei ollut suurempi kuin muuallakaan. Lisäksi vuoden 1963 tehdyn laskennan mukaan oli psykiatrisissa sairaaloissa olevista yli puolet olleet niissä yli kaksi vuotta. Luettelossa kirjoitetaan, kuinka ”mielisairaalat

²³⁷ *Ylioppilaslehti* 9/1969, *Ylioppilaslehti* 11/1969, *Sosiologia* 2/1969.

²³⁸ *Kollega* 1/1969, Sairaalademokratiaa, 20–22.

²³⁹ Ks. esim. Tiedote 7/1968, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

ovat toimineet asukkaiden varastoina”. Esimerkiksi Helsingin mielisairaaloissa oli yli 100 ihmistä, jotka voitaisiin kotiuttaa heti, jos heille olisi tarjota erityisasuntoloita tai palvelutalotyyppejä asumisratkaisuja. Myös päiväsairalatoimintaa tulisi mukaan kehittää ja psykiatristen sairaaloiden yhteyteen tulisi perustaa päivä- ja yösaaraalaosastoja. Tämä säästäisi yhteiskunnalta kustannuksia ja potilailta kärsimyksiä. Potilaiden kärsimys ja mielisairaaloiden olot mainitaankin luettelossa useaan otteeseen. Pisin kohta käsittelee yksinomaan mielisairaaloiden epäviihtyisyyttä. Tässä luettelon kohdassa mainitaan psykiatristen sairaaloiden tilojen epähygieenisuus, epätarkoituksenmukaisuus, yksityiselämän puutteellisuus ja potilaiden seksuaalisten tarpeiden huomiotta jättäminen. Lisäksi tuodaan esille laitosten rajoitukset ja säännökset sekä laitosvaatteiden leimaavuus. Laitoksissa tehtävistä töistä sai myös vain nimellistä palkkaa, poliittinen toiminta ja poliittisten mielipiteiden esille tuominen kuitattiin usein ”paranoidisiksi oikuiksi”, kun taas esimerkiksi kirkollinen toiminta hyväksyttiin.²⁴⁰

Pitkät hoitoajat sekä liiallinen usko laitoshoidon ovat tulleet myös aikaisemmissa kirjoituksissa esille. Ratkaisu niihin löytyisi liikkeen mukaan avohoidosta. Avohoidon perään kuulutettiin myös monissa muissa kohdissa, joko suoraan puhumalla avohoidosta tai epäsuorasti kritisoimalla laitoksia. Liike vetosi WHO:n vuoden 1956 suositukseen, kuinka kolmannes psykiatriseen hoitoon suunnatuista varoista tulisi käyttää avohoitoon. Suomessa varat, jotka suunnattiin avohoitoon, jäivät alle 10 %. Avohoitoon voitaisiin siirtyä siirtämällä henkilökuntaa laitoksista avohoitopisteisiin, näin lisävirkoja tarvittaisiin vain vähän.²⁴¹ Liike vetosi virallisiin lähteisiin ja huomioi jälleen kustannukset; lisävirkojen perustaminen tulisi yhteiskunnalle kalliiksi, mutta jos henkilökuntaa vain siirrettäisiin avohoitoon, ei uusia virkoja tarvitsisi perustaa. Tämänkaltainen ratkaisujen tarjoaminen olikin liikkeelle ominaista ja kuten aikaisemmin on tuotu esille, ratkaisujen perustaminen edullisuuteen on ominaista avohoidon markkinoinnille. Jonkin aikaa avohoidon kehittämistä jouduttiin kuitenkin vielä odottamaan, sillä vasta vuonna 1977 mielisairaslakiin tehty osittaisuudistus mahdollisti avohoidon kehittämisen.²⁴²

Liikkeen mukaan myös suljettuja osastoja oli Suomen mielisairaaloissa liikaa: noin puolet osastoista olivat suljettuja. Marraskuun liike vaati, että suljettuja ovia tulisi avata, sillä ne

²⁴⁰ Mielisairaalaviikon epäkohtaluettelo, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁴¹ Mielisairaalaviikon epäkohtaluettelo, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁴² Parpola 2013, 198.

eivät herätä luottamusta. Lisäksi vaadittiin, että mielisairaalahoito ei saisi perustua pakkoon. Luettelossa tuodaan esille, kuinka noin puolet potilaista toimitettiin hoitoon vastoin heidän omaa tahtoaan. Tämä tapahtui M III -lomakkeella, eli hoitoonmääräämis päätöksellä.²⁴³ M III -lomakkeen on nähty olleen psykiatrisen järjestelmän ydin, koska useampi kuin joka toinen potilas tuli hoitoon vastoin tahtoaan. Kriittisten äänten, kuten esimerkiksi Marraskuun liikkeen, mutta myös itse potilaiden, mukaan tämä hoidon perustuminen pakkoon teki hoidosta teatteria, jossa potilaan tavoitteena oli vakuuttaa lääkäri terveydestään.²⁴⁴

Laitoskeskeisyys ja hoidon perustuminen pakkoon aiheutti huolta siis monelta osin. Nähtiin kuitenkin, että kuntoutus olisi mahdollista myös pitkäaikaisessa hoidossa oleville. Tämä vaatisi muun muassa suojatyöverkoston rakentamisen, vallitsevasta työttömyydestä huolimatta. Luettelossa tuodaan esille, kuinka Hollannissa on laskettu suojatyön maksavan itsensä takaisin ja tuottavan voittoa yhteiskunnalle. Tämän takia laitoskeskeisyys ei ole kannattavaa kansantaloudellekaan. Lisäksi sellaisille henkilöille, jotka olivat ainoastaan osittain työkykyisiä psyykkisten sairauksien takia, pitäisi kehittää osaeläkejärjestelmä. Myös tämän kohdan osalta viitattiin siihen, kuinka Hollannissa ja Englannissa on myönteisiä kokemuksia tästä.²⁴⁵ Salo kirjoittaa, kuinka vielä 1960-luvun alkupuolella kuntoutukselle ei kuitenkaan Suomessa ollut yhteiskunnallisia edellytyksiä ja sitä hidasti edelleen Suomen kulttuurinen ilmapiiri, jonka mukaan nähtiin, että psyykkisesti sairaiden ainoa mahdollinen asuin- ja hoitopaikka oli psykiatrisen sairaala.²⁴⁶ Marraskuun liikkeenkin esiintuoma usko suljettujen laitosten parantavaan vaikutukseen oli siis syvälle suomalaisen kulttuuriin ja yhteiskuntaan iskostunut ja vielä 1960-luvulla tämä hidasti esimerkiksi juuri kuntouksen ja muiden avohoitomahdollisuuksien kehittymistä liikkeen toivomaan suuntaan.

Myös sairaalahenkilökunnan ja koulutuksen osalta liikkeellä oli huolenaiheensa. Muun muassa psykiatrisia huoltotoimistoja tarvittaisiin yli puolet enemmän kuin niitä sillä hetkellä oli. Sairaaloiden lääkärikeskeisyys ja hierarkkisuus olivat myös asia, joihin kaivattiin muutosta. Lääkärikeskeisyys vaikutti muun muassa siihen, että suuret hoidolliset resurssit jäivät käyttämättä. Hoitoa voitaisiin tehostaa hajauttamalla sairaalan sisäistä päätösvaltaa. Lisäksi olisi tärkeää, että sairaanhoitajia sekä mielisairanhoitajia koulutettaisiin entistä enemmän potilaiden hyödyksi koostuvaan hoidolliseen toimintaan. Lääkärikeskeisyys näkyi

²⁴³ Mielisairaalaviikon epäkohtaluettelo, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁴⁴ Parpola 2013, 183.

²⁴⁵ Mielisairaalaviikon epäkohtaluettelo, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁴⁶ Salo 1996, 205.

myös siinä, kuinka sairaaloissa tapahtuva toimipaikkakoulutus oli usein tehokkaasti järjestetty vain lääkäreille. Tämä oli koulutusvarojen tuhlaamista ja aiheutti ennen kaikkea vahinkoa potilaille. Myös psykiatrisen hoitohenkilökunnan koulutuksen puute aiheutti huolta: sairaanhoitajia ja mielisairaanhoitajia tulisi kouluttaa enemmän avohoitoa silmällä pitäen, sillä noin 50 % henkilökunnasta pitäisi työskennellä avohoidossa. Lisäksi tuodaan esille, kuinka psykiatrit eivät saaneet koulutusta sosiologiasta, sosiaalipsykologiasta eikä juuri psykoterapiasta. Sosiaalihoitajia ei myöskään ollut koulutettu avohoitoa varten eivätkä toimintaterapeutit olleet saaneet minkäänlaista koulutusta.²⁴⁷ Kärjitetysti voidaankin pohtia, mikä on ylipäänsä ollut psykiatrisen sairaanhoidon tavoite – saada potilaat kotiutettua sairaaloista mahdollisimman nopeasti, jolloin olisi ollut järkevää lisätä koulutusta vai yksinkertaisesti vain sulkea psyykkisesti sairaat laitoksiin muun yhteiskunnan ulkopuolelle. Marraskuun liikkeen näkökulmasta vastaus tähän oli jälkimmäinen.

Epäkohtaluettelon viidessä kohdassa käsiteltiin lainsäädäntöä. Marraskuun liike vetosi siihen, kuinka lainsäädäntö diskriminoi psyykkisesti sairaita, mutta myös hidasti kuntoutustoiminnan ja avohoitojärjestelmän kehittämistä. Esimerkiksi vuoden 1946 invalidihuoltolaki ei koskenut psyykkisesti vammautuneita ja vajaasti työkykyisiä.²⁴⁸ Lain mukaan invalidihuolto ei myönnetty sellaiselle henkilölle, jolle sitä henkisen tai ruumiillisen edellytysten puuttuessa ei voida tuloksellisesti antaa. Laki edellytti siis näkyvää vammaa. Tällaista kun ei psyykkisesti sairaalla lähtökohtaisesti ollut, jäi hän laissa eriteltyjen kuntoutuspalveluiden ja muiden etuuksien ulkopuolelle.²⁴⁹ Tämä ei kuitenkaan ole vain 1960-luvun ongelma vaan samaa on havaittavissa myös myöhemmin. Vuonna 1991 julkaistussa teoksessa *Mielisairaan sosiaalinen asema* kirjoitetaan, kuinka edelleen 1990-luvulla on esitetty kritiikkiä invalidihuoltolain korvanneen vammaispalvelulain heikosta toimivuudesta psyykkisesti sairaiden kohdalla. Teoksen mukaan perinteiseen vammaiskäsitteeseen tottuneille sosiaalitoimen työntekijöille psyykkisen sairauden aiheuttaman haitan määrittely tuottaa vaikeuksia.²⁵⁰ Näkyvän vamman puute aiheutti psykiatrisille potilaille ongelmia vielä 1990-luvulla ja saattoi vähintään vaikeuttaa heidän pääsyään vammaispalvelulain piiriin. Epäkohtaluettelon mukaan myös avioliittolain nähtiin diskriminoivan psykiatrisia potilaita, kieltäessään avioliiton mielisairailta ja tylsämielisiltä eli kehitysvammaisilta. Liike halusi, että

²⁴⁷ Mielisairaalaviikon epäkohtaluettelo, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁴⁸ Mielisairaalaviikon epäkohtaluettelo, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁴⁹ Salo 1996, 203.

²⁵⁰ Heiskanen 1991, 179.

laki muutetaan sellaiseksi, että se ei ole ehdoton, vaan niissäkin tapauksissa, joissa laki oli esteenä, voitaisiin lupa avioliittoon myöntää helposti.²⁵¹ 1960-luvulla avioliittolaissa näkyi vielä sen rotuhygieeninen perintö, sillä vuoteen 1969 asti laki kielsi mielisairaiden ja kehitysvammaisten avioitumisen. Osittainen muutos saatiin vuonna 1969, kun niin kehitysvammaisten kuin psykiatrisesti sairaidenkin avioliitto tehtiin erivapaudella mahdolliseksi.²⁵²

Lainsäädännön nähtiin myös syrjivän erityisesti vähävaraisia psyykkisesti sairaita. Luettelossa mainitaan, kuinka psykiatristen sairaaloiden hoitomaksujen korotus merkitsi sitä, että yhä useampi potilas joutui turvautumaan huoltolautakunnan maksusitoumukseen, joka taas merkitsi sitä, että huoltoapulain mukaan potilas joutui holhouksen alaiseksi. Tämän seurauksena potilas edelleen menetti muun muassa äänioikeutensa. Huoltoapulain mukaan myöskään mielisairaaloiden potilaiden lomiamia ei kustannettu. Tämä merkitsi sitä, että vähävaraisuuden takia monelta potilaalta oli estetty tärkeiden sosiaalisten suhteiden ylläpitäminen ja uusien luominen. Tämä edelleen vähensi toipumismahdollisuuksia ja vahvisti laitostumista edelleen. Lisäksi sosiaalilainsäädännön nähtiin syrjivän vähävaraisia psyykkisesti sairaita. Esimerkkinä mainitaan, kuinka, jos perhelisää saavassa perheessä, joku perheenjäsen sairastui psyykkisesti, voitiin perhelisä evätä. Liikkeen mukaan näin perhettä rangaistiin psyykkisestä sairaudesta ja näin myös vaikeutettiin perheen toimeentuloa.²⁵³

Yhteiskunnan luokkaerojen näkyminen mielisairaalahoitossa ja vähävaraisten syrjiminen näkyy myös luettelon muissa kohdissa. Marraskuun liike viittasi Kettil Bruunin vuoden 1966 tutkimukseen tuodessaan esille, kuinka alemmista sosiaaliryhmistä oli merkittävästi suurempi osa vastoin omaa tahtoaan mielisairaalahoitossa. Huolta aiheutti myös se, kuinka hoidon laatu ja taso määräytyi varallisuuden mukaan.²⁵⁴ Tässä sekä lainsäädäntöä koskevissa kohdissa voidaan nähdä edellisen vuoden ideologiakeskustelussakin esiintynyttä ajatustapaa. Myös mielenterveyspolitiikan nähtiin osaltansa perustuvan luokkaeroihin: rikkaammat saivat muun muassa parempaa hoitoa ja heillä oli enemmän avohoitomahdollisuuksia. Köyhemmistä oloista tulevat joutuivat taas useammin suljetuille osastoille eivätkä he saaneet yhtä laadukasta hoitoa. Lisäksi myös erilaisten tukien piirissä olevia rangaistiin entisestään psyykkisistä sairauksista. Valtiotieteiden maisteri Nina Karlsson ja terveystieteiden ja -hallinnon tohtori

²⁵¹ Mielisairaalaviikon epäkohtaluettelo, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁵² HE 62/1986 vp, 9.

²⁵³ Mielisairaalaviikon epäkohtaluettelo, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁵⁴ Mielisairaalaviikon epäkohtaluettelo, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

Juha Mikkonen kirjoittavat artikkelissaan ”Mielenterveys osana laaja-alaista hyvinvointia”, kuinka ongelmien tiedetään kasaantuvan heikommassa asemassa oleville, sillä sellaiset haasteet kuten esimerkiksi mielenterveys, ovat erityisen raskaita siinä vaiheessa, kun ihmisen taloudellinen ja sosiaalinen suojaverkko on heikko.²⁵⁵ Vaikka lainsäädännön suhteen ollaan siis tultu eteenpäin 1960-luvun todellisuudesta ja vallitseva ajatus ei enää ole, että heikommassa asemassa olevia nimenomaisesti syrjitään, tunnistetaan nykytutkimuksessakin Marraskuun liikkeen esittämä ajatus siitä, että ihmisen sosiaalinen ja taloudellinen asema saattaa vaikuttaa hänen kokemuksiinsa mielenterveyshoidon suhteen.

Luettelossa tuodaan esille myös, kuinka mielisairaaloissa hoidettiin myös monia sellaisia potilaita, joille suljettu laitoshoido ei ollut paras vaihtoehto eikä mielisairaaloissa voitu antaa heille asianmukaista hoitoa. Esimerkkinä mainitaan kehitysvammaiset, vakavat kaatumatautipotilaat eli epileptikot ja alkoholistit.²⁵⁶ Historiantutkija Kaija Vuorio kirjoittaakin, kuinka 1960-luvulla saatettiin määrätä ihmisiä tahdosta riippumattomaan hoitoon jopa taloudellisista syistä. Hoitomaksut mielisairaaloissa olivat alhaisempia kuin esimerkiksi alkoholistihuoltoloissa, työlaitoksissa tai vajaamielislaitoksissa, jonka takia ihmisiä määrättiin väärin perustein psykiatriin sairaaloihin.²⁵⁷ Marraskuun liikkeen mukaan vastaavasti esimerkiksi vankiloissa säilytettiin ihmisiä, jotka tarvitsisivat psykiatrista hoitoa. Esille tuodaan, kuinka vuoden 1968 mielisairaaloimikunnan mietinnössäkkin on mainittu, kuinka Turun vankimielisairaala ei täyttänyt psykiatrisen hoidon asettamia vaatimuksia. Luettelon mukaan myöskään mielentilatutkimukset eivät olleet tarkoituksenmukaisesti järjestetty, kun tuomioistuimissa ”maallikot” päättivät mielentilatutkimuksiin määräämisistä ja tutkintavangit saattoivat joutua odottamaan tutkimuksia jopa 12 kuukauden ajan eikä tätä tutkintovankeusaikaa vähennetty kokonaisrangaistuksesta. Nähtiin, että Suomen tulisi ottaa mallia Ruotsista, jossa mielentilatutkimuksia suoritetaan myös polikliinisesti. Liikkeen mukaan oli järjetöntä, kuinka ihmisiä, jotka ovat ”ymmärrystä vailla” voitiin pitää vuosi vankilassa odottamassa psykiatrista tutkimusta. Ruotsiin – ja muihin Pohjoismaihin vedotaan myös siinä, kun mainitaan, että niiden mallia seuraten myös Suomeen tulisi perustaa oikeuspsykiatrian professuuri. Luettelon lopussa tuodaan esille, kuinka kouluissa psyykinen terveydenhoito on laiminlyöty siitäkin huolimatta, että ehkäisevää mielenterveystyötä pidettiin tärkeänä. Seuraavassa kohdassa tuodaan esille kuitenkin, kuinka tehokkainta

²⁵⁵ Karlsson, Mikkonen 2019, 272.

²⁵⁶ Mielisairaalaiviikon epäkohtaluettelo, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁵⁷ Vuorio 2012, 27.

ehkäisevää mielenterveystyötä kouluissa olisi kouludemokratian toteuttaminen, sillä koulujen autoritaarinen ilmapiiri ei kasvata psyykkisesti terveitä taikka itsenäisiä ihmisiä.²⁵⁸

Epätasa-arvoisuus mielenterveyshoidossa herätti siis huolenaihetta. Erityisesti luettelossa korostuu, kuinka vähävaraisuus johtaa diskriminointiin niin lainsäädännön osalta kuin myös hoidon laadussa. Vaatimus demokratiaan ja ihmisten tasa-arvoisuuteen korostui myös. Marraskuun liike näki, että esimerkiksi kouludemokratia toimi ennaltaehkäisevästi psyykkisten sairauksien osalta. Lisäksi demokratialla ja tasa-arvolla oli tärkeä sijansa parantumisessa sekä inhimillisen hoidon järjestämisessä. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, kun liike kritisoi sairaaloiden hierarkkisuuutta ja tavoitteli muun muassa koulu- ja sairaalademokratiaa. Sairaalademokratian käyttöönotto onkin nähty yhdeksi liikkeen saavutukseksi ja Antti Parpola kirjoittaakin, kuinka esimerkiksi Hesperian sairaalassa otettiin vuonna 1970 käyttöön henkilökunnan ja potilaiden päivittäiset yhteiskokoukset.²⁵⁹

Luettelon lopussa vedottiin puolueisiin: mielenterveyden nähtiin saaneen vain vähäistä mielenkiintoa puolueiden osalta ja tämän takia puolueiden tulisi mitä pikimmiten julkaista omat mielenterveyttä koskevat ohjelmansa.²⁶⁰ Tämä loppuhuomio tuo esille liikkeen tavoitteen vedota myös puolueisiin ja tätä kautta herättää ja saada yhteiskunnallista keskustelua aikaan. Tämä kohta, kuten myös kohdat, joissa tuodaan esille kehitysehdotuksia ja vedotaan eri tutkimuksiin tai siihen, miten asiat ovat muissa maissa järjestetty, antavat kuvan, että luettelo olisi jossain määrin kohdistettu yhteiskunnan päättävissä asemassa oleville. Luettelon voidaan nähdä vastaavan hyvin myös liikkeen esille tuomia toimintaperiaatteitaan: julkisen mielipiteen muokkaamista, epäkohtien paljastamista ja parannusehdotusten tekemistä.²⁶¹ Mielenkiintoista on myös, kuinka samankaltaisia huomioita luettelossa voidaan nähdä olevan kuin vuonna 1967 julkaistussa *Pakkoauttajat* teoksessa. Yhä edelleen esimerkiksi M III-lomakkeen käyttö sekä laitoskeskeisyys puhuttivat. Tämä kertoo sekä siitä, että luettelon esille tuomat kohdat aiheuttivat huolta jäsenissä jo kaksi vuotta aikaisemmin, mutta myös siitä, että tämän kahden vuoden sisällä kaivattua muutosta ei ollut vielä tullut.

²⁵⁸ Mielisairaalaviikon epäkohtaluettelo, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁵⁹ Parpola 2013, 183.

²⁶⁰ Mielisairaalaviikon epäkohtaluettelo, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁶¹ Marraskuun liike, johtavia periaatteita, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

4.3 Vaatteet pois ja aatteet

Mielisairaalaviikon yhteydessä Marraskuun liike järjesti kirjoituskilpailun psykiatristen sairaaloiden potilaille. Kilpailun perusteella liike julkaisi teoksen *Vaatteet pois ja aatteet*, johon oli koottu kirjoituskilpailun tuotoksia. Kilpailu herätti ilmeisen laajan suosion psykiatristen sairaaloiden potilaiden keskuudessa: 12.2.1969 kirjoituksia oli tullut jo noin 100 kappaletta.²⁶² Teoksen toimittaja Raija Alho kirjoittaa teoksen johdannossa, kuinka lopulta kilpailuun tuli lähes 200 kirjoitusta, joista kirjaan valikoitui edustavimmat.²⁶³ Aikaisemmin liike oli järjestänyt samankaltaisen kirjoituskilpailun vankilaviikon yhteydessä. Myös vankien kirjoitusten perusteella julkaistiin kirja ”Vankilasta: 30 vankia kertoo”, jonka alkusanojen mukaan siihen on valittu 260:stä kilpailuun osallistuneesta edustavimmat.²⁶⁴ Molemmissa kilpailuissa osallistujamäärät yltivät siis yli 200.

Jyrki Pöysä on pohtinut artikkelissaan ”Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa” kilpakirjoitusten käyttöä muistitietotutkimuksessa ja kirjoittaa, kuinka kilpakirjoituksille olennaista on, että niissä on kyse pyydetystä kirjoittamisesta eikä valmiiksi jo olemassa olevista teksteistä. Lisäksi kirjoittamista ohjaa usein jo jokin rajattu aihe.²⁶⁵ Tämä näkyi myös Marraskuun liikkeen järjestämässä kirjoituskilpailussa. Kansan arkistosta löytyy liikkeen ilmoitus kilpailusta ja ohjeet, miten osallistua sekä aiheet, mistä osallistujat voivat kirjoittaa. Näitä aiheita olivat sairastuminen, kuinka on kokenut mielisairaalaan tulon ja sieltä pääsyn, elämäkertaa, yhteydet ulkomaailmaan, toimintaterapia, eristys huone ja lepositeet, sairaanhoitajat ja mielisairaanhoitajat, sukupuolielämä mielisairaalassa sekä suhde yhteiskuntaan. Lisäksi kirjoittajat voisivat kirjoittaa siitä, minkälaisen toivoisi lääkäri-potilassuhteen olevan, miten koki sairautensa, miten suhtautui pakkoon ja pakon käyttöön mielisairaalassa sekä sairaalaympäristöön ja potilaan oikeuksiin. Näiden lisäksi mainittiin, että potilaat voisivat myös lähettää kilpailuun runoja tai valita vapaa-aiheita, jos listatuista aiheista ei löydy mieleistä.²⁶⁶ Marraskuun liike rajasi kirjoitusten teemaa siis huomattavasti ja tämä onkin tärkeää ottaa huomioon kirjoituksia tarkastellessa.

Valmiiksi annetun teeman lisäksi, myös kirjoitustilanteen voidaan nähdä vaikuttavan lopputulokseen. Pöysä viittaa tähän pohtiessaan eroja kirjoittamalla ja haastattelussa puheen

²⁶² Marraskuun liike ry, dokumentilla ei nimeä, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁶³ Alho 1969.

²⁶⁴ Vankilaviikko 31.3.–6.4.1968, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto; Sauli Jarkko 1969, 7.

²⁶⁵ Pöysä 2006, 223–224.

²⁶⁶ Mielisairaaloiden potilaille, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

kautta tuotetun muistitiedon erosta. Yhdeksi eroksi hän nimeää kirjoittamistilanteen yksityisyyden ja intiimisyyden. Pöysän mukaan ulkopuolisten kysymysten ja keskustelun palautteen puuttuminen edistää tekstin itseohjautuvuutta sekä assosiativisia yhteyksiä teemojen välillä. Hän kuitenkin huomauttaa, kuinka muisteleva kirjoittaminenkaan ei ole pelkästään tajunnanvirtaa; sillä teema ja mahdollinen vastausohje ohjaavat kirjoittamista ja toimittavat näin jossain määrin haastattelijan virkaa. Ero syntyy kuitenkin siinä, että kirjoittaja pystyy vapaammin noudattamaan omaa tulkintalinjaansa. Jos kirjoittaja poikkeaa aiheesta sivuraiteille, ei hänellä ole ketään palauttamasta häntä alkuperäiseen aiheeseen, kuten haastattelutilanteessa haastattelija saattaa tehdä.²⁶⁷

Kilpailuun osallistuvia ohjeistettiin siis kirjoittamaan tietyistä aiheista, mutta heille annettiin myös mahdollisuus valita omia vapaavalintaisia aiheita. Teokseen valituista kirjoituksista moni käsittelee kuitenkin valmiiksi annettuja teemoja. Kirjoituksissa käsitellään elämää sairauden kanssa sekä sairaalaympäristöä, potilaiden oikeuksia siellä ja yleisiä epäkohtia, joita mielisairaloissa nähtiin olevan. Lisäksi kirjassa on myös pieni määrä runoja, jotka käsittelevät samoja aiheita.²⁶⁸ Kirjoitukset antavat mielenkiintoisen katsauksen psykiatristen sairaaloiden potilaiden elämään. Niissä esiintyy muun muassa ajatuksia mielisairaaloiden uskonnollisesta luonteesta: ”Teologin kanssa saa keskustella vaan ei sosiologin”, ”On oikeus olla uskonnollinen; on myös nimellinen oikeus olla olematta, mutta ei ole paikkaa minne aamu- ja iltahartaudet eivät kuuluisi.”²⁶⁹ Muita asioita, joiden perään kirjoituksissa kuulutettiin ovat muun muassa avohoidon puutteellisuus, hoidon perustuminen pakkoon, seksuaali- ja seurusteluelämän puutteellisuus sekä se, kuinka mielisairaajat voivat saada vain erikoisluvalla avioliittoluvan ja silloinkin sterilisaatio tulee pakolliseksi naiselle. Eräs kirjoittaja kirjoittaa myös pelkäävänsä raskaaksi tulemista, sillä aborttia tehtäessä hänet voitaisiin steriloida.²⁷⁰

Monissa kirjoituksissa näkyy siis tyytymättömyys psykiatristen sairaaloiden oloja sekä yleisemmin mielenterveyspolitiikkaa kohtaan. Lainsäädännön syrjivä luonne tuotiin myös esille esimerkiksi sterilisaatiolain kautta. Marraskuun liike itse ei sterilisaatiolakia nostanut epäkohtaluettelossaan esille, mutta voidaan nähdä kyseessä olleen merkittävä asia Suomen lainsäädännön ja psyykkisen sairauden historiassa. Vuonna 1935 säädettyä lakia tehostettiin

²⁶⁷ Pöysä 2006, 229–230.

²⁶⁸ Mielisairaaloiden potilaille Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁶⁹ Alho 1969, 3,4.

²⁷⁰ Alho 1969, esim. 7, 39, 72, 75.

vielä vuonna 1950 siten, että siinä ei enää nimetty psyykkisiä sairauksia, mikä kasvatti sitä psyykkisesti sairaiden ryhmää, joka saattoi joutua pakkosteriloinnin kohteeksi. Yhteensä vuosina 1935–1970 Suomessa steriloititiin 54 128 yksilöä, joista noin 11 000 oli eugeenisista tai sosiaalisista syistä – eli esimerkiksi juuri psyykkisen sairauden takia.²⁷¹

Pääosin monissa kirjoituksissa voidaan kuitenkin nähdä samankaltaisuuksia esimerkiksi juuri mielisairaalaaviikon epäkohtaluettelon kanssa ja niiden voidaan nähdä olevan hyvin myönteisiä Marraskuun liikettä kohtaan. Eräs kirjoittaja kirjoittikin, kuinka

Vain koulutusjärjestelmän uudistaminen, Marraskuun liike ja senkaltaiset enemmän tai vähemmän anarkistiset järjestöt sekä polttoitsemurhat voivat antaa toivoa paremmasta tulevaisuudesta ihmiskunnalle, joka tätä nykyä kärsii pakkovallan kourissa.²⁷²

Myllykangas näkee viittauksen sisältämät viittaukset polttoitsemurhiin ja anarkistisiin järjestöihin kuvastavan Marraskuun liikkeessä vaikuttavaa radikaalimpaa ja vallankumouksellista ajattelutapaa, jota käsiteltiin ideologiaseminaaria käsittelevässä kappaleessa. Myllykangas viittaa Claes Anderssoniin tuodessaan esille, kuinka Andersson muistelmissaan kirjoittaa liikkeen vallankumouksellisten pitäneen poikkeavia eräänlaisena vallankumouksen etujoukkona. Andersson kirjoittaa, että vallankumouksellisten mielestä liikkeen tehtävä oli yllyttää tyytymättömyyttä laitoksissa, jotta vallankumouksellinen tilanne kärjistyisi.²⁷³ Edellä esitetystä lainauksesta ei voida varmuudella tietää, onko kirjoittaja ollut Marraskuun liikkeen jäsen, mutta voidaan nähdä sen sisältävän radikaalisesti ja vallankumouksellisesti virittyneitä ajatuksia. Tämän perusteella voidaan arvioida, että liikkeen sisäiset ristiriidat ja eriävät näkemykset esimerkiksi juuri vallankumouksellisuuden suhteen, heijastuivat myös laitoksissa olevien näkemyksiin. Kyse ei siis ollut mistään pienen ydinjoukon ristiriidasta, vaan asiasta, joka määritteli liikkeen toimintaa ja jakoi myös poikkeavia sekä muita rivijäseniä eri leireihin.

Kaikki kirjoitukset eivät kuitenkaan ole vain ideologisesti värittyneitä kriittisiä katsauksia psykiatrisia sairaaloita kohtaan, vaan myös joitakin positiivisia kokemuksia mahtuu mukaan. Nämä ovat kuitenkin selkeästi harvemmassa. Lisäksi osassa kirjoituksissa korostuu pikemminkin oma kokemus elämästä sairauden kanssa eikä niissä niinkään puhuta sairaaloiden sisäisistä oloista. Vaikka Marraskuun liikkeelle oli tärkeää nimenomaan kritiikki

²⁷¹ Pietikäinen 2020, 201–202.

²⁷² Alho 1969, 72.

²⁷³ Myllykangas 2014, 408; Andersson 2009, 45.

kontrollipoliittikkaa kohtaan sekä yhteiskunnallisen keskustelun herättäminen, kilpailun voittajaksi päätyi teksti, jossa päällimmäisenä korostuu nimenomaan kirjoittajan kokemus elämästä sairauden kanssa. Kirjoittaja oli sanojensa mukaan kärsinyt vainoharhoista yli kymmenen vuotta ja näitä kuvaillen hän avasi kirjoituksensa seuraavanlaisesti:

Hyppään bussista pysäkillä. Vasemmalla on sini-puna-valkoinen karamellirasia. Taas ovat vainoajani liikkeellä. ”Maalari maalas taloa, sinistä ja punaista.....” Koska se on vasemmalla, niin elämäni toiseksi tärkeimmän miehen (tärkein on terapeutini) nykyinen rakastettu on jollain tavalla huonompi kuin minä. Mutta millä tavalla? Sitä He eivät kerro. Onko kadulla muita merkkejä? Autojen rekisterikilvet eivät tunnu nyt puhuvan mitään. Onneksi se on ainakin vähenemässä.²⁷⁴

Kokonaisuudessaan teos tarjoaa esimerkin siitä, miten Marraskuun liike konkreettisesti toimi. Liike halusi vaikuttaa päättäjiin ja herättää yhteiskunnallista keskustelua, mutta myös saada itse niin sanotut poikkeavat tietoisiksi omista oikeuksistaan ja mahdollisuuksistaan. Liikkeen mukaan myös heillä tulisi olla vapaus järjestäytyä ja ilmaista itseään.²⁷⁵ Liike halusi antaa kontrollipoliittisen koneiston uhreiksi joutuneille myös ääneen ja kirjoituskilpailujen järjestäminen oli yksi tapa, jolla se mahdollisti tämän. Sixten Bondestam arvioi vuonna 1971, kuinka kirjoituskilpailu oli ainutlaatuinen eikä hänen tietääkseen mielisairaanhoidon- ja kontrollin kohteeksi joutuneet ole koskaan ennen saaneet kirjan mahdollistamin tavoin esittää omia mielipiteitään.²⁷⁶ Filosofian tohtori Karoliina Maanmieli kirjoittaa myös artikkelissaan ”Häpeä ja stigma mielisairaaloiden potilaiden ja heidän omaistensa muistoissa”, kuinka potilaiden ja omaisten näkökulma usein puuttuu psykiatrian historiasta ja vaikka mielenterveyden häiriöt lisääntyvät ja potilaat kokevat hoidon riittämättömänä tai merkittävänä häpeän ja stigman tuottajana, psykiatrian alalla valtanarratiivina on tästä huolimatta vain psykiatrien näkemys hoidon jatkuvasta kehittymisestä.²⁷⁷ Tähän suhteutettuna Marraskuun liikkeen tapa päästää mielenterveyspotilaat ääneen ja yrittää vaikuttaa tämän valtanarratiivin muokkautumiseen oli, kuten Bondestam arvioi, ainutlaatuista aikanaan.

Teosta tulee kuitenkin myös tarkastella kriittisesti, sillä kuten ”Mielisairaaloiden potilaille” otsikoidussa tiedotteessa kirjoitetaan, kilpailuun lähetetyt kirjoitukset arvosteltiin sekä kirjallisten ansioiden mukaan että sen mukaan, kuinka paljon ne asiallisesti valottivat

²⁷⁴ Alho 1969, 34.

²⁷⁵ Ilkka Taipaleen puhe: ”Comrades...”, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁷⁶ *Wibelius* 1/1971, Sixten Bondestam ”Marraskuun liike”.

²⁷⁷ Maanmieli 2019, 182.

psykiatrisen sairaalan ja niiden potilaiden ongelmia. Arvostelulautakunta koostui lääketieteen alan toimijoista ja kirjailijoista, jotka olivat Marraskuun liikkeen jäseniä.²⁷⁸ Siinä missä kilpailuun osallistuneet ovat siis voineet olla samoilla linjoilla Marraskuun liikkeen jäsenien kanssa psykiatristen sairaaloiden oloista ja kokea, että Suomen sairaaloissa ja mielenterveyspolitiikassa olisi kehitettävää, pois ei voida täysin myöskään sulkea sitä, että teokseen on valikoitunut kirjoituksia, jotka jollain tavalla palvelevat liikkeen päämääriä tai esittävät mahdollisimman hätkähdyttäviä näkemyksiä sairaaloista. Kirjassa on kuitenkin julkaistu vain 26 niistä lähes 200 tekstistä, joita kilpailuun lähetettiin sekä pieni kokoelma runoja. Teoksen ulkopuolelle jääneitä kirjoituksia ole myöskään arkistoitu. Merkittävä osa kirjoituksista on siis jäänyt julkaisematta ja niiden sisällöstä ei ole tietoa. Voidaankin pohtia, mitä julkaistun aineiston ulkopuolelle on jäänyt. Kirjassa positiivisemmat näkemykset ovat huomattavasti harvinaisempia, joten herää kysymys onko kilpailuun lähetetty vain muutamia positiivisia kokemuksia vai onko julkaistavaksi valittu vain ongelmista kertovat tekstit ja tarkoituksella jätetty positiivisemmat kirjoitukset julkaisematta. Ne kun eivät olisi osuneet yhteen liikkeen ajamiin päämääriin – psykiatristen sairaaloiden ja niiden potilaiden ongelmien valottamisen – kanssa.

Marraskuun liikkeessä itsekkin jäsenenä toiminut Pirkko Sirén esitti myös samankaltaisia kriittisiä näkemyksiä *Sosiologiassa* 2/1969. Sirén kirjoitti, kuinka *Vaatteet pois ja aatteet* -teoksen sekä vankilaviikon yhteydessä koostetun samankaltaisen teoksen perusteella ei tulisi tehdä johtopäätöstä, että kirjojen sisältämät näkemykset kuvastaisivat edustavasti laitosten asukkaiden näkemyksiä. Tätä hän perusteli sillä, että jo se joukko, joka ottaa osaa nimenomaisesti Marraskuun liikkeen järjestämään kilpailuun on valikoitua ja tämän jälkeen liike itse teki vielä valintansa siitä, mitkä kirjoitukset julkaistavaksi päätyivät. Mahdollisesti tämän seurauksena onkin julkaistavaksi päätynyt liikkeen ideologiaa tukevia kirjoituksia. Sirénin mukaan myös vaikka *Vaatteet pois ja aatteet* -teoksessa on myös positiivisia tekstejä, ”[-] sääliittävässä alistuneisuudessaan juuri nämä kertomukset palvelevat parhaiten marraskuulaista laituskritiikkiä”. Lopussa Sirén kuitenkin huomautti, että teoksen informaatioarvo on suuri ja Marraskuun liike on saanut koottua siihen hyviä kirjoituksia laitoksista.²⁷⁹

²⁷⁸ Mielisairaaloiden potilaille, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁷⁹ *Sosiologia* 2/1969. Pirkko Sirén ”Totaaliset laitokset asukkien kuvaamina” 115–117.

Sirénin kirjoituksesta tulee selkeästi esiin kritiikkiä Marraskuun liikettä kohtaan, vaikka lopussa hän päätykin jossain määrin Marraskuun liikkeen kannalle. Tämä on mielenkiintoista, kun otetaan huomioon, että Sirén itsekin toimi liikkeessä. Tietoa siitä, oliko Sirén vielä vuonna 1969 jäsen ei kuitenkaan ole. Kuitenkin Sirénin artikkelin perusteella *Vaatteet pois ja aatteet* -teosta tulee tarkastella kriittisessä valossa. Toisaalta tekstejä ei tule tarkastella liiankaan epäilevästi, sillä aineiston vajavaisuuden takia ei voida sulkea pois sitäkään mahdollisuutta, että iso osa psykiatristen sairaaloiden potilaista koki asiat todella Marraskuun liikkeen esittämällä tavalla. Täten positiivisia kokemuksia tuskin olisikaan monella kerrottavana.

Lähdekriittisiin pohdintoihin teos ei anna varmoja vastauksia, mutta se tarjoaa yhden esimerkin psykiatristen sairaaloiden potilaiden elämästä ja kokemuksista. Ennen kaikkea se myös valottaa Marraskuun liikkeen toimintaa konkreettisella tasolla sekä antaa mahdollisuuden pohtia liikkeen motiiveja. Oliko tarkoitus hätkähdyttää tai provosoida lukijaa, tukea omia päämääriä vai vilpittömästi kertoa potilaiden kokemuksista heidän omilla sanoillansa? Osittaisena tavoitteena on liikkeellä voinut olla myös keskustelun herättäminen tämänkaltaisen provokaation kautta. Tämä ei olisi mitään uutta, sillä liikkeen aikaisemmassakin toiminnassa voidaan nähdä olevan provokatiivisia piirteitä ja liikkeen johtavissa periaatteissakin mainitaan, että ”suoraa toimintaa ja provokaatioita epäkohtien paljastamiseksi” ei tule kaihtaa.²⁸⁰ Liike ei siis vältellyt provokatiivista toimintaa tai pelästynyt sitä, miten siitä kirjoiteltiin. Tämä asenne saattoi näkyä myös siinä, minkälaisia kirjoituksia se julkaisi kirjoituskilpailunsa tuotoksessaan. Toisaalta ideologiakeskustelu mielessä pitäen, on myös tärkeää pohtia, miten se, että liikkeessä vaikutti niin sanottu vallankumouksellinen linja teoksen julkaisun aikana, on vaikuttanut itse teoksen sisältöön. Jos liikkeen silloisen hallituksen tavoite on ollut hyödyntää poikkeavia etujoukkoina vallankumoukseen, onko tästä seurannut, että mukaan on nimenomaan haluttukin provosoivia kirjoituksia.

4.4 Minuuden riistäjät

Mielisairaalaaviikon aikana Marraskuun liike kustansi myös toisen teoksen: Erving Goffmanin *Minuuden riistäjät*. Goffman oli kanadalaisissyntyinen sosiologi ja teos perustuu hänen omaan kenttätööhönsä 7000 potilaan mielisairaalassa.²⁸¹ Teoksesta kustannettiin näköispainos

²⁸⁰ Johtavia periaatteita, Ha, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁸¹ Mäkelä 1997.

Marraskuun liikkeen 30-vuotispäivänä 7.11.1997. Näköispainoksessa on myös Klaus Mäkelän esipuhe sekä pieni teksti Marraskuun liikkeestä, joita hyödynnetään myös tässä tutkimuksessa. Goffmanin tekstien osalta viitataan vuoden 1969 painokseen. Goffmanin teoksella oli merkittävä rooli Marraskuun liikkeelle ja tätä merkittävyyttä todistaa uudispainoksen lisäksi se, kuinka jäsenet viittaavat teokseen jo vuonna 1967 julkaistuissa kirjoituksissaan ja tämänkin jälkeen tasaisesti aina kirjan julkaisuun asti.

Teokseen Marraskuun liike suomensi alkuperäisteoksen *Asylums* neljästä esseestä kaksi. Ensimmäinen esse on otsikoitu ”Totaalisten laitosten tunnuspiirteistä”, ja siinä Goffman erittelee ensin totaaliset laitokset viiteen kategoriaan. Ensimmäiseen kategoriaan kuuluu laitokset, joissa säilytetään ihmisiä, joita pidetään kyvyttöminä huolehtimaan itsestään mutta myös vaarattomina. Näitä laitoksia ovat muun muassa sokeainkodit, vanhainkodit, orpokodit ja köyhäinkodit. Toisen kategorian muodostaa laitokset, jotka ovat suunnattuja henkilöille, joita pidetään kyvyttöminä huolehtimaan itsestään sekä myös tahattomasti vaarallisina. Näitä ovat esimerkiksi tuberkuloosiparantolat, mielisairaalat ja leprasairaalat. Kolmanteen kategoriaan lukeutuvat laitokset, joihin suljetaan ihmisiä, joiden katsotaan tahallisesti vaarantavan yhteiskuntaa. Näitä laitoksia ovat vankilat, kuritushuoneet, aivopesuleirit ja keskitysleirit. Neljäs kategoria koostuu laitoksista, jotka on perustettu tuotannollisten tai koulutustehtävien suoritusta varten, esimerkiksi kasarmit, laivat, sisäoppilaitokset, työleirit, eurooppalaisten eristetyt yhteisöt siirtomaissa sekä suuret kartanot, kun niitä tarkastellaan palvelijoiden kannalta. Viimeisen kategorian muodostaa laitokset, jotka on perustettu muusta maailmasta eristäytymistä varten. Tähän kategoriaan kuuluu luostarit.²⁸²

Kategorisoinnin jälkeen Goffman jatkaa kuvaustaan näiden totaalisten laitosten tunnuspiirteistä. Tunnuspiirteitä ovat muun muassa, kuinka laitosten asukkaiden elämän eri puolet tapahtuvat samassa ympäristössä ja päivärutiini seuraa tiukkaa rutiinia. Lisäksi laitoksissa vaikuttaa kaksi ryhmää; asukkaat ja henkilökunta ja näiden kahden ryhmän välillä on kuilu, joka heidät erottaa. Goffmanin mukaan totaalinen laitos on myös ”sosiaalinen sekamuoto, osaksi asuinyhteisö, osaksi muodollinen organisaatio”. Tunnuspiirteiden esittelyn jälkeen Goffman vielä kuvaa laitoksia ensin asukkaan ja sitten henkilökunnan näkökulmasta. Asukkaan näkökulmasta kiinnitetään huomiota esimerkiksi nöyryytysmenetelmiin sekä laitosten asukas- ja kulttuurimiljööseen. Henkilökunnan osalta taas keskitytään siihen, kuinka heidän työnsä on erityislaatusella tavalla sidottu ihmisiin, laitosten asukkaisiin. Heidän työ ei

²⁸² Goffman 1969, 6.

kuitenkaan ole palvelutyötä, vaan kohteiden ja tuotteiden, eli tässä tapauksessa ihmisten muokkausta. Lopuksi Goffman vielä huomauttaa, että totaalisten laitosten tarkastelu kahden ryhmän näkökulmasta ei ole riittävää, vaan vielä tulisi tarkastella lähemmin, miten roolit näiden kahden ryhmän sisällä eriytyvät ja perehtyä näiden erikoisroolien institutionaaliseen tehtävään.²⁸³

Teoksen toinen essee kulkee nimellä ”Mielisairaalapotilaan moraalinen ura”. Goffman kirjoittaa, kuinka sanaa ura on alettu käyttämään laajemmin viittamaan ”mihin tahansa sosiaaliseen säikeeseen ihmisen elämän kulussa”, vaikka perinteisesti se nähdään viittaamassa ammatissa ylenemiseen. Goffmanin mukaan mielisairaalapotilaan ura voidaan jakaa kolmeen päävaiheeseen: esipotilasvaiheeseen eli sairaalan tuloa edeltävään kauteen, sairaalakauteen eli varsinaiseen potilasvaiheeseen sekä jälkipotilasvaiheeseen, joka tulee sairaalasta lähdön jälkeen. Tätä viimeistä vaihetta ei kaikilla potilailta kuitenkaan tule. Esseen edetessä Goffman valottaa kahden ensimmäisen vaiheen kautta mielisairaalapotilaan ”uran” kehitystä.²⁸⁴

Teos on katsaus 1960-luvun antipsykiatriseen sosiologiseen tutkimukseen. Sen takakannesta löytyvä kuvaus, jossa kirjoitetaan, kuinka ”Totaalisen laitokseen joutuvaa ihmistä odottaa sarja minuuden nöyryyksiä ja häväistyksiä. Hänen minuutensa joutuu järjestelmällisen riiston kohteeksi”²⁸⁵, tiivistää hyvin kahden esseiden sanomat. Klaus Mäkelä kirjoittaa teoksen näköispainoksen esipuheessa, kuinka Goffmanin teos on osa 50- ja 60-lukujen sosiologista virtausta, joissa käsiteltiin muun muassa sairaaloiden, vankiloiden ja muiden laitosten sosiaalisia systeemejä. Suomalaisia kyseisen virtauksen edustajista Mäkelä mainitsee muun muassa Kettil Bruunin sekä teoksen *Pakkoauttajat*. Mäkelä kirjoittaa myös, kuinka Goffmanin teos innoitti reformiliikkeitä ympäri maailman. Suomessa tätä reformismia edusti Marraskuun liike ja voidaankin nähdä Goffmanin kirjan käsittelevän samoja teemoja, joihin myös Marraskuun liike keskittyi tai käänteisesti Marraskuun liikkeen keskittyneen samoihin teemoihin kuin Goffman teoksessaan. Mäkelä kirjoittaakin, kuinka ei ole sattumaa, että juuri Marraskuun liike teoksen kustansi eikä esimerkiksi WSOY tai Otava.²⁸⁶

Esipuheessa Mäkelä myös pohtii, miten 1960-luvun ”aktivistit” Goffmanin teosta lukivat ja kirjoittaa, kuinka

²⁸³ Goffman 1969, passim.

²⁸⁴ Goffman 1969, 101, 103.

²⁸⁵ Goffman 1969.

²⁸⁶ Mäkelä 1997.

Asylums kuvaa, miten kasvojen riisuminen nujertaa minän ja vie minältä moraalisen arvon. Goffman nimenomaan lähtee siitä, että tärkeintä on kunnioittaa ihmisen kasvoja, eikä niitä saa murtaa vaikka verukkeena olisi uuden entistä ehomman todellisen minän rakentaminen. [–] Toisen ihmisen käyttäytymisen kausaalinen selittäminen on ylemmäksi asettumista ja valmistautumista manipulatiiviseen vallankäyttöön. Ihmisen arvo voi olla hänen sisäisessä 'aidossa' minuudessa, mutta ihmisarvoisuus piilee siinä että ihmistä kohdellaan persoonana, sinä minä hän esiintyy.²⁸⁷

Lainauksessa korostuu ihmisen ”minuuden” kunnioittaminen ja jokaisen vapaus esittää itsensä ja minuutensa tavalla, jolla haluaa. Tärkeää on ihmisläheisyys ja ihmisen kunnioitus, joka tulee esille siinä, että ihmistä kohdellaan ihmisenä eikä tavoite saa olla niin sanotusti paremman minän rakentaminen tämän kustannuksella. Lainauksesta sekä yleisesti Goffmanin teoksesta havaitaan yhtäläisyyksiä Marraskuun liikkeen ajatuksiin; tärkeää oli yksilöiden kunnioitus eikä ihmisiltä saisi riistää oikeuksia tai minuutta esimerkiksi laitoshoidon tai lainsäädännön kautta. Merkittävää onkin pohtia, missä määrin Marraskuun liike sai kansainvälisiä vaikutuksia ja missä määrin nämä vaikutukset ehkä näkyivät liikkeen omissa mielipiteissä sekä toiminnassa. Vastauksena tähän Myllykangas kirjoittaa, kuinka Kettil Bruun otti muun muassa Goffmanilta vaikutuksia kirjoittaessaan *Pakkoauttajat* -teoksessa, kuinka lisääntyneet vapaudenriistot kuvastivat enemminkin suhtautumista mielisairaisiin kuin sairaiden todellista lukua.²⁸⁸ Nähdään siis, että jo 1960-luvulla liikkeen jäsenet saivat jonkin verran vaikutteita kansainvälisestä keskustelusta. Tähän kansainväliseen 1960–1970 -lukujen keskusteluun liittyi maailmanlaajuinen psykiatristen sairaaloiden kritisointi. Merkittäviä ensimmäisiä kriitikkoja oli Erving Goffman sekä Italialainen psykiatri Franco Basaglia.²⁸⁹ Goffmanin ohella myös Basaglian vuoden 1968 teoksella *Kumous laitospaailmassa* oli merkittävä rooli Marraskuun liikkeelle.²⁹⁰

Tässä Goffmanin ja Basaglian kritiikissä oli kyse antipsykiatriasta. Myllykangas kirjoittaa, kuinka juuri Goffmanin teoksen kautta Marraskuun liike välitti antipsykiatrisia käsityksiä suomalaiselle lukijakunnalle. Toisaalta Myllykankaan mukaan Marraskuun liikettä ei voida kuitenkaan ongelmattomasti pitää suomalaisena antipsykiatrian ilmentymänä, sillä liike keskittyi enemmän kyseenalaistamaan esimerkiksi sitä, miten yhteiskunta oli järjestetty ja psykiatrinen hoito toteutettu eikä se perinteiseen antipsykiatriseen tapaan keskittynyt niinkään psykiatrian perusperiaatteiden kyseenalaistamiseen. Myllykangas arvioi, että suomalaisen

²⁸⁷ Mäkelä 1997.

²⁸⁸ Myllykangas 2012, 407.

²⁸⁹ Ahonen 2022, 56.

²⁹⁰ Honkala 2010, 21.

kritiikin suhde kansainväliseen antipsykiatriaan oli vielä 1960-luvulla hyvin satunnaista. Tämä on nähtävissä esimerkiksi siinä, miten suomalaisissa kirjoituksissa viittauksia kansainvälisiin tutkimuksiin ei esiinny. Artikkelissaan Myllykangas käsittelee suomalaista itsemurhatutkimusta ja kirjoittaa, kuinka suomalainen kritiikki sai jonkin verran vaikutteita kansainvälisestä keskustelusta, mutta esimerkiksi Kollega-lehdessä julkaistujen itsemurhia käsittelevien artikkelien kirjallisuusluetteloissa ei kansainvälisesti tunnettuja antipsykiatrian klassikoita löydy. Myllykankaan mukaan kiinnittyminen osaksi kansainvälistä keskustelua tapahtuikin enemmän vasta 1970-luvun alkupuolella. Huomioitavaa on, että itsemurhaa käsittelevät artikkelit, joihin Myllykangas viittaa, olivat ainakin osaltansa Marraskuun liikkeen jäsenten kirjoittamia.²⁹¹ Liike koosti myös joitakin kirjallistoja ja näidenkin osalta nähdään, että lukuun ottamatta Goffmanin teosta, muut antipsykiatrian kansainväliset klassikot loistavat listoista poissaolollaan.²⁹²

Antipsykiatriaan on liitetty myös ajatus, kuinka psyykkistä sairautta ei olekaan ja yritykset hoitaa sairautta, jota ei ole olemassakaan, ovat vain vallankäyttöä. Muun muassa juuri Goffmanin on nähty edustaneen tätä linjaa. Poikkeavuuden käsite nousee myös oleelliseen rooliin tässä antipsykiatrian muodossa. Psykiatriset potilaat eivät ole tämän ajatusmallin mukaan sairaita, vaan he ovat ainoastaan poikkeavia.²⁹³ Marraskuun liikkeen ei voida sanoa jakaneen tätä ajatusta, vaikka jäsenet Goffmania innokkaasti lukivatkin. Marraskuun liikkeen kritiikin kontrollipoliittikkaa ja laitoksia kohtaan voidaan kuitenkin jossain määrin nähdä olevan osa yleismaailmallista antipsykiatrista liikehdintää. Erona on kuitenkin, että liike ajoi enemmänkin reformista agendaa eikä se ollut suoraan psykiatrian vastainen tai kieltänyt psyykkisiä sairauksia.²⁹⁴

Myös liikkeen jäsenet ovat itse arvioineet, että Suomessa psykiatriaan kohdistunut kritiikki ei vastannut täysin antipsykiatria. Teoksessaan *Mielisairaalassa* Taipale kirjoittaa, kuinka antipsykiatria sai Suomessa pakkohoidon ja laitoshoidon vastaisen muodon eikä Suomeen levinnyt ajatus siitä, että mielisairaudet olivat ainoastaan potilaan elämäkokemusten ja yhteiskunnan epäkohtien heijastumia. Suomessa nähtiin sen sijaan, että epäkohdat aiheuttivat osan potilaiden ulkoisista oireista. Hän huomauttaa myös, kuinka Suomessa erityisesti

²⁹¹ Myllykangas 2012, 408; Kollega 4/1968.

²⁹² Kontrollipoliittista kirjallisuutta, Da, 1F9 ML, Kansan Arkisto, Kirjallisuusluettelo, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

²⁹³ Shorter 2005, 323.

²⁹⁴ Myllykangas, Parhi 2019, 199

sosiologit lukivat antipsykiatrisia teoksia, eikä niistä syntynyt merkittävää debattia psykiatrien keskuudessa.²⁹⁵ Honkala kirjoittaa myös, kuinka haastattelemiensa jäsenten antipsykiatrisuus vaihteli. Taipale oli kertonut olleensa vähemmän innostunut antipsykiatriasta, vaikkakin näki sekä Goffmanin että Basaglian laitoskritiikin merkittäväksi. Vastaavasti Andersson näki antipsykiatrian merkittävämmäksi ja häntä on Honkalan mukaan kuvailtu antipsykiatrian uranuurtajaksi Suomessa.²⁹⁶ Viitteitä Anderssonin antipsykiatrista näkemyksistä löytyy esimerkiksi hänen artikkelistaan ”Psykiatria ja politiikka”, joka löytyy muun muassa vuonna 1975 julkaistusta teoksesta *Psykiatrian kriisistä*. Artikkelissa Andersson kritisoi psykiatria kirjoittamalla, kuinka institutionaalisen psykiatrian perusharha on näkemys, että psykiatria on tieteellistä, puolueetonta ja epäpoliittista. Hän näkee, että psykiatriassa on ”me-terveet/he-potilaat -asetelma”, sillä tämä on vallanpitäjien turvallisuuden ja vallankäytön kannalta välttämätöntä. Andersson viittaa myös Szaziin kirjoittaessaan, kuinka Szazin mukaan psykiatriassa on harha psyykkisestä terveydestä ja sairaudesta.²⁹⁷ Itse psykiatrina Andersson oli siis ilmeisen kriittinen psykiatria kohtaan ja hänen näkemyksissään nähdään enemmän viitteitä kansainväliseen antipsykiatriaan kuin monilla muilla Suomessa. Hän jakaa ajatuksen psykiatrisesta hoidosta vallankäytön muotona, mutta ei kuitenkaan kiellä psyykkisten sairauksien olemassaoloa. Siinä missä Marraskuun liikkeen antipsykiatria sai siis laitosvastaisuuden muodon, Anderssonin linjan voidaan nähdä edustavan enemmän nimenomaisesti psykiatrian vastaisuutta.

Kuten monissa muissakin asioissa, jäsenten välillä oli antipsykiatrian osalta siis painotuseroja. Antipsykiatria saatettiin joidenkin osalta nähdä tärkeämmäksi ja siitä otettiin vaikutteita, toiset taas eivät niin innostuneet antipsykiatriasta sinänsä, vaikka antipsykiatrista kirjallisuutta lukivatkin. Käytännön tasolla Goffmanin teoksen suomentaminen näyttää olleen Marraskuun liikkeen merkittävin yritys kytkeä itseään osaksi kansainvälistä antipsykiatrista keskustelua. Kokonaisuudessaan liikettä ei voida kuitenkaan pitää puhtaana antipsykiatrian ilmentymänä Suomessa. Tästä huolimatta se sai jonkin verran innoitusta niin kansainvälisestä antipsykiatrisesta keskustelusta. Samaa on nähtävissä kansainvälisen radikalismien osalta. Liike kuitenkin muokkasi niitä sopimaan omiin tarkoitus- ja toimintaperiaatteisiinsa sekä Suomen yhteiskunnalliseen ilmapiiriin ja tämän tutkimuksen tapauksessa, mielenterveyspolitiikkaan. Parpola kirjoittaakin, että vaikka lähtökohdat ja toiminta olivat

²⁹⁵ Taipale 2017, 31–32.

²⁹⁶ Honkala 2010, 21

²⁹⁷ Andersson 1975, 12–13.

erilaiset, Marraskuun liikkeen taustalla oleva ajatusmalli ammensi 1960-luvun kansainvälisen radikalismien peruskäsitteistä.²⁹⁸ Huomioitavaa on kuitenkin, että kansainvälisyyttä liike harjoitti pääasiassa Pohjoismaiden suuntaan, joskin konkreettiseen yhteistyön esimerkiksi Ruotsissa vaikuttaneen KRUMin kanssa on arvioitu loppupeleissä olleen rajallista. Yksi esimerkki yhteistyöstä on kuitenkin vuonna 1968 julkaistu antologia, johon oli koottu Pohjoismaiden vankiloitten vankien kirjoituksia.²⁹⁹ Marraskuun liikkeen kansainvälisyys toteutui pitkälti teoreettisella tasolla, esimerkiksi viittaamalla kansainvälisiin teksteihin ja muiden maiden toimintatapoihin, kun taas konkreettinen kansainvälisten yhteistyö jäi vähäiseksi. Kansainvälisyys näkyi siis erityisesti viittauksina muiden maiden – lähinnä Pohjoismaiden – käytäntöihin tai sisärjestöiden toimintaan. Lisäksi niiden kautta haalittiin tietoa, jota hyödynnettiin omassa julkaisuissa.

²⁹⁸ Parpola 2013, 180–181.

²⁹⁹ Saksholm 2020, 107.

5 Mielisairaalaviikon jälkeen

Mielisairaalaviikon jälkeen vuonna 1969 Marraskuun liikkeen toiminta alkoi vähitellen hiipua. Lopulta vuonna 1972 liike lakkautettiin. Kuitenkin vielä vuosilta 1969–1971 on löydettävissä jonkin verran lehdistö- sekä arkistomateriaalia liikkeen toimintaan liittyen. Merkittävin julkaisu liikkeen toimintavuosien loppuaikana oli sen julkaisema lehti *Wibelius*, jota ilmestyi kolme numeroa vuoden 1971 aikana. Tässä luvussa käsitellään ensin liikkeen toimintaa mielisairaalaviikon jälkeen, muun muassa *Wibeliuksen* kautta. Sen jälkeen tarkastellaan liikkeen toiminnan hiipumista, sen jättämää perintöä sekä siihen kohdistunutta kritiikkiä.

5.1 Toimita hiipuu: ”Tarvitaanko Marraskuun liikettä enää?”

Keskustelu lehdissä jatkui mielisairaalaviikon jälkeen, mutta monissa julkaisuissa radikaalit ja yhteiskuntakriittiset tekstit saivat vuoden 1969 mittaan jäädä taka-alalle. *Medisiinarin* 2/1969 pääkirjoituksessa kirjoitettiin, kuinka *Medisiinari* on muuttunut yhteiskuntakriittiseksi julkaisuksi, jonka esittämät mielipiteet olivat ristiriidassa seuran jäsenistön yleisen mielipiteen kanssa. Tämän takia päätettiin, että seuraavasta numerosta lähtien lehti edustaisi lääketieteenkandidaattiseuran näkökantoja ja seuran hallitus vastaisi lehden linjasta. Viime vuosina kun oli päätoimittaja sanellut, mitkä kirjoitukset lehteen kelpuutetaan.³⁰⁰ Myös seuraavan lehden pääkirjoituksessa käsiteltiin edelleen samaa asiaa ja sitä, kuinka *Medisiinaria* ei enää toimitettu medisiinareille, vaan joillekin muille. Kirjoittajan mielestä kuitenkin, edellisten vuosien muutamat erikoisnumerot, jotka käsittelivät yhteiskunnassa vallitsevia epäkohtia, saivat vilkkaan keskustelun aikaan ja ovat olleet alkuna monille uudistuksille sekä uudistuspyrkimyksille. Lopulta mielipiteet kuitenkin kärjistyivät niin, että ne menivät liian kauas lehden lukijakunnan ideologiasta. Lopulta tästä seurasi lehden vuoden 1968 päätoimittajan ja Marraskuun liikkeen jäsenen Matti Rankin erottaminen.³⁰¹

Sitä mukaan, kun lehtien linja muuttui niin sanotusti asiallisemmiksi eli vähemmän yhteiskuntakriittisiksi ja radikaaliksi, vähenivät myös Marraskuun liikkeen jäsenten kirjoitukset niissä sekä vastaavasti myös Marraskuun liikkeestä kirjoittelu. Vielä keväällä 1969 puhuttivat ylioppilaslehdessä Marraskuun liikkeen huumausaineryhmä ja *Medisiinarissa*

³⁰⁰ *Medisiinari* 2/1969, pk.

³⁰¹ *Medisiinari* 3/1969, pk.

keskusteltiin lyhyesti muun muassa vankeinhoidosta.³⁰² Muuten keskustelu lehdissä alkoi irtautua Marraskuun liikkeen teemoista ja sellaisten henkilöiden, joiden voidaan varmasti sanoa olleen jäseniä, kirjoitukset alkoivat samalla vähentyä.

Kun kirjoittelu muissa julkaisuissa väheni, alkoi Marraskuun liike julkaisemaan omaa lehteään *Wibeliusta*. Lehden mukaan tätä kontrollipoliittista lehteä ilmestyi kuusi numeroa vuodessa.³⁰³ Vuodelta 1971 on kuitenkin löydettävissä vain kolme numeroa ja tämän jälkeisinä vuosina ei lehteä enää ilmeisesti julkaistu. Syytä sille, miksi lehteä lopulta ilmestyi vain kolme numeroa, ei ole tiedettävissä. Mahdollisesti liikkeen jatkuvalla rahapulalla oli vaikutusta tähän. Toisaalta liikkeen toiminta oli muutenkin jo sammumassa, joten ehkä aktiivisia tekijöitä ei enää löytynyt tai sitä mukaan kun liikkeen toiminta hiipui, koki *Wibeliuksen* näin samalla luonnollisen kuoleman.

Vaikka lehteä ilmestyi vain kolme numeroa, käsitellään niissä laajasti niitä aiheita, joita Marraskuun liike toiminnassaan huomioi. Keskustelua oli niin rikoslaista, psykiatriasta, irtolaisista sekä alkoholisteista. Lisäksi pohdittiin myös Marraskuun liikkeen toimintaa sekä tulevaisuutta. *Wibeliuksessa* 1/1971 Ilkka Taipale kirjoitti, kuinka liikkeen täsmälliset saavutukset esimerkiksi lainsäädännön osalta olivat olleet vähäisiä, mutta uudistuksia oli kuitenkin parhaillaan käsiteltävänä. Lisäksi merkittävää oli se ilmapiirin muutos, jota liike oli edesauttanut tietyn politiikan alueella. Taipaleen mukaan työ ei kuitenkaan vielä ollut valmis, vaan liike oli säilytettävä potentiaalisena taisteluelimenä kontrollipolitiikan sektorilla.³⁰⁴ Myös Sixten Bondestam kirjoitti Marraskuun liikkeestä, kontrollipolitiikasta ja sen yhteydestä luokkadiskriminaatioon. Hänen mukaansa kontrollipolitiikka toimi niiden eduksi, joilla oli hallussaan taloudellinen valta ja niitä vastaan, joilla sitä ei ole.³⁰⁵

Nämä molemmat kirjoitukset vastaavat sitä, mitä liikkeen kirjoittelu oli jo muutaman vuoden ajan ollut. Luokkadiskriminaatio puhutti edelleen ja nähtiin, että yhteiskunta toimii väärin sortaessaan vähempiosaisia ja poikkeavia kontrollipolitiikan kautta. Oman lehden osalta kirjoittelu ei siis merkittävästi muuttunut. *Wibeliuksessa* jatkui myös liikkeen periaate päästää poikkeavat ääneen, sillä joka lehdessä oli mielipidepalsta, johon lukijat saivat lähettää omia kirjoituksiaan. Lehdessä 1/1971 on julkaistu esimerkiksi kirjoituksia nimellä ”Elämäni

³⁰² *Ylioppilaslehti* 14/1969; *Medisiinari* 6/1969.

³⁰³ Ks. esim. *Wibelius* 1/1971, ”Wibelius”

³⁰⁴ *Wibelius* 1/1971, Ilkka Taipale ”Kolme vuotta Marraskuun liikettä”.

³⁰⁵ *Wibelius* 1/1971, Sixten Bondestam ”Marraskuun liike”.

mielisairaalassa”, jossa nimimerkki ”KP” kirjoittaa kokemuksistaan psykiatrisessa sairaalassa.³⁰⁶

Numerossa 2/1971 julkaistiin Claes Anderssonin artikkeli otsikolla ”Psykiatria ja Poliitiikka”. Samainen artikkeli julkaistiin teoksessa *Psykiatrian kriisistä* vuonna 1975 ja sitä on käsitelty tässä tutkimuksessa jo antipsykiatrian valossa. Antipsykiatriset vivahteet tulevat esille myös Anderssonin pohdinnoissa liittyen psykiatrian arvovapauteen, sen käyttöön dehumanisaation keinona sekä psykiatrian kielenkäyttöön. Viimeiseen liittyen Andersson kirjoitti, kuinka psykiatrian kielenkäyttö oli oikeastaan vallankäyttöä, vaikkakin usein peitettyä sellaista. Esimerkkinä tästä Andersson pohti tapoja, jolla psykiatrit voivat semantiikan kautta luokitella potilaita ja kuinka tämä todisti sitä, miten psykiatrit kielenkäytössään käyttivät ”porvarillisen keskiluokan taloudellisten ja sosiaalisten asenteiden värittämää deskriptiota ja diagnosointia”. Tämän seurauksena potilas saattoi alkaa jopa itse näkemään itsensä tavalla, jolla psykiatri häntä kuvaili.³⁰⁷ Antipsykiatrian ohella nähdään, kuinka Marraskuun liikkeen jäsenet pohtivat myös kielenkäyttöä ja kuinka se nähtiin yhtenä vallankäytön ulottuvuutena psykiatrian alalla.

Numerossa 2/1971 julkaistiin myös Kauko Niemisen artikkeli ”Auktoriteetti paskiaiset”. Nieminen jatkoi osaltansa myös kielenkäytön valtaulottuvuuden teemoissa kirjoittaessaan, kuinka

[–] mitä yksi auktoriteetti, tarkoitan psykiatrin tittelinen auktoriteettipaskiainen on kirjoittanut lausuntoonsa, sitähan ei toinen psykiatrintittelinen auktoriteettipaskiainen voi väittää vääräksi eikä yleensä koko ko. yhteiskuntakoneisto, vaikka ko. lausunto olisi objektiivisesti arvostellen, kuinka subjektiivinen tai väärä tahansa.³⁰⁸

Nieminen näki, että psykiatreilla on valtaa, joka tuli esille heidän kirjoittamissaan lausunnoissaan. Tämä oli epäedullista potilaille, sillä muu yhteiskunta yleensä uskoo psykiatrin lausuntoon, oli se miten ”väärä” tahansa. Toisin sanoen Niemisen mukaan psykiatrit pystyivät lausunnoillaan vahingoittaa potilaita. Näin ajatteli myös Andersson. Hänen kielenkäyttönsä ei ollut kuitenkaan yhtä radikaalia kuin Niemisen, jonka kielenkäyttö voidaan kiteyttää hänen vaatimukseensa kutsua psykiatreja ”psykiatrin tittelisiksi auktoriteettipaskiaisiksi”, psykiatrisia sairaaloita ”nykyajan inkvisitiolaitoksiksi”, poliiseja ja

³⁰⁶ *Wibelius* 1/1971, ”Elämäni mielisairaalassa”.

³⁰⁷ *Wibelius* 1/1972, Claes Andersson ”Psykiatria ja Poliitiikka”.

³⁰⁸ *Wibelius* 1/1971, Kauko Nieminen ”Auktoriteetti paskiaiset”.

psykiatristen sairaaloiden henkilökuntaa ”psykiatrin tittelisten auktoriteettipaskiaisten roboteiksi”.³⁰⁹

Andersson ja Nieminen kirjoittivat siis molemmat psykiatrian arvosidonnaisuudesta ja siitä, miten psykiatreilla oli valtaa, joka tulee esille heidän kirjoittamissaan lausunnoissaan ja potilaskertomuksissaan. Kirjoittajien lähestymiskulmat ja erityisesti kielenkäyttö erosi kuitenkin toisistaan. Tästä voidaan nähdä, miten Marraskuun liikkeeseen mahtui erilaisia näkemyksiä ja jäsenten välillä niin ideologisuus, radikaalisuus kuin akateemisuus olivat eri tasolla. Anderssonin teksti on huomattavasti akateemisempaa, vaikka siinäkin nähdään viitteitä sekä antipsykiatriin että poliittisiin näkemyksiin hänen puhuessaan esimerkiksi ”porvarillisesta keskiluokasta”.³¹⁰ Kielenkäytön radikaalisuus ei kuitenkaan yllä samalle tasolle kuin Niemisen. Molemmat kirjoitukset on kuitenkin julkaistu Marraskuun liikkeen omassa julkaisussa, joten voidaan tulkita, että liike näki molemmat tekstit niiden eroista huolimatta omakseen. Tämä jossain määrin kiteyttää myös koko liikkeen toiminnan: toisaalta vedottiin tieteellisiin tutkimuksiin ja pyrittiin samaan keskustelua aikaan esimerkiksi vallankäyttäjien suuntaan. Samaan aikaan oltiin radikaaleja vaadittaessa uudistuksia ja hyödynnettiin provokaatiota toiminnassa.

Viimeiseksi jääneessä lehdessä 3/1971 Ilkka Taipale kirjoitti otsikolla ”Keskussairaalan riistäjät ja proletariaatti” tulojaosta sairaalaympäristössä. Lisäksi lehdessä oli jälleen runsaasti mielipidekirjoituksia ja muun muassa seksuaalirikoslainsäädännön uudistus puhutti. Uusi laki ei enää kriminalisoinut homoseksuaalisuutta, mutta rangaistavaa oli julkinen kehottaminen samaa sukupuolta olevien sukupuolisuhteeseen. Käytännössä tämä tarkoitti, että esimerkiksi lehtien ilmoituspalstalla ei saanut viitata rikoslain alaisiin tekoihin. Samalla sivulla Marraskuun liike julkaisi ilmoituksia, joiden tavoitteena oli ”helpottaa samoin ajattelevien yhteydenpitoa ja yhteistoimintaa erilaisten harrastusten parissa”.³¹¹

Edellä esitellyistä katsauksista *Wibeliukseen* nähdään, että lehtikirjoittelussa liike keskittyi yhä samoihin aiheisiin, joita varten se oli alun perin perustettu. Samankaltaisuutta myös aiemmin muualla julkaistuihin kirjoituksiin on havaittavissa. Myös tutut nimet, kuten Ilkka Taipale ja Claes Andersson kirjoittivat yhä lehteen. Andersson ja Taipale olivat myös aktiivisia liikkeessä lähes loppuun asti. Andersson toimi puheenjohtajana vuonna 1969 ja

³⁰⁹ Wibelius 1/1971, Kauko Nieminen ”Auktoriteetti paskiaiset”.

³¹⁰ Wibelius 2/1972, Claes Andersson ”Psykiatria ja Poliitiikka”.

³¹¹ Wibelius 3/1972, Ilkka Taipale ”Keskussairaalan riistäjät ja proletariaatti”

Taipale vuonna 1970. Vuoteen 1972 mennessä molemmat olivat poistuneet hallituksesta.³¹² Julkisesta keskustelusta nähdään myös, kuinka esimerkiksi mielenterveys puhutti edelleen jonkin verran ja erityisesti *Wibeliuksen* vapaassa sanassa aihe sai merkittävästi palstatilaa. Kun julkista keskustelua tarkastellaan laajemmasta näkökulmasta, nähdään, että keskustelu monelta osin pyöri samoissa aiheissa hyödyntäen samoja argumentteja ja käytännön esimerkkejä kuin aikaisemmin. Huomioitavaa on kuitenkin, että vuoden 1968 jälkeen ideologisuus alkoi näkyä aikaisempaa enemmän erityisesti, kun tarkastellaan tekstejä retoriikan ja diskurssien tasolla.

Arkistomateriaalin osalta on nähtävissä samankaltaista kehitystä, kuin muussa julkisessa keskustelussa. Vuonna 1969 liike jatkoi myös osallistumistaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Maaliskuussa 1969 liike antoi sosiaalihuollon periaatekomitean mietinnölle lausunnon, jossa se muun muassa kritisoi, kuinka mietinnössä ei huomioitu mielisairaslain nojalla suoritettuja vapaudenriistoja.³¹³ Seuraavassa kuussa se kirjoitti sosiaali- ja terveystieteille kirjelmän, jossa käsiteltiin syrjintää. Muun muassa laki naisten kelpoisuudesta valtion virkaan sisälsi syrjintää naisia kohtaan. Merkittävä syrjinnän kohteeksi joutunut ryhmä oli liikkeen mukaan myös erilaisissa laitoksissa suljettuina olleet sekä jotkin kansalliset vähemmistöt. Liike kirjoitti, kuinka edellä mainitut ryhmät joutuivat myös työelämässä ja ammattikoulutuksessa syrjityiksi, sillä mainitut ”leimatut ihmiset” olivat järjestäytymättömiä ja hajallaan ja muodistavat huonoimmin palkatun ja turvatun ihmisryhmän. Tämä asetti heidät tehokkaimman riiston kohteeksi.³¹⁴

Jonkin verran intoa yhteiskunnalliseen keskusteluun riitti siis yhä liikkeen loppuvuosina, vaikkakin se myös havaitsi, että tietyissä asioissa sitä ei niinkään huomioitu. Vuonna 1970 liike antoi lausunnon sosiaalihuollon periaatekomitean III jaoston luonnoksesta perheiden ja alaikäisten sosiaalihuoltoa koskeväksi mietinnöksi. Lausunnon alussa kirjoitettiin, kuinka ”liike on hyvin tietoinen, että sen lausunnoilla on rituaalinomainen ja viihteellinen merkitys sosiaalihuollon periaatteita hahmotellessa”.³¹⁵ Liike koki siis, että esimerkiksi sosiaalihuollon osalta sen vaikutusmahdollisuudet olivat vähäiset eikä sen lausuntoja huomioitu sen toivomalla tavalla, eivätkä ne saaneet toivottua muutosta aikaan.

³¹² Tiedote 1/1969 ja Tiedote ML:n vuosikokouksesta 27.2.1970, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto, Tiedote 1/1972, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

³¹³ Sosiaalihuollon periaatekomitean mietintö, pyydetty lausunto/ML, 15.3.1969, Da, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

³¹⁴ Sosiaali- ja terveystieteille, Marraskuun liike r.y. Helsinki 30.4.1969, Da, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

³¹⁵ Marraskuun liikkeen lausunto sosiaalihuollon periaatekomitean III jaoston luonnoksesta perheiden ja alaikäisten sosiaalihuoltoa koskeväksi mietinnöksi, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

Toivomaansa muutosta eivät olleet saaneet myöskään liikkeen jäsenet Kuokkanen ja Hirvensalo. Tiedotteessa, joka voidaan sijoittaa ideologiaseminaarin jälkeiseen aikaan, Kuokkanen kirjoittaa, kuinka jatkuvan ja kriittisen ideologisen keskustelun täytyisi olla yhteiskunnan ja kontrollipolitiikan tutkimisen ja analysoinnin ohella liikkeen toiminnan perustana. Ideologisen keskustelun jatkuminen piti Kuokkasen mukaan liikkeen toimintakykyisenä. Lisäksi sekä Kuokkasen että Hirvensalon allekirjoittamassa tekstissä kirjoitettiin, kuinka kirjoitushetkellä Suomessa ei näyttänyt olevan otollisia olosuhteita vallankumoukselle. Heidän mukaansa oli epätodennäköistä, että siirtyminen sosialismiin tapahtuisi lähiaikoina. Tämän takia liike joutui ajamaan uudistuksia vallitsevan järjestelmän puitteissa, mutta merkittävää olisi, että uudistukset valitaan taloudellisen järjestelmän muuttamista ja työtä tekevien etua silmällä pitäen.³¹⁶ Tässä nähdään kirjoittajien yhteydet vallankumouksellisuuteen. Nähdään myös, että kyseisten kirjoittajien osalta toiveessa todella oli silloisen valtiollisen järjestelmän kumoamiseen tähtäävä kumous, eikä vain ajatus ”vallan” kumoamisesta. Ideologista keskustelua yritettiin kuitenkin vielä herätellä uudella ideologiaseminaarilla, joka oli tarkoitus järjestää 24.5.1970. Arkistomateriaaleista ei käy ilmi toteutuiko seminaari. Seminaarissa pyrittäisiin erityisesti tarkastelemaan liikkeen tulevaisuutta ja sen tarpeellisuutta ja esimerkiksi Taipale pitäisi puheenvuoron otsikolla ”Tarvitaanko Marraskuun liikettä enää?”³¹⁷ Tästä nähdään viitteitä tulevaan: seuraavan kahden vuoden aikana liikkeen toiminta alkoi hiipumaan entisestään, kunnes se lakkautettiin vuonna 1972.

5.2 ”Jotain sellaista radikaalia aikoinaan” vaiko pelkkää vankien hyysäystä?

Marraskuun liikkeen toiminta ei ottanut enää käynnistyäkseen mielisairaalaviikon jälkeen. Merkittävämmäksi asiaksi liikkeen loppuvuosina voidaan nähdä *Wibeliuksen* julkaiseminen, joka sekin lopulta loppui ilmeisesti odotettua aiemmin. Miksi ja mihin Marraskuun liikkeen toiminta loppui? Tähän ei ole yksiselitteistä vastausta, mutta huomioitavaa on, että alusta lähtien liikkeen tavoitteena olikin tehdä itsensä tarpeettomaksi saamalla poikkeavat organisoitumaan ja ajamaan itse omia asioitansa.³¹⁸ Se, onnistuiko liike tässä vai joutuiko se lakkauttamaan itsensä muista syistä, voidaan kuitenkin asettaa jossain määrin kyseenalaiseksi.

Liike kärsi nähtävästi rahapulasta koko toimintavuosiensa ajan. Jo vuonna 1967 Mäkelä kirjoitti, kuinka liike ei kuvittellut liikoja mahdollisuuksistaan vaikuttaa yhteiskuntaan, sillä se

³¹⁶ ”Edelläkuvatunlainen toiminta...”, Da sidos, 1F9 ML, Kansa Arkisto.

³¹⁷ Tiedote 2/1970, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

³¹⁸ Myllykangas, Parhi 2019, 195.

oli täysin rahaton, heikko järjestövoimaltaan sekä täysin vapaaehtoiseen työhön perustuva järjestö. Vuosien edetessä, liike jatkuvasti muistutteli tiedotteissaan jäseniään maksamaan jäsenmaksun. Esimerkiksi tiedotteessa 6/1968 kirjoitetaan otsikolla ”apua”, kuinka liike oli täysin varaton. ”Pienenä vihjeenä” annettiin yhdistyksen postisiirtotilin numero. Vihje ei näyttänyt monelle aukeavan, sillä vuonna 1969 jäsenmaksun maksoi vain 20 % jäsenistä.³¹⁹ Mahdollisesti heikko taloudellinen tila pakotti liikkeen lopettamaan toimintansa. Toisaalta jäsenet ovat itse arvioineet, että liike päätettiin lakkauttaa, sillä sen nähtiin tehneen tehtävänsä eli vaikuttaneen valtionhallintoon ja mielipiteisiin. Lisäksi sen nähtiin myötävaikuttaneen uusien alakohtaisten etujärjestöjen syntyyn.³²⁰ Taipale kirjoitti *Wibeliuksessa* vuonna 1971, kuinka liikkeen alkuperäisistä toiminnoista osa on jo siirtynyt muille järjestöille. Uusina järjestöinä oli perustettu Krim, Psyke, Sexpo ja Varusmiesliitto. Lisäksi Taipaleen mukaan monet virallisetkin järjestöt olivat joutuneet tarkistamaan kantojaan tietyissä asioissa.³²¹ Mahdollisesti kyse oli näiden asioiden yhteisvaikutuksesta. Liike oli saanut joitakin toivomiansa uudistuksia aikaan ja saanut poikkeavia organisoitumaan uusiin järjestöihin. Samaan aikaan se ei enää kyennyt kustantamaan itseään, joten toiminnan lopettaminen nähtiin ratkaisuna tilanteeseen.

Huomioitavaa on, että vielä vuonna 1972 liikkeellä oli suuriakin suunnitelmia tulevaisuuttansa varten. Tiedotteessa 1/1972 kirjoitetaan, kuinka se tulisi suuntaamaan toimintaansa entistä enemmän yhteiskunnan eri aloille. Liike tulisikin kuluvan vuoden aikana kiinnittämään enemmän huomiota juuri toimintansa laajentamiseen. Tämän vuoksi se toivoi jäsentenkin aktivoituvan toiminnan ja osallistumishalukkuutensa suhteen. Lisäksi jäseniä kehoitettiin alkamaan aktiivisesti rekrytoimaan uusia jäseniä. Tiedotteessa ilmoitettiin vielä, että helmikuussa 1972 järjestettäisiin sääntömääräinen vuosikokous, johon Marraskuun liike odotti jokaisen jäsenen, jolla ei ylivoimasta estettä ole, saapuvan.³²²

Liikkeellä oli siis vielä suunnitelmia vuodelle 1972. Rivien välistä on kuitenkin luettavissa, että liikkeellä oli vaikeuksia saada jäseniään osallistumaan ja aktivoitumaan. Vuoden 1972 hallituksesta olivat myös kadonneet liikkeen merkittävät aktiivivit, kuten Taipale, Andersson, Mäkelä. Myöskään ideologiakeskustelusta tutut Hirvensalo tai Kuokkanen eivät hallituksessa

³¹⁹ Klaus Mäkelän kirjeenvaihto J. Waltin kanssa, Tiedote 6/1968, Tiedote ML:n vuosikokouksesta 27.2.1970, Da sidos, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

³²⁰ Taipale 2013, 126–127.

³²¹ *Wibelius* 1/1971.

³²² Tiedote 1/1972, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

enää vaikuttaneet.³²³ Tuominen on arvioinut yhden asian liikkeiden kokeneen merkittävän nopean kulkeutumisen valtakulttuurin instituutioiden lähiympäristöön, jos ei jopa niiden sisälle. Myös keskustelu siirtyi nopeasti valtajulkisuuden keskustelufoorumeille.³²⁴ Kehitystä tähän oli nähtävissä jo Marraskuun liikkeen toimintavuosien aikana: sen toimintaan kuului keskustelun käyminen vallanpitäjien kanssa sekä itse valtakoneistoon soluttautuminen. Suunnitelmissa oli esimerkiksi vallata valtion hallintokoneiston johtavia virkoja, minkä Taipale arvioi osin onnistuneenkin.³²⁵ Loppuvuosina siirtymä valtakulttuurin instituutioihin konkretisoitui edelleen, kun liikkeen alkuperäiset jäsenet alkoivat siirtyä liikkeen toiminnasta muihin toimintaympäristöihin, kuten politiikkaan. Esimerkiksi Taipale valittiin kansanedustajaksi vuonna 1971.³²⁶ Andersson onkin kirjoittanut, kuinka 1970-luvun alkuun tultaessa Marraskuun liike oli tehnyt tehtävänsä ja liikkeen aktiivisimmat jäsenet vedettiin mukaan puolueiden sekä valtion komiteoiden toimintaan.³²⁷

Mickelsson on eritellyt puolueiden ja liikkeiden välisiä eroja. Yhdeksi eroksi hän mainitsee toimintaympäristön: puolueiden toimintaympäristönä on järjestelmä, kun taas liikkeet toimivat kansalaisyhteiskunnan kentällä.³²⁸ Nähdään, että Marraskuun liike aloitti osana kansalaisyhteiskuntaa, mutta pian sen tavoitteet ja toimet vetivät sitä lähemmin osaksi järjestelmää. Puolueeksi liike ei muuttunut, mutta vuosien mittaan sen toimintaympäristö muuttui ja tavoite vaikuttaa järjestelmään ja soluttautua osaksi sitä tarkoittikin, että järjestelmästä muodostui liikkeen toimintaympäristö. Mahdollisesti tämä muutos on saattanut vaikuttaa liikkeen toiminnan hiipumiseen.

Lopulta yritys vallata hallintokoneistoa kääntyi siis pääläelleen ja vetikin aktiivisemmat jäsenet pois liikkeestä osaksi järjestelmää. Voidaan pohtia, onko tämä osaltansa koitunut liikkeen lopuksi. Julkisuudessa liike oli profiloitunut juuri näiden aktiivisimpien jäsenten kautta. Alkoiko rivijäsenten kiinnostus liikkeen toimintaa kohtaan hiipua, sitä mukaa kun aktiivit siirtyivät muihin tehtäviin? Von Bonsdorff on arvioinut myös, kuinka samalla, kun osa jäsenistä siirtyi vaikuttamaan valtion hallintoon eduskunnan kautta, osa ajautui kommunistiseen opiskelijaliikkeeseen.³²⁹ Ehkä kyse on myös ollut ideologiaseminaarista alkaneesta kehityksestä. Ideologisesti sitoutuneimmat jäsenet eivät ehkä enää nähneet

³²³ Tiedote 1/1972, Fa, 1F9 ML, Kansan Arkisto.

³²⁴ Tuominen 1991, 236.

³²⁵ Taipale 2013, 126.

³²⁶ Ilkka Taipale; <<https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/620.aspx>> [Luettu 11.11.2022]

³²⁷ Andersson 2000, 21.

³²⁸ Mickelsson 2007, 32.

³²⁹ Von Bonsdorff 1986, 174.

Marraskuun liikettä riittäväksi vaikutuskanavaksi, erityisesti kun oli havaittu, että vallankumouksellisuus ei tuottanutkaan toivottua tulosta eli vallankumousta. Tämän seurauksena mahdollisesti liikkeestä siirryttiin vaikuttamaan sellaisille alustoille, joissa vallankumoukseen nähtiin olevan paremmat puitteet. Toisaalta kyse voi olla myös laajemmin yhteiskunnallisesta ilmiöstä, joka suomalaista radikalismia kosketti. Ville Pernaan mukaan Vanhan valtaus vuonna 1968 merkitsi suunnanmuutosta. Kun Vanhalla ei syntynytkään yhteistä poliittista ohjelmaa, 1960-luvun radikaalit jatkoivat töitään ja nuorempi polvi, eli 1970-luvun radikaalit, opintojaan.³³⁰ Marraskuun liikkeen ideologiaseminaari ja Vanhan valtaus osuivat ajallisesti lähelle toisiaan. Mahdollisesti kyse on ollut molempien tapahtumien yhteisvaikutuksesta, jonka seurauksena suomalainen – ja näin myös Marraskuun liikkeen – radikalismi alkoi muuttaa muotoaan: nuorempi polvi radikalisoitui entisestään, kun taas vanhempi polvi maltillistui.

Niin yhteiskunnallisella kuin liikkeen sisäisellä tasolla tapahtui siis asioita, jotka vaikuttivat merkittävästi liikkeen toimintaan, joka lopulta lakkasi vuoden 1971 aikana. Toimintaa yritettiin herätellä vielä vuonna 1972, mutta saman vuoden aikana liike kuitenkin lakkautettiin.³³¹ Jäsenet ovat arvioineet liikkeen saaneen merkittäviä uudistuksia aikaan. Taipaleen mukaan liike käynnisti tutkimuksia ja perusti varjokomiteoita sekä pari oikeita valtion komiteoita alulle. Esimerkkinä Taipale mainitsee Sosiaalihuollon periaatekomitean. Lisäksi Taipale arvioi, että liikkeellä oli vaikutusta erinäisten järjestöjen syntyyn. Esimerkkinä hän mainitsee, kuinka Psykiatrisesti kuntoutuvien etujärjestö PKE perustettiin vuonna 1970 Claes Anderssonin aloitteesta Marraskuun liikkeen hengessä. PKE:n vaatimuksena oli muiden ohella, että käsite invalidi olisi saatava koskemaan myös psykiatrisia potilaita. Tätä vaadittiin myös jo mielisairaalaviikon epäkohtaluetelossa. Vuotta myöhemmin perustettiin myös Mielenterveyden keskusliitto.³³² Myös Andersson on arvioinut, että Marraskuun liikkeen harjoittaman painostuksen kautta asiat todella muuttuivat. Muun muassa psykiatristen potilaiden oikeusturvaa parannettiin ja mielenterveyshuolto kokonaisuudessaan muuttui inhimillisemmäksi. Myös käsitys psyykkisistä sairauksista muuttui suhteellisemmaksi ja näkökulma yhteiskunnallisemmaksi. Asunnottomien suhteen saatiin myös parannuksia, kun heille järjestettiin parempia yösijoja sekä oma lääkäriasema.³³³

³³⁰ Perna 2021, 29.

³³¹ Taipale 2013, 127.

³³² Taipale 2013, 126, Taipale 2018, 219.

³³³ Andersson 2000, 21.

Myös tutkimuskirjallisuudessa on nähty liikkeen saaneen muutoksia aikaan. Esimerkiksi jo aikaisemmin mainittu sairaalademokratian käyttöönotto on nähty liikkeen saavutukseksi. Muiden asioiden osalta on nähty ilmapiirin sekä psykiatristen käytäntöjen olleen muutoksessa jo jonkin aikaa, mutta 1960-luvun radikalismi – ja näin myös Marraskuun liikkeen toiminta – joltain osin nopeutti sekä kärjisti joitakin muutoksia. Merkittävä uudistus psykiatrian kannalta tapahtui vuoden 1977 mielisairaslakiin tehdyn uudistuksen kautta. Uudistuksen tavoite oli laventaa mielisairaslain sovellutusala ja siinä säädettiin muun muassa avohoidosta, yö-, päivä- ja kotisairaanhoidosta, asuntolatoiminnasta sekä ehkäisevästä mielisairaanhoidosta. Uudistuksista huolimatta oli laki alkuperäisiin tavoitteisiinsa nähden pettymys, sillä 1960-luvulla tavoitteena oli ollut koko sairaalahallinnon kokonaisuudistus ja psykiatrisen hoitojärjestelmän uudistaminen tämän yhteydessä. Alun perin tarkoituksena oli uudistaa samalla myös sairaanhoitolaki. Näin ei kuitenkaan käynyt, ja yhtenäisen uudistuskokonaisuuden sijasta, seurauksena oli irrallisia lakeja ja niiden osittaisuudistuksia.³³⁴ Pettymyksestä huolimatta joitain uudistuksia psykiatrisen hoitoa kuitenkin koki ja voidaankin nähdä, että uudistukset koskivat asioita, joita myös Marraskuun liike toiminnassaan käsitteli. Sitä, missä määrin liike on itse vaikuttanut uudistusten toteutumiseen, ei voida täysin arvioida, mutta ajan merkittävänä yhteiskunnallisena keskustelijana sen osuutta ei voida kuitenkaan sulkea pois.

Niin sanottujen poikkeavien osalta liikkeen on nähty vaikuttaneen rohkaisevasti – sen ansiosta kasvoi ihmisten uskallus ryhtyä kertomaan vaikeuksistaan.³³⁵ Konkreettisimmin tämän voidaan nähdä toteutuneen liikkeen julkaisemien kirjojen perusteella sekä *Wibeliuksessa* julkaistujen mielipidekirjoitusten kautta. Pelkkää kiitosta liike ei kuitenkaan aikanaan saanut. Sitä kritisoitiin muun muassa siitä, että sen jäsenten päämääränä oli tuoda itseään julkisuuteen ja käyttää kontrollipolitiikan uhreiksi joutuneiden olkapäitä siinä apunaan.³³⁶ Sen toiminnan rajoittuneisuus on myös havaittu. Sosiaalineuvos Kaarlo Helasvuo kirjoittaa esimerkiksi, kuinka liike näki lastensuojelun toimenpiteet yksipuolisesti poikkeavan käyttäytymisen kontrollina ja niitä verrattiin rikoslain puitteissa tapahtuviin toimiin.³³⁷ Mielenterveyden osalta voidaan osittain nähdä samanlaista kehitystä. Keskustelun keskipisteenä oli poikkeavan

³³⁴ Parpola 2013, 183, 198

³³⁵ Salo, Ahlfors 1970, 59.

³³⁶ *Medisiinari* 4/1968, Ritva Pelkonen ”Marraskuun liikettä tarvitaan”, 77–78.

³³⁷ Helasvuo 1997, 33.

käytöksen kontrolli ja tällä saatettiin perustella niin laitoshoidon, avohoidon puutetta ja lainsäädännön diskriminaatiota.

Merkittävää kritiikkiä liike on saanut myös siitä, kuinka sen kiinnostus kaikkia poikkeavien ryhmiä kohtaan vaikutti olevan pintapuolista. Tutkija Timo Soukola kysyy:

Saiko liike aikaiseksi kohennuksia rappioalkoholistien, varusmiesten ja mielisairaalapotilaiden oloihin? Ensimmäisten tempauksien jälkeen huomio liikkeen tätä työskäköä kohtaan taisi hiipua nopeasti, densojen ja hullujen puolustaminen kun ei herättänyt alkuunkaan samaa suuttumusta kunnan kansalaisissa kuin vankien niin sanottu hyysäys.³³⁸

Tässäkin tutkimuksessa on havaittu, kuinka kriminaalipoliitikka ja vangit herättivät runsaasti keskustelua liikkeen jäsenten keskuudessa. Erityisesti tämä on havaittavissa lehtikirjoituksissa, mutta myös arkistomateriaaleissa. Merkittävää toimintaa psykiatristen sairaaloiden ja potilaiden hyväksi esiintyi ja aiheesta keskusteltiin myös lehdissä. Tämän toiminnan voidaan kuitenkin monilta osin nähdä keskittyneen yhden viikon – mielisairaalaviikon – ajalle.

Liike sai siis niin toimintavuosiensa aikana sekä sen lakkauttamisen jälkeen osakseen kritiikkiä, mutta myös kiitosta ja positiivisia arvioita. Nähdään myös, kuinka Marraskuun liike näkyy yhä nykypäivän keskustelussa. *Helsingin Sanomat* julkaisi Claes Anderssonin kuoleman myötä vuonna 2019 artikkelin otsikolla ”Claes Anderssonin kanssa Marraskuun liikkeen perustanut Ilkka Taipale muistelee kollegaansa: Ennen kaikkea hän oli kovan luokan lääkäri”.³³⁹ Marraskuun liikkeessä toimiminen nähtiin siis leimaavaksi osaksi Anderssonin elämää aina hänen kuolemaansa asti. Marraskuun liike muistetaan myös yhteiskunnallisella kentällä. Esimerkiksi *Turun Sanomat* uutisoi vuonna 2019, kuinka eduskuntaan on perustettu päihdepolitiikkaan keskittyvä Marraskuun ryhmä, jonka nimi on saanut inspiraationsa Marraskuun liikkeestä.³⁴⁰ Tässä havaitaan myös, kuinka kritiikistä huolimatta liikettä ei muisteta ainoastaan sen toimista kriminaalipoliittisella kentällä.

³³⁸ Soukola 1997, 120.

³³⁹ ”Claes Anderssonin kanssa Marraskuun liikkeen perustanut Ilkka Taipale muistelee kollegaansa: Ennen kaikkea hän oli kovan luokan lääkäri”. *Helsingin Sanomat*, 24.7.2019 <<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000006183599.htm>> [luettu 11.11.2022].

³⁴⁰ ”Eduskuntaan perustettiin päihdepolitiikkaan keskittyvä Marraskuun ryhmä”. *Turun Sanomat*, 5.11.2019 <<https://www.ts.fi/uutiset/4757658>> [luettu 11.11.2022].

6 Matkalla mielisairaudesta mielenterveyteen

Tässä tutkielmassa on tarkasteltu Suomen mielenterveyspoliittista keskustelua 1960-luvulla lähestyksen aihetta yhden asian liikkeeksi ymmärretyn Marraskuun liikkeen kautta. Radikaaliksi kontrollipoliittiseksi yhdistykseksi itsensä määritellyt Marraskuun liike ajoi toiminnassaan sellaisten ihmisten ja ryhmien asiaa, joihin se näki yhteiskunnan kontrollipoliitiikan kohdistuvan. Näitä poikkeaviksikin kutsuttuja ryhmiä olivat muun muassa vangit, mielenterveyspotilaat ja asunnottomat. Marraskuun liikkeen toiminta ajoittui vuosien 1967–1971 välille. Vuonna 1972 se lakkautettiin. Merkittävää keskustelua on herättänyt liikkeen sisäinen organisoituminen ja ideologisuus. Näillä on ollut vaikutuksensa myös liikkeen toimintaan esimerkiksi mielenterveyden osalta, joten tässäkin tutkielmassa on käsitelty muun muassa liikkeen sisäistä ideologista keskustelua. Tutkimuksen tavoitteena on ollut vastata seuraaviin tutkimuskysymyksiin sisällönanalyysin ja retoriikan analyysin kautta: millaisena Marraskuun liike näki Suomen mielenterveyshoidon ja -politiikan? Miten se halusi sitä kehittää ja mitä konkreettisia toimia liike teki sen eteen?

Marraskuun liike näki ajan mielenterveyspolitiikassa olleen puutteita ja korjattavaa. Erityisesti se keskittyi tuomaan esiin epäkohtia laitospolitiikan kautta. Laitokset eivät kuitenkaan olleet liikkeen mukaan ainoa keino kontrolloida poikkeavia, vaan sitä tehtiin myös esimerkiksi lainsäädännöllisin keinoin. Merkittäviksi epäkohdiksi lainsäädännössä nähtiin esimerkiksi avioliittolain ja invalidihuoltolain syrjivät luonteet. Nähdään kuitenkin, että kaiken keskipisteenä oli jossain määrin laitoksiin keskittyvä mielenterveyshoito. Suomen mielenterveyshoidon onkin historiansa aikana nähty keskittyneen juuri laitoksiin. Marraskuun liikkeen näkökulmasta laitokset olivat epähuomaani tapa kontrolloida sairaita. Tämän takia olikin tärkeää kehittää avohoitoa laitoshoidon kustannuksella. Avohoitomahdollisuuksien kehittämisestä hyötyisivät potilaiden lisäksi myös muu yhteiskunta, sillä kustannukset olisivat alhaisemmat kuin laitoshoidolla.

Liike etsi siis ratkaisuja laitoshoidon epäkohtiin esimerkiksi avohoidosta. Merkillepantavaa kuitenkin on, että kaikkea kontrollipolitiikkaa se ei vastustanut eikä se myöskään yrittänyt ajaa kaikkia laitoksia alas. Sen sijaan se näki, että kontrollia tulisi suhteuttaa paremmin teon ja poikkeavuuden vaarallisuuteen ja haitallisuuteen. Lisäksi siltä osin, kun laitoksia tarvittaisiin, tulisi niitä muuttaa inhimillisemmäksi. Tässä nähdään myös ero kansainväliseen antipsykiatriseen keskusteluun, josta liikekin otti inspiraatiota. Se on myös ollut taho, joka on levittänyt antipsykiatrisia käsityksiä suomalaiselle yleisölle. Vaikka jäsenten välillä on

nähtävissä painotuseroja antipsykiatrian osalta, yleisellä tasolla Marraskuun liike ei vastustanut psykiatria ja sen keinoja sinänsä. Sen sijaan se keskittyi laitosten kritiikkiin. Tämä voidaan nähdä jossain määrin suomalaiseksi sovellutukseksi kansainvälisestä antipsykiatriasta.

Tutkimuksen alkuperäisaineistojen perusteella havaittiin, että pelkästään psykiatrisesti sairaiden osalta materiaalia ei merkittävästi ole. Merkittävin aineistokokonaisuus kyseisen ryhmän osalta koostuikin mielisairaalaviikon aikana julkaistuista materiaaleista. Tärkeää on kuitenkin ymmärtää, kuinka poikkeavuus on toiminut eräänlaisena sateenvarjokäsittelenä, joka käsittää niin psykiatrisesti sairaita, vangit, alkoholisteja ja kaiken muun normien vastaisen käytöksen. Näin myös Marraskuun liike termiä käytti. Se ei aina eritellety poikkeavuuden muotoja, vaan näki, että poikkeavuus itsessään on syy, miksi tiettyihin ihmisiin kohdistetaan kontrollipoliittisia toimia. Tämän takia se ei aina kokenut tähdelliseksi tehdä eroa esimerkiksi sairauden ja rikollisuuden välillä, sillä käytännössä molemmat ymmärrettiin poikkeavuudeksi, joihin yhteiskunta kohdisti syrjintää ja kontrollitoimia.

Liike siis näki ajan mielenterveyspolitiikkaan sisältyvän asioita, jotka koskivat suoraan esimerkiksi psykiatrian alaa ja psykiatrisia sairaaloita. Jossain määrin kaikki kuitenkin palautui poikkeavuuteen. Marraskuun liikkeen näkökulmasta mielenterveyspoliittinen keskustelu oli siis keskustelua poikkeavuudesta. Tämän seurauksena myös keinot muuttaa mielenterveyshoitoa ja -politiikkaa olivat osaltansa keinoja, joita voitiin soveltaa kaikkeen poikkeavuuteen. Tärkeäksi nähtiin esimerkiksi suvaitsevaisuuden lisääminen. Liike näki, että yhteiskunnan suvaitsemattomuuden takia on olemassa poikkeavuutta ja tämän takia keino parantaa poikkeavien asemaa, on lisätä yhteiskunnan suvaitsevaisuutta. Huomioitavaa on kuitenkin, että kaikki liikkeen jäsenet eivät tätä ajatusta jakaneet. Ideologisemmin virittyneet näkivät ajatustavan edustavan keskiluokkaista radikalismia, joka ei saa mitään aikaan. Kuitenkin suvaitsevaisuus näyttää nousseen liikkeen keskustelussa hyvin merkittävään rooliin poikkeavuuden teeman ohella ja juuri tämän takia tämänkin työn otsikoksi nousi lainaus suvaitsevaisuudesta. Juuri suvaitsevaisuuden lisääminen oli liikkeelle merkittävä yhteiskunnallinen kehityskohta, jolla olisi myös vaikutuksia mielenterveyspolitiikkaan.

Poikkeavuus havaittiin tutkimuksessa myös mielenkiintoiseksi käsitteeksi retoriikan analyysin kautta. Mielenkiintoista on, kuinka liike itse teksteissään jatkuvasti hyödynsi poikkeavuuden retoriikkaa. Näin sen voidaan nähdä jossain määrin olleen itse myös rakentamassa kuilua poikkeavien ja niin sanottujen normaalien välille. Tämä ei kuitenkaan ollut liikkeen tavoite.

Tarkasteltaessa liikkeen hyödyntämiä retorisia keinoja tärkeää on myös muistaa ajan konteksti. Kyseinen esimerkki tarjoaa kuitenkin alustan pohtia kenelle liike tekstinsä osoitti. Lehtien osalta voidaan nähdä yleisönä olleen muun muassa muut opiskelijat ja esimerkiksi lääketieteen alan toimijat. Liikkeelle oli kuitenkin tärkeää päästä vaikuttamaan myös yhteiskunnan valtakoneistoon ja tämän se toi myös välillä teksteissään suoraan ilmi. Tavoitteena olikin avata keskustelua päättäjien kanssa sekä niin sanotusti soluttautua osaksi valtakoneistoa, sillä tämä ymmärrettiin vaikutusvaltaisimmaksi keinoksi saada muutoksia aikaan. Voidaan pohtia, kääntyikö tämä tavoite lopulta jossain määrin liikettä vastaan; liike kiinnittyi nopeasti osaksi valtakoneistoa ja pian sen aktiivisimmat jäsenet siirtyivät itse koneiston sisälle ja liike lakkautettiin.

Liikkeen lakkauttaminen on herättänyt keskustelua. Sen on osaltansa nähty juontuvan ideologiaseminaariin ja siitä seuranneeseen ideologiseen keskusteluun. Mielenkiintoista on ollut havaita, kuinka liikkeessä vaikutti eri ideologioita edustavia jäseniä ja kuinka näillä eroavaisuuksilla oli osansa siinä, minkälaiseksi liike muotoutui. Erityisesti vuoden 1969 jälkeen havaitaan, että liike ei ollut sisäisesti yhtenäinen. Yleisesti sen voidaan nähdä edustavan ajan vasemmistolaisuutta, mutta linjat tämänkin suuntauksen sisällä vaihtelivat. Toiset olivat maltillisimpia ja toiset suoraan myönsivät tavoittelevansa sosialistista vallankumousta. Voidaan kuitenkin nähdä, että vasemmistolaiset termit vilisivät liikkeen teksteissä ja julkaisuissa aina sen perustamisesta lähtien. Huomioitavaa kuitenkin on, että kirjoittajissa oli myös eroja. Toisten kirjoituksissa on nähtävissä enemmän viittauksia esimerkiksi tieteelliseen tutkimukseen, kun toisissa taas argumenttikeinoina hyödynnettiin sosialistisia termejä, puhuttiin poikkeavista yhteiskunnan proletariaattina sekä viitattiin taloudelliseen riistoon. Ideologisuutta voidaan jossain määrin nähdä esiintyvän koko liikkeen toimintavuosien aikana, mutta loppuvuosina sen hallituksessa oli kuitenkin vallankumouksellinen enemmistö. Mielenkiintoista onkin pohtia, missä määrin tämä on muuttanut liikkeen linjaa tietyissä asioissa. Veikö ideologinen keskustelu ja vallankumouksellisuus tilaa alkuperäiseltä ongelmalta eli kontrollipolitiikalta? Voidaan myös kysyä, missä määrin tämä vaikutti edelleen siihen, että kaikki jäsenet eivät enää nähneet liikettä omakseen ja tämän seurauksena etsivät muita vaikutuskanavia.

Aikanaan liike sai myös kritiikkiä toiminnastaan eikä sen nähty esimerkiksi keskittyneen tasapuolisesti kaikkien poikkeavien etujen ajamiseen. Tämä havaittiin osittain myös tässä tutkimuksessa, kun huomattiin, kuinka esimerkiksi lehtikirjoitteluissa keskityttiin suhteessa enemmän vankien kuin esimerkiksi psykiatrisesti sairaiden asemaan. Kuten todettu, on

kuitenkin huomioitava, että loppujen lopuksi kyse oli poikkeavuudesta sen kaikissa muodoissa. Mielenkiintoista olisikin tutkia Marraskuun liikkeen näkemyksiä esimerkiksi kriminaalipolitiikkaan tai koulukoteihin ja nähdä, saadaanko lopputulemaksi myös ajatus, että kaiken keskipisteessä on poikkeavuus eikä niinkään yksittäisten ryhmien kokemat epäkohdat. Mahdollisen jatkotutkimuksen puitteissa voitaisiin myös laajentaa ymmärrystä poikkeavuuden käsitteestä ja tarkastella vieläkin enemmän sitä, miten liike näki poikkeavuuden ja miten tämä käsitys suhteutuu ajan muuhun yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tutkimusta voitaisiin myös viedä enemmän liiketutkimuksen suuntaan ja tarkastella Marraskuun liikettä tarkemmin suhteessa muuhun ajan liikehdintään. Toisaalta liikenäkökulma voitaisiin myös jättää osin sivuun ja perehtyä enemmän juuri mielenterveyteen laajentaen näkökulmaa muihinkin ajan toimijoihin ja tarkastella heidän näkemyksiänsä ajan mielenterveyspolitiikkaan.

Kun palataan lopussa vielä tämän tutkimuksen lähtökohtaan, eli mielenterveyteen, voidaan todeta, että mielenterveydellinen keskustelu ja siinä koetut muutokset tulee ymmärtää pitkän aikavälin tapahtumaketjuna. Näin myös Marraskuun liikkeen näkemykset mielenterveydestä tulee nähdä osana laajempaa yhteiskunnallista keskustelua, mutta myös osana mielenterveyden historian aikajanaa. Historian saatossa hoito on kokenut merkittäviä muutoksia, mutta tärkeää on myös havaita muutos siinä, miten sairaus ymmärretään. 1960-luvulla toimittiin vielä mielisairaslain alaisena ja mielisairaus usein johdatti poikkeavaksi nähdyn ihmisen mielisairaalaan. Nykyään samainen laki tunnetaan mielenterveyslakina, eikä mielen sairastuminen enää leimaa ihmistä poikkeavaksi lopun iäkseen. Tehtävää mielenterveyden saralla yhä on, mutta nähdään Marraskuun liikkeen olleen osa niitä muutosvoimia, jotka mielenterveyspolitiikan nykyisyyttä ovat olleet mahdollistamassa.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Arkistolähteet

Kansan Arkisto

Marraskuun liikkeen kansio (1F9)

Toimitteet (D)

Julkilausumat, tiedotteet, raportit 1968–1969 (Da)

Marraskuun liike 1967–1970, sidottu kirja (Da)

Sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat (H)

Periaateohjelmat ja säännöt (Ha)

Lähettyt kirjeet (F)

Jäsentiedotteet (Fa)

Lehdet

Kollega, 1967–1969

Medisiinari, 1967–1969

Mielenterveys, 1967–1969

Sosiologia, 1967–1969

Ylioppilaslehti, 1967–1969

Wibelius, 1971

Valtiopäiväasiakirjat

Valtiopäivät 1986, pöytäkirjat.

Aikalaiskirjallisuus

Alho, Raija (toim.). *Vaatteet pois ja aatteet. Mielenpöytä mielisairaaloista*. Helsinki:

Marraskuun liike, 1969.

Dahlin, Siv. ”Mielisairaala ja vapaus”. *Pakkoauttajat*, toim. Lars D. Eriksson. Helsinki:

Tammi, 1967

Eriksson, Lars D. (toim.). *Pakkoauttajat*. Helsinki: Tammi, 1967.

Goffman, Erving. *Minuuden riistäjät: tutkielma totaalisista laitoksista*. Suomeksi kääntäneet

Auli Tarkka ja Riitta Suominen. Helsinki: Marraskuun liike, 1969.

Mäkelä, Klaus. ”Pakkoauttajat”. *Pakkoauttajat*, toim. Lars D. Eriksson. Helsinki: Tammi, 1967.

Sauli, Jarkko (toim.). *Vankilasta. 30 vankia kertoo*. Helsinki: Tammi, 1969.

Kirjallisuus

Achté, Kalle. *Satakolmekymmentä vuotta psykiatria : Lapinlahden sairaala 1841-1971*. Helsinki: Otava, 1974.

Achté, Kalle ja Erkki Kivalo. ”Mielenterveystyö terveystieteiden toteuttajana”. *1897–1987: yhdeksän vuosikymmentä mielenterveystyötä*, toim. Kalle Achté, Erkki Kivalo, Kyllikki Kauttu, Pirkko Lahti, Tytti Vuoripalo. Suomen Mielenterveysseura, 1989.

Ahonen, Karoliina. ”Miten potilaan toimijuus rakentuu historiallisesti suomalaisessa mielenterveystieteessä?”. *Haavoittuva toimijuus. Sairastaminen ja hoiva hyvinvointivaltion laitamilla*, toim. Marja-Liisa Honkasalo, Leila Jylhänkangas ja Anna Leppo. Tampere: Vastapaino, 2022.

Alapuro, Risto. ”Vuosi 1968 ja Suomi”. *Toivon ja raivon vuosi 1968*, toim. Maarit Leskelä-Kärki, Marika Ahonen, Niko Heikkilä. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2019.

Alapuro, Risto. ”Vallankumous”. *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*, toim. Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik. Tampere: Vastapaino, 2003.

Alapuro, Risto. *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Helsinki: Tammi, 1997.

Alasuutari, Pertti. *Laadullinen tutkimus 2.0*. 4. uud. painos. Tampere: Vastapaino, 2011.

Andersson, Claes. *Jokainen sydämeni lyönti: merkintöjä elämästäni*. Suomeksi kääntänyt Liisa Ryömä. Helsinki: WSOY, 2009.

Andersson, Claes. *Kaksitoista vuotta politiikassa – katkelmia, muistikuvia, unia*. Suomeksi kääntänyt Leena Vallisaari. Helsinki: WSOY, 2000.

- Andersson, Claes. ”Psykiatria ja politiikka”. *Psykiatrian kriisistä*, toim. Ilkka Taipale. Helsinki: Mielenterveys- ja kehitysvamma-alan liitto, 1975.
- Anttinen, Erik E. ”Avohoidon ideologian kehitys”. *Seitsemän vuosikymmentä suomalaista psykiatria*, toim. Kalle Achté, Jaakko Suominen, Tapani Tamminen. Helsinki: Suomen Psykiatriyhdistys r.y., 1983.
- Conrad, Peter ja Joseph W. Schneider. *Deviance and Medicalization. From Badness to Sickness*. Expanded ed. Philadelphia: Temple University Press, 1992.
- Fingerroos, Outi ja Riina Haanpää. ”Muistitiedon ydinkysymyksiä”. *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*, toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006.
- Gilcher-Holtey, Ingrid (toim.). *A revolution of perception?: consequences and echoes of 1968*. New York: Berghahn, 2014.
- Heiskanen, Marja-Liisa. Vammaispalvelulaki ja Mielisairaus. *Mielisairaalan sosiaalinen asema*, toim. Salo, Jyrki ja Ilkka Taipale. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 1991.
- Helasvuo, Kaarlo. ”Murros ja haaste”. *Jotain sellaista radikaalia aikoinaan: suomalaisen kontrollipolitiikan arviointia Marraskuun liikkeen täyttäessä 30 vuotta*, toim. Soukola, Timo. Helsinki: Tietosanoma oy, 1997.
- Honkala, Kaisa. ”YK:n ihmisoikeudet vankiloihin!” Marraskuun liikkeen suomalaisen kontrollipolitiikan kritiikki 1967—1972. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2010.
- Hyvärinen, Matti, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius (toim.) *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino, 2003.
- Hyvärinen, Matti. ”Vallan retorinen konstruointi”. *Pelkkää retoriikkaa: tutkimuksen ja politiikan retoriikat*, toim. Kari Palonen ja Hilikka Summa. Tampere: Vastapaino, 1996.

- Immonen, Kari. ”Tulevaisuuksien vuosi 1968”. *Toivon ja raivon vuosi 1968*, toim. Maarit Leskelä-Kärki, Marika Ahonen, Niko Heikkilä. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2019.
- Jokinen, Arja. ”Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin”. *Diskurssianalyysi liikkeessä*, toim. Arja Jokinen, Kirsi Juhila, Eero Suoninen. Tampere: Vastapaino, 1999.
- Kalela, Jorma. ”Muistitiedon näkökulma historiaan”. *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*, toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006.
- Karlsson, Nina ja Juha Mikkonen. ”Mielenterveys osana laaja-alaista hyvinvointia”. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*. 2019 (56), 272–274.
- Konttinen, Esa. ”Uusien liikkeiden tuleminen subjektiviteetin puolustamisen kulttuuriilmastossa”. *Uudet ja Vanhat liikkeet*, toim. Kaj Ilmonen, Martti Siisiäinen. Tampere: Vastapaino, 1998.
- Laine, Matti. *Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan*. Helsinki: Tietosanoma Oy, 1991.
- Liikanen, Ilkka. ”Kansa”. *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*, toim. Matti Hyvärinen, Jussi Kurunmäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen & Henrik. Tampere: Vastapaino, 2003.
- Maanmieli, Karoliina. ”häpeä ja stigma mielisairaaloiden potilaiden ja heidän omaistensa muistoissa”. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*. 2019 (56), 181–191.
- Marjanen, Jani ja Pasi Ihalainen. ”Käsitehistoria tutkimusasetteenä”. *Sanat siltana menneeseen. Kielelliset lähestymistavat historian tutkimuksessa*, toim. Pasi Ihalainen ja Heli Valtonen. Helsinki: Gaudeamus, 2022.
- Markkola, Pirjo. ”Lähdekritiikki: niin hiljaista ettei sitä huomaa”. *Tutkijan kirja*, toim. Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty, Merja Kinnunen. Tampere: Vastapaino, 2008.
- Mickelsson, Rauli. *Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä*. Tampere: Vastapaino, 2007.

- Mickelsson, Rauli. *Suomen puolueet. Vapauden ajasta maailmantuskaan*. 3. Uud. laitos. Tampere: Vastapaino, 2021.
- Miettunen, Anniina. ”*Medisiinari ja lääketieteen tehtävät vuonna 1968. Edistyksen äänitorvi vai vasemmistopropagandan levittäjä?*” *Relatiivisuuden ylistys. kirjoituksia tieteen ja tieteiden historiasta*, toim. Leila Koivunen ja Janne Tunturi. Turku: Turun yliopisto, 2013.
- Miettunen, Katja-Maria. *Menneisyys ja historiakuva: suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2009.
- Myllykangas, Mikko. ”Politisoitunut itsemurha – suomalaista antipsykiatriaa? Itsemurhatutkimuksen kritiikki suomessa vuosina 1968–1970”. *Historiallinen Aikakauskirja*, 4/2014, 406–417.
- Myllykangas, Mikko ja Katariina Parhi. ”Liberating the Deviants. How to change the politics of social control – a case study from Finland, 1967–1971”. *Social Class and Mental Illness in Northern Europe*, toim. Petteri Pietikäinen ja Jesper Kragh. New York: Routledge 2020. <<https://doi.org/10.4324/9780429432552>>
- Mäkelä, Klaus. Esipuhe teoksessa *Minuuden riistäjät*. 2. painos, Riihimäki: Mielenterveyden keskusliitto ry, 1997.
- Nevakivi, Jussi. ”Reporadiosta taistolaisiin”. *Suomen poliittinen historia 1809–2009*, toim. Osmo Jussila, Seppo Hentilä, Jukka Nevakivi. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy, 2009.
- Palonen, Kari ja Hilikka Summa. ”Retorinen käänne?”. *Pelkkää retoriikkaa: tutkimuksen ja politiikan retoriikat*, toim. Kari Palonen ja Hilikka Summa. Tampere: Vastapaino, 1996.
- Parpola, Antti. *Toivo/Häpeä. Psykiatria modernissa Suomessa*. Helsinki: Suomen psykiatriyhdistys, 2013.

- Perelman, Chaïm. *Retoriikan valtakunta*. Suomeksi kääntänyt Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, 1996.
- Pernaa, Ville. *Pimeä vuosikymmen. Suomi 1968–1981*. Helsinki: Siltala, 2021.
- Pfohl, Stephen. *Images of Deviance and Social Control. A Sociological history*. 2. Painos. New York: McGraw-Hill, 1994.
- Pietikäinen, Petteri. *Kipeät sielut. Hulluuden historia Suomessa*. Tallinna: Gaudeamus, 2020.
- Pietikäinen, Petteri. *Hulluuden historia*. Helsinki: Gaudeamus Oy, 2019 (2013).
- Portelli Alessandro. ”Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?”. *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*, toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006.
- Purhonen, Semi. ”Johdanto: suuret ikäluokat sukupolvena?”. *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*, toim. Semi, Purhonen, Tommi Hoikkala, J.P. Roos. Helsinki: Gaudeamus 2008.
- Pöysä, Jyrki. ”Kilpakirjoitukset muistitietotutkimuksessa”. *Muistitietotutkimus: metodologisia kysymyksiä*, toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo, Ulla-Maija Peltonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006.
- Saksholm, Juho. *Reform, Revolution, Riot? Transnational Nordic Sixties in the Radical Press, c. 1958–1968*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2020.
- Salo, Arvo ja Bo Ahlfors. *60-luku: silmäilyä, sormeilua*. Helsinki: Tammi, 1970.
- Salo, Markku. *Sietämisestä solidaarisuuteen. Mielisairaalariformit Italiassa ja Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 1996.
- Sarajärvi, Anneli ja Jouni Tuomi (toim.). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. 2. painos. Helsinki: Tammi, 2018.
- Shorter, Edward. *Psykiatrian historia*. Suomeksi kääntänyt Eila Salomaa. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto, 2005.

Siisiäinen, Martti. ”Uusien ja vanhojen liikkeiden keinovalikoimat”. *Uudet ja Vanhat liikkeet*, toim. Kaj Ilmonen, Martti Siisiäinen. Tampere: Vastapaino, 1998.

Siisiäinen, Martti. *Suomalainen protesti ja yhdistykset. Tutkimuksia yhdistyslaitoksen kehityksen ja protestijaksojen suhteesta suurlakosta 1990-luvulle*. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy, 1990.

Soukola, Timo. *Jotain sellaista radikaalia aikoinaan: suomalaisen kontrollipolitiikan arviointia marraskuun liikkeen täyttäessä 30 vuotta*. Helsinki: Tietosanoma, 1997.

Suominen, Tapani. *Ehkä teloitamme jonkun : opiskelijaradikalismi ja vallankumousfiktio 1960- ja 1970 -lukujen Suomessa, Norjassa ja Länsi-Saksassa*. Helsinki: Tammi, 1997.

Taipale, Ilkka. *Mielisairaalassa: lääkärin muistelmat*. 2. Painos. Helsinki: Into, 2018.

Taipale, Ilkka (toim.). *100 sosiaalista innovaatiota Suomesta*. 2. uud. laitos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2013.

Taipale, Ilkka. Esipuhe teoksessa *Psykiatrian kriisistä*, toim. Ilkka Taipale. Helsinki: Mielenterveys- ja kehitysvamma-alan liitto, 1975.

Tuominen, Marja. ”*Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia*”. *Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa*. Helsinki: Otava, 1991.

Tuori, Kaarlo. *Oikeus, valta ja demokratia*. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 1990.

Tuori, Kaarlo ja Toomas Kotkas. *Sosiaalioikeus*. 5. uudistettu painos. Helsinki: Talentum pro, 2016.

Vilkuna, Kustaa H.J. *Kapina kampuksella*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 2013.

Virtanen, Matti. *Fennomanian perilliset: poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2001.

Von Bonsdorff, Johan. *Kun Vanha vallattiin*. Helsinki: Tammi, 1986.

Vuolanto, Ville. ”Tutkimusprosessi, metodit ja historiantutkimuksen ominaislaatu”.

Historiallinen Aikakauskirja, 3/2007.

Vuorio, Kaija. ”Niuvanniemen erityisroolit”. *Piiriltä yliopiston kautta siviiliin. Dosentti Merja Nikkosen juhlakirja*. ePooki 9/2019.

<https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/50504/Niuvanniemen_erityisroolit.pdf?sequence=1>

Muut lähteet

Verkkoaineistot

”Claes Anderssonin kanssa Marraskuun liikkeen perustanut Ilkka Taipale muistelee kollegaansa: Ennen kaikkea hän oli kovan luokan lääkäri”. *Helsingin Sanomat*, 24.7.2019 <<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000006183599.html>>

”Eduskuntaan perustettiin päihdepolitiikkaan keskittyvä Marraskuun ryhmä”. *Turun Sanomat*, 5.11.2019 <<https://www.ts.fi/uutiset/4757658>>

”Saat olla elossa, kunhan et lisääny – Suomessa elää yhä 1960-luvulla pakkosteriloituja ihmisiä”. *Helsingin Sanomat*, 3.7.2016. <<https://www.hs.fi/ihmiset/art-2000002908768.html>>

”Radikalismi”. Kielitoimiston sanakirja.

<<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/radikalismi?searchMode=all>>

Tuori, Kaarlo: ”Eriksson, Lars David (1938-)”. Kansallisbiografia-verkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–.

<<http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-008415>>

”Vähemmistöjen oikeudet. Marraskuun liike (1968).” Elävä Arkisto, Yle.

<<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/09/08/vahemmistojen-oikeudet>>